

СТЕФАН ЦВАЙГ

МІЛОГЕЛІОН

СТЕФАН ЦВАЙГ МАГЕЛАН

Превод: Асен Разцветников

chitanka.info

Фернандо Магелан

Книгите могат да имат произхода си в чувства от най-различен вид. Човек пише книги, преизпълнен от възторг или подбуден от чувство на благодарност, но също така и ожесточението, гневът и яростта могат да запалят духовна страст. Понякога подбудител става любопитството, психологичната жажда да изясниш за самия себе си чрез писаното хората и събитията, но — и то много често — и подбуди от съмнително естество, като суетността, користолюбието, радостта да отразиш себе си като в огледало, тласкат човека към работа; поради това един автор трябва при всяка своя книга да си даде сметка от какви чувства, от какви лични нужди се е ръководил при избора на своя предмет. При тази книга аз съм съвсем на ясно относно нейния вътрешен произход. Тя е плод на едно малко необикновено, но твърде внушително чувство: срама.

Това стана така. Миналата година аз имах за пръв път отдавна желанието да пътувам в Южна Америка. Знаех, че в Бразилия ме очакват няколко от най-хубавите природни гледки, а в Аржентина една незабравима среща с другари по дух. Вече самото това предчувствие ми правеше пътуването прекрасно и през време на пътя към него се прибави и всичко приятно, за което би могло да се мисли — тихото море, пълното спокойствие на бързия и обширен кораб, освобождението от всички връзки и всекидневни мъчения. Аз се опивах безмерно от райските дни на това пътуване. Но неочаквано — това беше на седмия или осмия ден — аз се хванах сам, че съм раздразнен от нетърпение. Постоянно това синьо небе, постоянно това синьо спокойно море! В това внезапно раздразнение часовете на пътуването ми се видяха твърде бавни. Аз желяех в себе си да съм вече при целта, радвах се, че брегът всеки ден неуморно се приближава и изведнъж това спокойно, прохладно наслаждение от нищото започна да ме потиска. Постоянно същите лица и същите хора — това уморява човека; еднообразието на движението в кораба раздразни нервите ми именно чрез своя равномерен и спокоен пулс. Само по-бързо напред, само по-бързо, по-бързо напред! Изведнъж тоя хубав, тоя удобен, тоя комфортен бърз параход ми се видя твърде бавен.

Потребна беше може би само тая едничка секунда, в която аз съзнах нетърпението си, и аз вече се засрамах. Ти пътуваш, казах си сърдито, в най-сигурния параход, който може да се помисли, най-хубавото пътешествие и на твое разположение стои всичкият лукс на

живота. Стане ли ти вечер хладно в твоята каюта, необходимо е само да завъртиш с два пръста една ръчка и въздухът се стопля. Ти намираш дневната светлина на екватора много гореща; погледни, имаш само една крачка до помещението с прохладните вентилатори, а десет крачки по-нататък те чака една готова плавалня. На обяд ти можеш да си избереш в тоя най-съвършен на света хотел каквото искаш ядене и пиене, всичко това ти се доставя в изобилие по някакъв вълшебен начин, като че от ангели. Ти можеш да се усамотиш и да четеш книги или пък можеш да имаш колкото желаш игри на борда и музика, и общество.

Дадени ти са всички удобства и всяка сигурност. Ти знаеш накъде пътуваш, знаеш точно часа, когато ще пристигнеш, и знаеш, че те очакват най-приятелски. А също така и в Лондон, в Париж, в Буенос Айрес и Ню Йорк знаят на коя именно точка от земното кълбо се намира в даден час параходът. И трябва само да изкачиш с двадесетина бързи крачки една малка стълба, за да отскочи една послушна искра от апарата на безжичния телеграф и да отнесе твоя въпрос, твоя поздрав до всяко място на Земята и след един час ти вече имаш обратно известие оттам. Спомни си ти, нетърпеливецо, спомни си ти, недоволнико, как са пътували хората по-рано! Сравни за миг твоето пътуване с пътуванията през миналите времена и преди всичко с първите пътешествия на ония смелчаци, които откриха за нас тия безкрайни морета, откриха света, и засрами се пред тях! Опитай се да си представиш как те тръгваха тогава с малките си рибарски корабчета на поход в неизвестността, без да знаят път, загубени напълно в безкрая, непрестанно изложени на опасности, предадени на произвола на ветровете, на мъките и лишенията. Никаква светлина нощем, никакво питие освен вмирисаната топла вода на буретата и събраната от дъжда, никаква друга гозба освен вкаменения сухар и гранясалата солена сланина, а често пъти през дни и седмици, лишени дори и от най-плачевна храна... Никакво легло и никакво помещение за почивка, дяволска е жегата, безмилостен студът, а свръх това и съзнанието, че си сам, безнадеждно сам сред тая безсърдечна водна пустиня. Никой у дома им не знаеше в течение на месеци, в течение на години къде са, а и сами те не знаеха къде отиват. С тях пътуваше нуждата, смърт ги обграждаше в хилядократни преобразования всред водата и на сушата, очакваше ги опасност от страна на хората и природните стихии и

месеци, години ги окръжаваше на техните жалки кораби най-страхотната самота. Те знаеха, че никой не би могъл да им помогне, знаеха, че в течение на месеци и месеци не ще срещнат никакво платно на кораб в тия непропътувани води, никой не би могъл да ги спаси от нужда и опасност, никой не ще може поне да съобщи за смъртта им, за погиването им. И аз трябваше само да започна да си припомням за тия първи пътувания на конкистадорите по моретата и се почувствувах вече дълбоко засрамен за моето настроение.

Това засрамване, изникнало веднъж, не ме остави вече през цялото пътуване и мисълта за тия безименни герои не ми даде ни един свободен миг. У мене се породи желание да науча нещо повече за ония, които първи се осмелиха да подемат борбата със стихииите, да прочета нещо за ония първи пътешествия в неизследваните океани, чиито описания бяха ме вълнували още в моите юношески години. Аз отидох в параходната библиотека и си взех на sluка няколко тома. И от всички пътешествия и образи най-много възторг възбуди у мен подвигът на мъжа, който по мой усет е извършил най-величавото дело в историята на земезнанието — Фернандо Магелан, оня, който потегли с пет мънички рибарски корабчета от Севиля, за да обиколи света, и чийто поход — походът на двеста шестдесет и пет решителни мъже, от които само осемнадесет се завърнаха на прогнилия вече кораб, но с развятото на мачтата знаме на най-великата победа — е може би най-прекрасната одисея в историята на човечеството. Аз не намерих в ония книги много за него, във всеки случай поне за мене то не бе достатъчно; и поради това, когато се завърнах назад, продължих да чета и да изследвам и останах учуден колко малко и съвсем малко достоверно е казано за тоя героичен подвиг досега. И, както много пъти вече, аз видях най-добрата и най-плодоносна възможност да изясня на себе си едно неизяснено нещо, като го представя и въплътя и за другите. Така възникна тая книга — честно мога да кажа: за моя собствена изненада. Защото, докато представях тая втора одисея по възможност най-вярно с действителността според всички документи, що можах да събера, аз непрестанно имах странното чувство, че разказвам нещо измислено, че разказвам един от най-големите блянове, една от най-светите приказки на човечеството. Но има ли пък нещо по-хубаво от една истина, която изглежда невероятна! Винаги във великите героични подвизи на човечеството поради това, че те се издигат толкова високо над земната

мярка, има нещо неразбираемо; но и винаги само чрез невероятното, що е извършило, човечеството добива отново своята вяра в себе си.

Името на човека, който предприе първото обикаляне на Земята, е предадено на историята в не по-малко от четири или пет различни форми. В португалските документи великият мореплавател се явява някога като Fernao de Magalhais някога като Fernao de Magelhaes, а той самият подписваше книгата си по-сетне, когато бе вече минал на испанска служба, ту Maghallanes, ту Maghellanes и картографите латинизуваха отпосле тая испанска форма в Magellanus. Когато трябваше да избира за тая книга едно единно име на знаменития откривател, аз се реших в полза на латинската и отдавна добила международна употреба форма: Магелан (Magellanus) по аналогия на Колумб (Columbus), когото ние също не наричаме Cristoforo Colombo или Cristobal Colon. Също така и хабсбургският владетел, който направи възможно пътешествието му, се явява тук само под прочутото си име Карл V, макар че в годината на отплуването той е само Карлос I, крал на Испания, и не бе още коронясан за германски император.

NAVIGARE NECESSE EST^[1]

В началото бяха подправките. От времето, когато римляните при своите пътувания и войни вкусиха за пръв път лютите, или упоителни, възбудителните, или замайващи, подправки на Изтока, Западът вече не може и не иска да мине в готварницата и избата си без „еспещериите“, без индийските подправки. Защото северното ядене остава невъобразимо блудкаво и безвкусно дори дълбоко в средновековието. Дълго време още трябва да мине, преди полските плодове, като картофите, царевицата и доматиите, да добият трайно право на гражданство в Европа, лимоните почти не се използват още за подкиселяване и захарта за подслаждане, а тънките тонически средства, като кафето и чаят, не са още открити; дори князете и болярите се принуждават да затрупват с тъпо претъпкване на стомасите си блудкавото еднообразие на своите гозби. Но, о чудо: само едно-единствено зърно индийска подправка, няколко гребки чер пипер, един сух мускатов цвят, на върха на ножа малко джинджифил или канела, прибавени и в най-дебелашката гозба, и небцето е вече приятно раздражено от един странен вкус, който предизвиква охота за ядене. Между яркото Dug и Moll на киселото и сладкото, на силното и блудкавото затрептяват изведнъж прекрасни кулинарни обертонове и полутонове; и скоро все още варварските нерви на средновековието просто не могат да се наситят на тия нови възбудителни средства. Една гозба минава за добра само когато е лудо насипана с черен пипер и ужасно подправена; дори в бирата турят джинджифил, а виното сгорещяват със счукани подправки, додето всяка глътка започва да гори гърлото като запален барут. Но не само за готварницата си Западът има нужда от такива грамадни количества *espeseria*^[2]; също и женската суетност непрестанно иска все повече и повече от новите благоухания на Арабия — слатния мускус, знойната амбра, сладкодъхното розово масло; тъкачи и багрилници преработват за жените индийските дамаски, златарите са принудени да наддават за белите бисери от Цейлон и синкавите диаманти от Нарсингар. Но още

по-властно усилва употребата на източни произведения католическата църква — защото нито едно от милионите и милиардите кадилни зрънца, които клисарите люлеят в кадилниците на хилядите и десетките хиляди черкви в Европа, не е израсло на европейска земя; всяко от тия милиони и милиарди зърна трябва да бъде пренесено по вода и по суша и да измине целия необозрим път от Арабия до Европа. Също и аптекарите са постоянни купувачи на прославените индийски *specifica* каквито са опиумът, камфорът, скъпоценната гума, и те знаят от опит, че отдавна вече никой балсам и никое лекарство не изглежда на болните наистина лековито, ако на порцелановото гърненце не се чете, надписана със сини букви, магичната дума *arabicum* или *indicum*. Всичко източно неудържимо печели в Европа един хипнотичен чар поради далечния си произход, редкостта и екзотиката си, може би също и поради скъпата си цена. Арабско, персийско, индийско — тези названия стават в средновековието (също както през осемнадесетия век названието *френско*) еднозначни с великолепно, изтънчено, болярско, дворцово, прекрасно и скъпоценно. Никой търговски артикул не е така желан, както скъпите *especies*, човек би могъл почти да сметне, че мирисът на тия източни цветове е упоил по някакъв магичен начин душата на Европа.

Но тъкмо защото е толкова модна и желана, индийската стока е скъпа и продължава все повече и повече да поскъпва: едва ли би могъл човек днес да пресметне постоянно качващите се трескави криви на цените, защото всички исторически парични таблици остават нещо отвлечено — опитът ни доказва това; най-лесно би могъл човек да добие една оптическа представа за лудото поскъпване на подправките, ако си спомни, че същият чер пипер, който стои днес открито на всяка трапеца и който хората безгрижно разсипват като пясък в началото на второто хилядолетие бе броен от търговците зрънце по зрънце и по тежест бе почти равноценен на среброто. Толкова абсолютна и постоянна бе неговата стойност, че много държави, и градове калкулираха с чер пипер, като с някой благороден метал: с чер пипер, можеха да се купуват недвижими имоти и земи, да се изплащат зестри, да се откупува право на гражданство; мнозина князе и много държави установяваха в мерки чер пипер своите мита и когато в средновековието искаха да кажат, че някой има тежко богатство, хулеха го с прозвището „чувал с чер пипер“. Търговците теглеха канелата,

хининовите кори и камфора на аптекарски и златарски везни, като при това затваряха грижливо вратите и прозорците, за да не би някое полъхване на вятъра да издуха няколко пращинки от скъпоценните отпадъци. Но колкото и абсурдно да изглежда в очите на днешните хора това надценяване, то става съвсем ясно и оправдано, щом като сложим в сметката мъчнотиите и опасностите на пренасянето. През ония времена Изтокът лежи тъй неизмеримо далеч от Запада и какви опасности и пречки имат да преодоляват из пътя си керваните и колите! Каква одисея има да изтърпи всяко отделно зърно, всеки отделен цвят, докато стигнат от зеления храст в Малайския архипелаг до продавницата на европейския търговец! Сама по себе си, разбира се, никоя от тия подправки не е някаква рядкост. Напротив, отвъд, в другата половина на земното кълбо, стърковете канела, карамфилите, мускатовите орехи и пиперовите шубраци растат в Тидор, в Амбоина, в Банда и в Малабар също така буйно и свободно, както у нас бодилите, и един квинтал от тях струва на Малайските острови не повече, отколкото в Европа една гребка с върха на ножа. Но през колко много ръце трябва да премине стоката, докато достигне през пустини и морета до последния купувач — потребителя! Първата ръка, както винаги, бива най-зле заплатена; малайският роб, който бере пресните цветове и ги мъкне към пазара върху бронзовия си гръб, завързани с лико на снопчета, получава като възнаграждение само солената си пот. Но неговият господар вече печели; един мохамедански търговец купува от него стоката и я пренася в мъничък, люшкан от вълните прао за осем дни, за десет дни, та и за повече време, и все под огъня на немилостивото слънце, от Островите на подправките до Малака (близо до днешния Сингапур). Тук вече стои в мрежата си първият паяк-смукач; господарят на пристанището, могъщият султан, иска от търговците данък за претоварването на стоката. Едва след като бъде изплатен този данък — едва тогава се дава позволение за претоварването на благоуханната жътва върху друга по-голяма джонка и тоя все пак малък плавателен съд отново се плъзга, тласкан от широки гребла или от четвъртити платна, нататък, от едно крайбрежие на Индия към друго. Месеци минават така в еднообразно плуване и безкрайно чакане при безветрие под безоблачното нажежено небе, а често и в бягане пред внезапните тайфуни и корсарите. Безкрайно мъчно и неизказано пълно с опасности е това пренасяне през две, през

три тропически морета; от пет кораба почти винаги единият става по пътя жертва на бурите или на пиратите и прекупецът благославя бога, когато е заобиколил благополучно Камбагда и е достигнал най-сетне Ормузд или Аден, а с това и честитата Арабия или Египет. Но и новият начин на пренасяне, който начева оттук, съвсем не е по-малко мъчителен и по-малко опасен. В тия претоварищни пристанища чакат на дълги търпеливи редици хиляди камили, които коленичат послушно по даден от господаря им знак, чувалите с връзки чер пипер и мускатов цвят биват натоварвани един по един на гърбовете им и четирикраките кораби бавно се залюляват и понасят стоката през пясъчното море. В преходи, дълги по месеци, арабските кервани пренасят индийската стока — прозвучават имената от „Хиляда и една нощ“ — през Басора и Багдад и Дамаск за Бейрут и Трапезунд или през Джида за Кайро; от памтивека са тия дълги пътища през пустинята и те са познати на търговците още от времето на фараоните и бактрийците. Но за зла съдба те са познати не по-зле и на бедуините — тия пирати на пустинята; често пъти едно дръзко нападение унищожава с един удар плода на безбройни мъчителни месеци. Онова, което се отърве най-сетне благополучно от пясъчните бури и бедуините, попада пък в ръцете на други разбойници: от всяка натоварена камила, от всеки чувал емирите на Хеджас, султаните на Сирия и Египет искат налог, и то много изобилен; на сто хиляди дукати изчисляват онова, което е вземал годишно само единият от тия крайпътни разбойници — египетският султан, от налог за пропуск на подправки. Достигне ли стоката най-сетне устието на Нил близо до Александрия, там я очаква още един, най-последният, но не най-незначителният скубач — флотата на Венеция. След коварното унищожение на конкурентния град Бизанс малката република взе всецяло в свои ръце монопола на западната търговия с подправки; вместо да бъде препратена направо, стоката трябва най-напред да спре на Риалто, където за нея наддават немските, фландърските, английските търговски складове. Едва подир това същите тия цветове, които тропическото слънце бе родило и гряло две години, тръгват в тежки коли през снега и леда на алпийските проходи към европейския продавач и следователно — към потребителя.

Най-малко през дванадесет ръце — така пише меланхолично Мартин Бехайм в своето прочуто „Земно кълбо“ от 1492 г. — трябва да

мине индийската подправка, преди да достигне последната ръка, до потребителя. Но макар че дванадесет ръце си делят печалбата, все пак всяка отделна ръка изстискава достатъчно златен сок от индийската подправка; и въпреки всички рискове и опасности търговията с подправки и лековити растения минава за най-доходната търговия на средновековието, защото при най-малък обем на стоката дава възможност за най-голяма печалба. Могат от пет кораба четири да потънат заедно със стоката си — Магелановият поход ни дава един образцов пример за това, — двеста от двеста и шестдесет и пет души да не се върнат — моряците и капитаните ще загубят наистина живота си, търговецът обаче все пак печели от играта. Завърне ли се след три години натоварен с подправки само един колкото и малък да бъде кораб от петте изпратени, товарът му покрива всички загуби и дава богата печалба, защото един-едничък чувал чер пипер струва в петнадесетото столетие повече от един човешки живот; затова при голямото предлагане на човешки живот и бясното търсене на скъпоценните подправки не е никак чудно, че сметката винаги излиза права. Палатите на Венеция, както и палатите на Фугерите и Велзерите са изградени почти единствено с печалби от подправки.

Но върху голямата печалба неизбежно подобно на ръжда върху желязо се натрупва люта завист. Всяко предимство винаги се чувства от другите като неправда и там, където една малка група хора се обогатява чрезмерно, от само себе си се образува коалиция на ощетените. Със завистливо око гледат отдавна генуезците, французите, испанците към сръчната Венеция, която е съумяла да отправи златния поток към Канале Гранде, и с още по-ядовито ожесточение извързват те глави по посока на Египет и Сирия, където ислямът е поставил една непристъпна преграда между Индия и Европа. На християнски кораб не е позволено да плува по Червено море, никой християнски търговец не се допуска дори само да премине през него; всичката търговия с Индия минава неумолимо през турски и арабски търговци и ръце. Но чрез това не само се оскъпява безполезно стоката на европейския потребител и предварително се обира каймакът от печалбата на християнския търговец, не, това положение заплашва да прелее на Изток и всичкия излишък от благородни метали, понеже изнасяните там европейски стоки далеч не могат да достигнат по стойност внасяните скъпоценни индийски растения. Вече поради тоя

чувствителен търговски дефицит в Запада трябваше да се появи възбуденото нетърпение и желание да се отърве от опропастителния и унизителен контрол и ето че най-сетне силите се събират. Кръстоносните походи съвсем не бяха (както често пъти ги представят твърде романтично) само един мистично религиозен опит да се изтръгнат из ръцете на неверниците светите места и божия гроб; тая първа европейска коалиция представляше едновременно първото логично и целесъобразно усилие да се пробие тази преграда към Червено море и да се направи източната търговия свободна за Европа, за християнството. И понеже тоя удар не сполучи, понеже Египет не можа да бъде изтръгнат от мохамеданите и по тоя начин ислямът продължаваше да държи затворен пътя към Индия, трябваше по необходимост да се роди желанието за намиране един друг, свободен, независим път към Индия. Смелостта, която накара Колумб да се впусне на Запад, Бартоломей Диас и Васко да Гама — на юг и Кабот — на север срещу Лабрадор, изникна на първа линия от целесъобразната воля да се открие най-после, най-сетне един свободен, един безмитен и безпрепятствен морски път от западния свят към Индия и да се обезсили чрез това позорната хегемония на исляма. Винаги при големи изнамирения и открития истинската окриляваща сила е една духовна, една морална подбуда, но в повечето случаи последният тласък за осъществяването се дава от материални подбуди. Несъмнено кралете и техните съветници са се въодушевявали от предложенията на Колумб и Магелан също и поради смелата им идея; никога обаче те не биха посмели да дадат необходимите пари за техните проекти, никога не щеше да им бъде действително приготвена и въоръжена от князете и спекулантите цяла флота, ако не съществуваше едновременно и изгледът да получат от тия походи за откриване нови пътища и земи хилядократно назад онова, което разходваха. Зад героите на тоя век на откритията стояха като двигателни сили търговците; също и походът на Магелан, тоя пръв героичен порив да завладее света, изхождаше от твърде земни сили — в началото бяха подправките.

* * *

Чудни са тези случаи в хода на историята, когато виждаме гения на един човек да се съчетава с гения на историческия час, когато един отделен човек схваща с погледа на ясновидец творческия копнеж на своето време. Между страните на Европа една не е могла още да изпълни своята част от европейската задача — Португалия, която успя да се изтръгне след продължителни героични войни от мавританското господство. Обаче веднъж извоювани победата и самостоятелността, прекрасната сила на един млад и страстен народ остава да лежи съвсем неизползувана; естествената воля за разширение, която живее у всеки възходящ народ, не намира на първо време никакъв отдушник. Цялата сухоземна граница на Португалия опира до Испания — един приятелски, един братски народ: по такъв начин малката и бедна страна би могла да се разширява единствено към морето, чрез търговия и колонизация. Но за нещастие Португалия има — или изглежда засега да има — най-неблагоприятното географско положение от всички мореплавателски народи на Европа. Защото Атлантическият океан, който хвърля откъм запад вълните си върху нейното крайбрежие, се смята според Птолемеевата география (едничкият авторитет на средновековието) за безкрайна и недостъпна водна пустиня. За не по-малко недостъпен обявяват Птолемеевите карти на света и южния път, който върви покрай африканското крайбрежие: невъзможно е да се обиколи с кораб тая пясъчна пустиня, защото тази негостоприемна и необитаема земя достига до южния полюс и е съединена с terra australis^[3] без какъвто и да било морски проток помежду им. Преценено според старата география, Португалия като лежаща извън единственото достъпно за корабоплаване море на средновековието — Средиземно море, имаше между другите мореплавателски страни на Европа най-лошото положение, което би могло да се измисли.

И ето че става жизнена задача на един португалски княжески син да направи възможно това привидно невъзможно нещо и смело да опита: дали все пак последните не могат да станат първи съгласно библейското изречение. Та що — ако Птолемея, тоя *geographus maximus*^[4], тоя папа на земезнанието, е направил грешка? Ако този океан, който понякога изхвърля откъм запад с могъщите си вълни любопитни и чудни дървета върху бреговете на Португалия (а тия дървета все пак трябва да растат някъде), съвсем не е безкраен, а води

към нови и непознати земи? Ако Африка е обитаема отвъд тропика, ако всезнаещият грък е казал една недодялана лъжа с твърдението си, че този неизследван континент не може да се заобиколи по вода и че никакъв път не води покрай него към Индийското море? Тогава Португалия тъкмо защото лежи най-далече на запад, би станала отправна точка на всички открития, би била най-близкият от всички пътища за Индия. Тя би била значи не отхвърлена поради съседството си с океана, но, напротив, призвана за мореплаване, както никоя друга страна на Европа. Тоя блян — да издигне малката и безсилна Португалия в първа морска сила и да превърне Атлантическия океан, който до това време се смята само една преграда, в удобна морска улица, става *in puse*^[5] цел в живота на Infante^[6] Енрике, когото историята справедливо и несправедливо нарича Хенрих Мореплавателят. Несправедливо: защото, като се изключи едно късо военно пътуване до Сеута, Енрике никога не се е качвал на кораб и няма ни една книга, ни един мореплавателен трактат, ни една карта от неговата ръка. Но все пак историята може да му признае с право това име, тъй като тоя княжески син посвети живота и богатството си на мореплаването и мореплавателите. Спечелил си още отрано име при обсадата на Сеута през мавританската война, бидейки и един от най-богатите мъже в страната, тоя син на един португалски и племенник на един английски крал би могъл да намери простор за честолюбието си в най-бляскавите служби; всички двореци го канят при себе си, Англия му предлага пост на върховен командир. Но тоя странен мечтател избира за поле на своя живот творческото усамотение. Той се оттегля в Кап Сагрес, някогашната свещена предпланина на древността. Оттам в продължение близо на петдесет години той подготвя морски поход към Индия и с това — голямото настъпление срещу *Mare incognitum*^[7].

Кое е дало на самотния дързък мечтател смелостта да излезе против най-висшите космографски авторитети на своето време, против Птолемей и неговите тълкуватели и прерисувачи и да защитава убеждението, че Африка съвсем не е замръзнал за полюса континент, но наопаки, възможно е тя да бъде заобиколена с кораб и по такъв начин е истинският път за Индия — тая тайна едва ли ще може някога да се разгатне. Знае се обаче, че никога не е напълно заглъхвало преданието (отбелязано също и от Херодот и Страбон), според което през тъмните дни на фараоните една финикийска флота заминала от

Червено море и след две години се завърнала неочаквано през Херкулесовите стълбове (теснината на Гибралтар). Може би князът е имал също и сведения от мавритански търговци на роби, че отвъд *Libya deserta*^[8], отвъд Сахара лежи една страна на богатствата, *Vilat ghana*, и действително още в една карта, която един арабски космограф направил през 1150 г. за нормандския крал Роджер II, днешната Гвинея се намира съвсем точно означена под това *Vilat ghana*. Твърде възможно е следователно княз Енрике с помощта на добра осведомителна служба да е бил по-добре осведомен за действителната форма на Африка, отколкото училищните географи, които се кълнях единствено в Птолемей и отначало отблъснаха като зле скроени лъжи и съобщенията на Марко Поло и Ибн Батута. Но истинското морално значение на Енрике лежи обаче в това, че той е схващал едновременно и величието на целта, и големината на мъчнотиите, че е разбрал с благородно примирение, че той самият никога не ще види осъществен бляна си, тъй като за подготовката на едно такова велико предприятие са нужни повече години, отколкото трае един човешки живот. Защото как ще се одързостиш през онова време да тръгнеш по море от Португалия за Индия без познания за морето и без кораби, годни за подобно мореплаване? Географските и мореплавателните познания на Европа по времето, когато Енрике започва своето дело, са невъобразимо първобитни. През тъмните векове на помрачението, което дойде след пропадането на Римската империя, средновековието забрави почти всичко, което гърците, финикийците, римляните бяха открили и установили при своите смели пътешествия. Невероятно като някаква приказка бе станало за ония времена на пространствено самоограничение, че един Александър отдавна бе проникнал до границите на Афганистан и дори дълбоко до Индия, загубени са отличните карти, световните карти на римляните, развалени са техните военни пътища, изчезнали километражните камъни, които достигат дори до Британия и Битиния, унищожена е тяхната образцова политическа и географска осведомителна служба, хората са се отучили от пътешествия, угаснала е жаждата за открития, изпаднало и бедно е мореплавателското изкуство; малки плавателни съдове без каквато и да било по-широка, по-смела цел, без истински компас и ясни карти се промъкват страхливо покрай бреговете, от пристанище на пристанище постоянно под страха, че ще бъдат изненадани от буря или от не по-

малко опасните пирати. При едно подобно упадъчно състояние на космографията и с подобни жалки кораби твърде рано бе още да се мисли за покоряване на земните океани и завладяване задморските царства. Едно цяло поколение на пожертвованията трябва тепърва да навакса онова, което бе пропуснато през вековете на безразличие. И Енрике, в това е и неговото величие, бе решен да жертвува живота си за бъдното дело.

Само няколко порутени стени стърчат още от някогашния замък на Кап Сагрес, който княз Енрике бе съградил и който един крайно неблагоприятен наследник на неговата наука Франсис Дрейк ограби и разруши. През сенките и булото на легендата днес е вече почти невъзможно да се установи подробно по какъв начин княз Енрике бе подготвил завоевателните планове на Португалия. Според повествованията (може би малко романтични) на летописците, негови съотечественици, той си доставил множество книги и карти от всички части на света, събрал арабски и еврейски учени и им заповядал да приготвят по-добри инструменти и табулатори. Всеки капитан, всеки моряк, който се връщал от някое пътуване, бивал разпитван, всички тия съобщения и познания бивали грижливо събирани в една тайна архива и едновременно с това се подготвяла цяла редица пътешествия. Изкуството да се строят кораби било неуморно тласкано напред; не минават много години и от първобитните „barcas“, тия малки, открити рибарски лодки с екипаж от осемнадесет души, израснали истински „паос“, широки кораби от осемдесет и сто тона, които могат да пътуват по морето и при лошо време. Този нов, годен за мореплаване вид кораб изискваше също и нов вид мореплаватели. Към кормчията се прибавя един „майстор по астрологията“, специалист по мореплаването, който знае да чете портолани, да определя отклонението и да отбелязва меридианите; теорията и практиката се обединяват в творческа треска и постепенно и систематично при тия пътешествия от обикновените рибари и моряци се възпитава и създава едно поколение от мореплаватели и откриватели, чиито дела зреят в бъдещето. Подобно на Филип Македонски, който оставя на сина си Александър неотразимите фаланги, княз Енрике завещава на своята Португалия най-добрите, най-модерните кораби на своето време и най-ударните моряци, с които тя ще завладее океана.

Но към трагичната съдба на предтечите винаги принадлежи и обстоятелството да умрат на прага, без да видят сами обетованата земя. Енрике не доживя нито едно от големите открития, които обезсмъртиха родината му в историята на светооткриването; в годината на неговата смърт (1460 г.) почти не се забелязва нищо особено във външната страна на работата, в областта на географията. Прославеното откриване на Азорските острови и Мадейра беше в действителност само едно повторно откриване (Портоланом Лауренцио ги отбеляза още в 1351 г.). По западното крайбрежие на Африка неговите кораби не са достигнали дори до екватора; започнала е една малка, не особено славна търговия с бяла и главно с „черна слонова кост“: това ще рече масов грабеж на негри от сенегалското крайбрежие и продаването им на пазара за роби в Лисабон; малкото златен прах от тая търговия — това е нищожното начало, това е всичко, което Енрике е видял като плод на своето бленувано дело. Но в действителност решителният успех е вече извоюван. Защото не в постигнатия скок лежи тогава първото тържество на португалското мореплаване, но в моралната област и повдигането на жаждата за пътешествия, в унищожението на една опасна легенда. Дълги векове моряците лъжеха, че отвъд Кап Нон — на български „Нос, от който по-нататък не може“ — мореплаването е невъзможно. Веднага зад него започва „Зеленото море на тъмнината“ и тежко и горко на оня кораб, който се осмели да навлезе в тия области на смъртта. Морето в тия тропически места ври и кипи от огъня на слънцето. Гредите на кораба и платната му мигновено пламват, а всеки християнин, който се опита да стъпи в „Земята на сатаната“, която е пуста като поле от вулканична лава, веднага става негър. Толкова непреодолим бе станал чрез подобни басни този страх, че за да достави изобщо на Енрике моряци за първите му експедиции, папата се видял принуден да обещае на всички участници пълно опрощаване на греховете. Едва тогава било възможно да се съберат неколцина смелчаци за тия откривателски походи. Затова пък: какво тържество, когато Хил Еанес заобикаля през 1434 г. този уж непреодолим Кап Нон и може да съобщи от Гвинея, че прословутият Птолемей е разобличен като най-долнокачествен бърбивец, защото „тук се плава тъй лесно, както и по нас, и земята е извънредно богата и хубава“. С това е преодоляна мъртвата точка. Сега вече Португалия няма нужда да се грижи за събиране на моряци — от всички страни се

притичват люде, жадни за приключения. Всяко ново успешно пътешествие прави плувците по-дръзки, изведнъж се появява едно ново поколение, за което приключенията са по-важни от живота. „Navigare necesse est, vivere non est necesse^[9]“ — старата моряшка поговорка отново добива власт над душите. А винаги когато за едно дело се залови едно ново решително и твърдо поколение, светът се преобразява.

Затова смъртта на Енрике означава само мигът на последното поемане дъх пред големия скок. Едва стъпва на престола енергичният крал Жоаон, и настава подем, който надминава всички очаквания. Онова, което е било досега нищожно пълзене на охлюв, става изведнъж бурен бяг и лъвски скок. Докато вчера бе отбелязано като грандиозно постижение преодоляването (в течение на двадесет години бавно напредване) на няколкото мили до Кап Бохадор и благополучното достигане (след нови двадесет години на бавно напредване) до Кап Верде, сега вече един скок от сто, от петстотин мили не означава нищо извънредно. Може би само нашето поколение, което преживява завладяването на въздуха, ние, които ликувахме, когато един аероплан можеше да измине по въздуха само три, само пет, само десет километра от Марсовото поле, и които видяхме едно десетилетие по-късно прелитането на континентите и океаните, само ние бихме могли може би да разберем напълно пламенното участие, трепетния възторг, с който цяла Европа придружаваше внезапния пробив и поход на Португалия в областта на неизвестното. В 1471 г. бива достигнат екваторът, в 1484 г. Диего Кам спира вече при устието на Конго и най-сетне в 1486 г. се осъществява пророческият блян на Енрике: португалският мореплавател Бартоломей Диас достига южните брегове на Африка, носа Добра Надежда, който той, разбира се, кръщава отначало поради бурите, които го посрещат там, *Sabo tormentoso*^[10]. Но макар че бурята му разкъсва платната и строшава мачтата, смелият конкистадор решително продължава да върви напред. Той е вече стигнал източния бряг на Африка, откъдето мохамеданските пирати лесно биха могли да го отведат до Индия — ето че се разбунтува обаче екипажът му: достатъчно е постигнато за този път. С ранено сърце е принуден да се завърне Бартоломей Диас назад, загубвайки по чужда вина славата да бъде първият европейец, който е покорил морския път за Индия, и един друг португалец — Васко да

Гама, ще бъде чествуван за това геройско дело в безсмъртното стихотворение на Камоенса; както винаги, оня, който започва делото, трагичният предтеча, бива забравен заради щастливия изпълнител. Но както и да е: решаващият дял от работата е направен. За пръв път бива напълно установен географският образ на Африка, за пръв път показано и доказано против Птолемей, че свободният морски път за Индия е възможен. Блянът на Енрике биде осъществен от неговите ученици и последователи един човешки живот подир смъртта на техния учител.

С удивление и завист обръща сега цял свят очите си към тоя малък и забравен морски народ в най-крайния кът на Европа. Докато великите европейски държави Франция, Германия, Италия разкъсваха месата си в безумни войни, Португалия, тая Пепеляшка на Европа, разшири мястото си за живот на земята хиляди и десетки хиляди пъти; никакво напрежение не може вече да я достигне в неизмеримата преднина, която е взела. Вътре в една нощ Португалия стана първи морски народ в света, тя си осигури чрез своите дела не само нови области, но и цели нови светове. Още едно десетилетие само и тоя най-малък измежду европейските народи ще изяви властно стремежа си да притежава и управлява повече световно пространство, отколкото Римската империя дори през времената на нейното най-голямо разширение.

От само себе си се разбира, че един такъв чрезмерен империалистически стремеж при опита за неговото провеждане твърде скоро ще изтощи силите на Португалия. Всяко дете би могло да пресметне, че една такава мъничка страна, която изцяло не брои повече от милион и половина жители, не ще може продължително сама да заема, колонизира, управлява или дори само търговски да монополизира цяла Африка, Индия и Бразилия и най-малко от всичко — да ги защитава на вечни времена от ревността на другите народи. Една-едничка капчица масло не може да изглади повърхността на цяло развълнувано море, една страна, голяма колкото върха на игла, не може да подчини окончателно сто хиляди пъти по-големи от нея земи. Погледнато от гледище на разума, безграничната жажда на Португалия за разширение представя следователно истинско безумие, представя една донкихотщина от най-опасен вид. Но героичното е винаги ирационално и антирационално и винаги когато един човек или един

народ дръзне да поеме върху себе си задача, която надвишава собствената му мярка, то и неговите сили се повишават в никога неподозирани размах: никога може би един народ не се е съсредоточавал в един-едничък победоносен миг по-величествено, отколкото Португалия в края на петнадесетото столетие. Тя си създаде внезапно не само своя Александър и своите аргонавти в лицето на Албукерке, Васко да Гама и Магелан, но също и своя Омир в лицето на Камоенса, своя Ливиус в лицето на Бароса. Учени, строители, големи търговци изникват за една нощ: както Гърция през времето на Перикъл, Англия през времето на Елисавета, Франция през времето на Наполеон, португалският народ осъществява в универсална форма най-съкровения си идея и я слага пред света като видимо дело. В течение на един незабравим час от историята Португалия беше първият народ на Европа, водачка на човечеството.

Но всяко голямо дело на един отделен народ винаги бива извършено за всички народи. Те всички чувствуват, че тоя пръв пробив в незнайното е преобърнал същевременно наопаки всички общоприети досега мерки, понятия, усети за пространство и затова във всички дворци, във всички университети следят с трепетно нетърпение най-новите известия от Лисабон. Благодарение на едно забележително ясновидство Европа схваща творческата страна на това португалско дело, което разширява света. Тя схваща, че мореплаването и откритията скоро ще изменят света по-решително, отколкото всички войни и тежки топове, че една хилядагодишна епоха — средновековието, изживява своя окончателен край и че започва едно ново време, което ще мисли и твори в други, в много по-големи пространствени мерки. Тържествено издига гласа си за прослава на Португалия флорентинският хуманист Полициан като вожд на мирния разум и в неговите думи трепти благодарността на цяла културна Европа: „Тя не само остави зад себе си Херкулесовите стълбове и надви един яростен океан, но и възстанови разкъсаното досега единство на обитаемия свят. И какви още нови възможности и стопански изгоди, какви възвисявания на знанието, какви потвърждения на старата наука, които досега биваха отхвърляни като невероятни, можем сега да очакваме! Нови страни, нови морета, нови светове изплуваха из вековната тъма. Португалия е днес предният пост, стражът на един втори свят.“

* * *

Една голяма изненада прекъсва тоя грандиозен устрем на Португалия към Изтока. Вторият свят изглежда вече достигнат, короната и богатствата на Индия изглеждат вече осигурени за крал Жоаон, защото след заобикалянето на нос Добра Надежда никой вече не може да надпревари Португалия и никоя от европейските държави не смее дори да я следва по тоя отдавна завладян от нея път. Защото още Енрике Мореплавателят предвидливо бе си издействувал от папата едно писмо, според което всички земи, морета и острови, които биха били открити зад нос Бохадор, ще принадлежат единствено и само на Португалия и трима други папи бяха потвърдили това чудновато „дарение“, което предава на дома Визеу с едно драсване на перото целия още непознат Изток с милионите му жители като правомерно добита коронна собственост. Всички нови светове са следователно предварително дадени на Португалия и само на Португалия. С подобна неприкосновена сигурност в ръцете си човек няма изобщо голяма склонност към несигурни сделки и поради това съвсем не бе така чудно и странно, както най-често го представят историците a posteriori, че крал Жоаон II, тоя *beatus possidens*^[11], посрещна с твърде слабо любопитство малко объркания проект на един непознат генуезец, който настоятелно искаше една цяла флота, за да достигне до Индия откъм запад. Наистина месер Кристофоро Колombo бива изслушан любезно в двореца в Лисабон, никой не му казва рязко не. Но хората си спомнят твърде добре, че досега всички експедиции към приказните острови Антили и Бразилия са свършили най-печално. И най-сетне: защо да се жертвуват сигурни португалски дукати за един крайно несигурен път към Индия, когато току-що е намерен след дългогодишен труд и мъка истинският път и корабостроителниците на Тахо работят вече ден и нощ за построяването на голямата флота, която ще замине право за Индия покрай африканския бряг?

Като камък, хвърлен през прозореца, прозвучава поради това в лисабонския дворец неочакваното известие, че оня големодумец, генуезкия авантюрист, действително е преплувал под испанско знаме Атлантика, бурния *Oceano tenebrosus*^[12], и само за някакви си пет седмици е стигнал до земя на запад. Станало бе едно чудо. Изпълнило

се бе за една нощ мистичното пророчество в „Медей“ на Сенека, което пророчество дълги години вече бе вълнувало душите на световните мореплаватели:

*„Venient annis
saecula seris, quibus Oceanus
vincula rerum laxet et ingens
pateat tellus, Typhisque novos
detegat orbis, nec sit terris
Ultima Thula.^[13]“*

Да, наистина изглеждаше, че са дошли „дните, когато след столетия океанът ще открие тайната си и ще се появи една непозната земя, когато аргонавтският кормчия ще открие нови светове и Туле не ще бъде вече най-далечната страна на нашата земя“. Наистина Колумб, новият „аргонавтски кормчия“, не подозира, че е открил нова част от света. До самия край на живота си той упорит фантаст се затваря непоколебимо сред зидовете на безумното си твърдение, че е достигнал вече сушата на Азия и би могъл, плувайки на запад от своята „Испаниола“, да стигне за няколко дни при устието на Ганг. Но точно това нещо е и смъртният страх на Португалия. Защото какво ще помогне на Португалия папското писмо, което ѝ обещава за пътуването към изток всички земи, щом като Испания ще я изпревари чрез по-късия западен път тъкмо преди последния скок и ще заеме Индия в последния миг? По този начин петдесетгодишната работа на Енрике, четиридесетгодишният труд от неговата смърт насам ще станат безсмислени, Индия ще бъде загубена за Португалия поради смелото до лудост приключение на нечестивия генуезец. Искан ли Португалия да отстоява и по-нататък своето предимство и своето право над Индия, не ѝ остава никакъв друг път, освен да вдигне оръжието срещу неочаквано нахлулия съперник.

* * *

За щастие папата отстранява надвисналата опасност. Португалия и Испания са любимите чедата на сърцето му, защото те са единствените страни, чиито крале не са се никога вироглаво противопоставяли на духовния му авторитет. Те се бяха борили с маврите и прогонили неверниците, те изстребваха с огън и меч всяка ерес в земята си, никъде папската инквизиция не намира такава готовност и съдействие в борбата си срещу маврите, мароканците и евреите. Не, неговите любими деца не бива да се скарват, решава папата, и поради това той се залавя чисто и просто да раздели всички още непознати области на света между Испания и Португалия, и то да ги раздели не както се казва на нашия модерен лицемерен дипломатически език като „сфери на интереси“, а, напротив: подарява открито и честно по силата на своята власт като наместник на Христа всички тия племена, страни, острови и морета — подарява ги само на двата народа. Той взема земното кълбо като някоя ябълка и го разделя вместо с нож със своята була от 1 май 1493 г. на две половини. Разделителната линия минава на сто leguas (стара мярка за дължина) от островите при Зеления нос. Които неоткрити земи върху земното кълбо лежат на запад от тая линия, ще принадлежат занапред на любимото му чедо Испания, които лежат на изток от нея — на любимото му чедо Португалия. Отначало двете благодарни чедата се съгласяват с хубавия подарък. Но скоро Португалия се почувствува обезпокоена и моли да се отмести граничната линия още малко на Запад. Това нещо става с договора в Тордесилас на 7 юни 1494 г., когато граничната линия бива установена на двеста leguas по на запад (чрез което по-късно на Португалия действително ще се падне неоткритата още по него време Бразилия).

Колкото и чудовищна да изглежда на пръв поглед една подобна „щедрост“, която подарява с един замах на перото почти целия свят на два само народа, без да държи сметка за другите народи, все пак ние трябва да изкажем възхищението си пред това мирно разрешение, което е едно от редките разумни дела в историята, когато един конфликт бива изгладен чрез мирно разбирателство вместо чрез сила. За дълги години и за десетилетия колониалната война между Испания и Португалия е действително избягната благодарение на тоя договор в Тордесилас, макар че постановленията му останаха в същност неприложими. Защото когато човек разрязва напълно една ябълка с нож, линията на разреза; трябва да излезе и на другата, невидима част

от повърхността ѝ. Но в чия половина лежат сега много търсените, скъпоценните Острови на подправките? Източно или западно от линията на разреза върху другото полукълбо? В дела на Испания ли, или в дела на Португалия? Това не могат да предскажат в тоя миг нито папата, нито кралете, нито учените, понеже никой още не е измерил обиколката на Земята и, от друга страна — черквата не желае на никаква цена да признае открито кръглата форма на космоса. Но докато дойде крайното решение, двата народа имат пребогата работа с поглъщането на грамадните зальци, които съдбата им бе подхвърлила: малката Испания да погълне великанската Америка, а нищожната Португалия — цяла Индия и Африка.

* * *

Щастливото дело на Колумб възбужда в Европа отначало безгранична почуда. След това обаче настъпва едно опиянение и жажда за приключения, каквито нашият стар свят никога не е виждал: винаги от успеха на един-единствен човек израстват смелост и ревност за цяло поколение. Всичко, което е недоволено в Европа от положението и службата си, всеки, който се чувства оставен назад и няма търпение да чака, по-младите синове, незаетите офицери, незаконните деца на големците и тъмните личности, които правосъдието дири — всички искат да отидат в другия свят. Князете, търговците, спекулантите въоръжават всички кораби, които имат, със сила трябва да бъдат спирани авантюристите и изселниците, които се борят с нож в ръка, за да бъдат пренесени първи в златната земя; докато по-рано Енрике трябваше да измоли опрощение на греховете за всички участници в пътешествията, за да може да има на корабите най-необходимите моряци, сега цели села се отправят към пристанищата и капитаните на корабите не знаят как да се спасят от наплива на тълпите. Експедициите следват една подир друга и като че ли наистина се бе вдигнала една преграда от мъгла — навсякъде, на север, на юг, на изток, на запад, се появяват нови острови, нови земи, едни сковани в ледове, други покрити с палми; в течение на две, на три години няколкото стотици малки кораби, които тръгват от Кадис, Палос, Лисабон, откриват повече свят и повече непознати земи, отколкото

преди това цялото човечество през стотиците хиляди години на съществуването си. Несравним, незабравим календар на онова откривателско време: в 1498 г. Васко да Гама достига — „в служба на бога и за полза на португалската корона“, както гордо съобщава крал Мануел — Индия, и слиза в Каликут, през същата година Кабот като капитан на английска служба се натъква на Нюфъндлънд и с това на северните брегове на Америка. Минава още една година и едновременно и независимо един от друг Пинсон под испанско знаме и Кабрал под португалско откриват (в 1499 г.) Бразилия, докато Гаспар Кортереал стъпва след петстотин години на Лабрадор като приемник на викингите. И откритията продължават удар след удар. През първите години на новото столетие две португалски експедиции, една от които се придружава от Америко Веспучи, бродят покрай бреговете на Южна Америка и стигат близо до Рио Плата; през 1506 г. португалците откриват Мадагаскар, в 1507 — Маврициус, през 1509 достигат, а през 1511 завладяват вече Малака и имат по тоя начин ключовете на Малайския архипелаг в ръцете си. В 1512 г. Понсе де Леон открива Флорида, в 1513 г. от височините на Дария Нунес де Балбоа вижда като пръв европейец Великия океан. От тоя час за човечеството няма вече непознати морета. В късия откъс от сто години европейското мореплаване увеличи постиженията си не само стократно, но хилядократно. Докато през времето на Енрике достигането на първите барки до Мадейра бе предизвикало почуда и възхищение, през 1518 г. португалски кораби спират вече — сравнете на картата двете разстояния! — в Кантон и Япония; скоро едно плуване до Индия ще почне да се смята вече за по-малка смелост, отколкото в близкото минало пътуването до Кап Бохадор. Окрилена от един подобен устрем, картата на света се изменя и разширява от година на година, от месец на месец. Ден и нощ стоят в работилниците си в Аугсбург картографите и космографите и работят, но не могат вече да насмогват на поръчките. Още влажни, още неоцветени, гравюрите биват изтръгвани от ръцете им, а в същото време печатарите не успяват да изнесат на книжния пазар достатъчно пътни известия, всичко иска сведения за „Mundus novus“^[14]. Но едва космографите са успели да начертаят чисто и точно картата си според последните съобщения, ето че пристигат нови съобщения и нови описания. Всичко се преобръща надолу с главата, всичко трябва отново да се работи, защото онова,

което се смяташе за остров, излиза, че е било полуостров, което пък изглеждаше, че е Индия, се оказва нов континент. Нови реки, нови брегове, нови планини трябва да се нанасят, а едва гравьорите привършват новата си карта, ето че трябва да започват друга, поправена, подобрена, разширена. Никога преди това, никога след това географията, космографията, картографията не са преживявали такъв опиянителен, такъв победоносен устрем и напредък, както в течение на тия петдесет години, през които за пръв път, откакто живеят, дишат и мислят хора, биват окончателно установени обемът и формата на Земята, когато за пръв път човечеството опознава кръглата звезда, върху която се върти във вселената от предвечни времена. Но цялото това великанско постижение е плод от усилията на едно само поколение; неговите мореплаватели надвиха всички опасности, за да разчистят пътя на всички по-сетнешни плувци; неговите конкистадори отвориха всички пътища, неговите герои разрешиха всички или почти всички задачи. Само едно дело е останало още — последното, най-трудното, най-красивото: да бъде обиколено с един и същ кораб цялото земно кълбо и да се измери и докаже по тоя начин срещу всички космолози и теолози на миналото кръглата форма на Земята — това ще бъде жизнената идея и съдба на Фернаон де Мажеляс, когото историята нарича Магелан.

---

[1] Необходимо е да се плава по море — лат. ↑

[2] Подправки — лат. ↑

[3] Южната земя — лат. ↑

[4] Велик географ — лат. ↑

[5] В зародиш — лат. ↑

[6] Титла на испански или португалски благородник. ↑

[7] Неизвестното море — лат. ↑

[8] Пустиня Либия — лат. ↑

[9] Да се плава по море е необходимо, да се запази животът не е така необходимо — лат. ↑

[10] Нос на бурите — лат. ↑

[11] Щастлив владелец — лат. ↑

[12] Мрачен океан — исп. ↑

[13] Из Сенека. ↑

[14] Новия свят — лат. ↑

МАГЕЛАН В ИНДИЯ

МАРТ 1505 — ЮНИ 1512

Първите португалски кораби, които тръгнаха надолу по Тахо, служеха на откритията, вторите търсеха още мирна търговия с новооткритите области. Третата флота вече се въоръжава военно — неотклонно настъпва от тоя 25 март 1505 г. оня триделен ритъм, който ще владее през време на цялата настъпваща епоха на колонизацията. Столетия ще се повтаря сега един и същ случай: най-напред се устройва складът за стоки, а след него крепостта уж за защитата му. Най-първо се прави мирна търговия с туземните владетели, а после, щом като вече са пренесени достатъчно войници, чисто и просто се отнема на князете земята им и с нея всичката стока. Не е минало още едно десетилетие и Португалия вече забравя, опиянена от първите успехи, че първоначално не е искала нищо друго освен един скромен дял в източната търговия с подправки. В щастливата игра бързо изчезват добрите намерения; от деня, когато Васко да Гама слиза в Индия, Португалия веднага се залавя да отстрани от Индия всички други народи. Тя непоколебимо разглежда цяла Африка, Индия и Бразилия като свои собствени области. Никой друг кораб не може отсега нататък да плува по моретата от Гибралтар до Сингапур и Китай, никой не може да търгува върху половината от земното кълбо освен поданиците на най-малката страна в малката Европа.

Величествено е поради това зрелището от 25 март 1505 г., когато първата военна флота на Португалия, която трябва да завладее тая нова империя, най-голямата на Земята, напуска пристанището на Лисабон — зрелище, което може да се сравни само с онова, когато Александър Велики преминава Хелеспонт; също и тук задачата е така прекомерна, защото и тая флота тръгва да подчини не една-едничка земя, един-едничък народ, но един цял свят. Двадесет кораба стоят и чакат с разпънати платна заповедта на краля да вдигнат котвите и това не са вече, както по времето на Енрике, малки открити барки, а широки, тежки галеони с високи кастели отпред и отзад, мощни платноходи с

три и четири мачти и многоброен екипаж. Наред със стотиците военнообучени моряци тук се тълпят на борда не по-малко от петстотин въоръжени и защитени с брони войници, както и двеста артилеристи; вън от това, натоварени са още и дърводелци и занаятчии от всички възможни видове занаяти, за да строят веднага на самото място, в Индия, нови кораби.

Още при пръв поглед всеки трябва да схване, че на една такава голяма флота трябва да е поставена и голяма цел: окончателно завладяване на Изтока. Ненапразно на адмирал Франсиско д'Алмеида е дадена титлата вицецрал на Индия, не е случайно това, че тъкмо първият герой и мореплавател на Португалия — Васко да Гама, „адмиралът на индийското море“, е избрал и изпитал въоръжението. Военната задача на Алмеида е проста и ясна. Алмеида трябва да срине и сравни със земята всички мохамедански търговски градове в Индия и Африка, да съгради крепости на всички сгодни опорни точки и да остави гарнизони. Той ще трябва да се укрепи и на всички изходни и пропускателни точки — за пръв път се подема политическата идея на Англия — да затвори всички морски теснини от Гибралтар до Сингапур и да изключи по такъв начин всяка чужда търговия. На вицецраля е заповядано по-нататък да унищожи морската сила на египетския султан, както и оная на индийските раджи, и така строго да държи под надзор всички пристанища, че от лято господне 1505-то никой кораб, който няма португалски паспорт, да не може да пренесе нито едно зрънце подправки. Ръка за ръка с тая военна задача върви и идеалистичната религиозна задача: да разпространи християнството във всички завладени страни; поради това военното заминаване има едновременно и церемониала на кръстоносен поход. Със собствената си ръка кралят предава в катедралата на Франсиско д'Алмеида новото знаме от бяла дамаска с извезан на него Христов кръст, който ще трябва да се вее победно над езическите и мавританските земи. Адмиралът го приема на колене, петстотинте участници, които са се изповядали и взели причастие, дават клетвата си за вярност към техния земен господар, краля на Португалия, както и към небесния си господар, чието царство ще трябва да възворят в ония чужди царства. Тържествено като някаква процесия шествието минава през града на път за пристанището; след това проехтяват за сбогом топовете и корабите потеглят величествено надолу по Тахо към откритото море,

което адмиралът им ще трябва да завладее за Португалия дори до другия край на Земята.

* * *

Между петстотинте, които с издигнати ръце положиха клетва за вяроност пред олтара, бе коленичил и един двадесет и четири годишен мъж с неизвестно досега име — Фернаон де Мажеляс. За неговия произход не се знае почти нищо повече от това, че е роден в 1480 година. Но вече родното му място е спорен въпрос. Указаното от по-късните хронисти място — Саброса, в провинцията Трашуш Монтиш — излезе според по-новите изследвания неистинско, тъй като завещанието, от което бяха взели това сведение, биде признато за чиста подправка; най-вероятно остава все още твърдението, че Магелан е роден в Порто. Също и за рода му не се знае повече от това, че е бил болярски, разбира се, само от четвъртата степен на болярството, от „*fidalgos de cota de armas*“; но, както и да е, тоя произход дава на Магелан правото да има собствен герб и да го предава на наследниците си, а също така да има достъп в кралския дворец. Някои твърдят, че още през юношеството си той бил служил като паж на кралица Леонора, с което нещо обаче в никакъв случай не се доказва, че когато и да било през ония анонимни години положението му в двореца е било особено завидно. Защото, когато тоя *fidalgo* постъпва на двадесет и четири годишната си възраст във флотата, той не е там нищо повече от един обикновен *sobresaliente* (резервен), един от петстотинте долни чина, които ядат, живеят и спят в общо помещение с екипажа и корабните прислужници — именно един от ония „незайни войници“, които потеглят на хилядници в тая война за завладяване на света и гинат на хилядници, като от тях остават само една дузина, които се връщат живи от похода, и, както винаги, един-едничък, който грабва безсмъртната слава на общия им подвиг.

* * *

При тоя поход Магелан е един от петстотинте и нищо повече. Напразно бихме дирили името му в хрониките от индийската война и за всички тези години, говорейки честно, не би могло да се каже нищо повече от това, че те трябва да са били несравними учебни години за бъдещия мореплавател. С един долен чин началството не се отнася много нежно, той върши всякаква работа; той трябва да свива платната през време на оркана, да напада днес един град, а утре да бърка с лопатата пясък за градеж на крепостта. Той трябва да пренася стоки и да стои на стража при складовете, да се бие по море и по сухо, да знае да владее лота и меча, да знае да се подчинява и да заповядва. Но участвайки във всичко, той се научава на всичко и става всичко в един образ: войник, моряк, търговец, познавач на хората, на земите, на морето и на звездите. В края на краищата съдбата намесва още отрано тоя млад човек в големите събития, които ще дадат световно значение на неговия народ и ще определят за десетилетия и столетия образа на Земята. След няколко малки схватки, които са по-скоро грабеж, отколкото честна война, Магелан получава истинското си бойно кръщение в морския бой при Кананоре (16 март 1506 г.).

Тоя морски бой при Кананоре представлява точка на решителен поврат в историята на португалските завоевания. Саморинът на Каликут (днешната Калкута) бе приел Васко да Гама при първото му пристигане (в 1498 г.) много приятелски и бе проявил готовност да търгува с тоя непознат народ. Но той скоро е трябвало да разбере, че португалците, които се върнаха подир няколко години с по-големи и по-добре въоръжени кораби, се стремят към открито господство в Индия. С ужас виждат индийските и мохамеданските търговци каква лакома щука е нахлула внезапно в тяхното езеро с шарани, защото чужденците завладяха с един замах всички морета. Никой кораб не смее вече да излезе от пристанищата, боейки се от тия дръзки пирати, търговията с подправки спира, керваните за Египет престават да пътуват; дори далече в Риалто, във Венеция се усеща, че някаква здрава ръка е прекъснала някъде връзката. Египетският султан, комуто изчезват налозите, се опитва отначало да си помогне със заплашвания. Той пише на папата, че ако португалците продължават да се разпореждат като разбойници в Индийското море, той ще разруши в отговор на това гроба господен в Ерусалим. Но вече нито папата, нито който и да било крал или император нямат власт над

империалистическата воля на Португалия. По такъв начин на увредените остана само изходът — да се стегнат и своевременно да унищожат португалците в Индия, преди те да са се закрепили напълно. Нападението подготвя каликутският саморин, тайно подкрепян от египетския султан, а също и от венецианците, които — златото е винаги по-гъсто кръвта — му пращат на разположение в Каликут леяри на топове и стрелци. Християнската флота трябва да бъде нападната и унищожена с един-единствен удар.

Но често пъти историята на столетия се решава от смелостта и енергията на някой страничен човек. Една щастлива случайност спасява португалците. По света в това време скита един смел, симпатичен еднакво със смелостта си, както и с бодрия си дух италианец-авантюрист на име Лодовико Вартема. Не алчност за печалба, не честолюбие тласка този млад човек по далечния свят, но една съвсем първобитна, изчезнала жажда за пътуване. Тоя роден скитник признава, без да се черви от лъжлив срам: „Понеже трудно схващам и понеже нямам склонност да уча от книги, реших се да опитам лично и със собствените си очи да видя различните места на света, тъй като видяното от един-едничък свидетел на самото място е по-ценно, отколкото всички брътвежи през трета ръка.“ Дръзкият Вартема е първият неверник, който успява да се вмъкне в забранения град Мека (неговото описание и досега е най-хубавото описание на Кааба) и достига след много опасности не само до Индия, Суматра и Борнео, където, тъй или иначе, Марко Поло бе вече ходил, но стъпва като пръв европеец (и това ще бъде от голямо значение за подвига на Магелан) и на много дирените *Islas de la especeria*^[1]. На връщане оттам, преоблечен като мохамедански монах, той пръв научава от двама християни — отстъпници от Каликут, за подготвяното нападение на саморина срещу португалците. От християнска солидарност той избягва сред най-големи опасности за живота си при португалците и неговото предупреждение идва за щастие навреме. Когато на 16 март двете стотици кораби на саморина потеглят, за да нападнат изненадано португалските 11 кораба, намират ги вече готови за бой. Това е най-тежкият бой, който вицекралят бе водил; португалците заплащат победата си с не по-малко от осемдесет мъртви и двеста ранени (едно грамадно число за първите колониални войни)

— но това бе победа, която им осигури окончателно господството върху индийските крайбрежия.

Между двестата души ранени се намира и Магелан; както винаги, така и в тия тъмни години жребият му е да получава само рани и никакви отличия. Пренасят го отначало заедно с другите ранени в Африка; тук следата му се загубва, защото кой държи протокол за живота и смъртта на един долен чин? Изглежда, че е останал известно време в Софала, а после трябва да е бил по някакъв начин върнат в Европа — може би като придружвач на някой транспорт; по всяка вероятност в тая точка летописците си противоречат — той се връща в Лисабон през лятото на 1507 г. със същия кораб, на който е и Вартема. Португалия му се вижда вече чужда и късата му отпуската става само едно нетърпеливо очакване на следната индийска флота, която го отнася назад в неговата истинска родина — приключенията.

* * *

Тази нова флота, с която Магелан заминава отново за Индия, има особена задача. Неговият знаменит спътник Лодовико Вартема е направил без съмнение доклад в двореца за богатствата на град Малака и е дал подробни сведения за много търсените Острови на подправките, които той е видял като пръв европеец и християнин *ipsis oculis*^[2]. Благодарение на неговите известия в португалския дворец схващат, че завладяването на Индия би останало непълно и че цялото богатство не би могло да бъде спечелено, докато не се тури ръка върху съкровището на подправките — върху *Islas de la especeria*, това обаче изисква като предпоставка да бъде завладян най-първо ключът, който ги затваря — град Малака и теснините при него (днешният Сингапур, чието стратегическо значение не избягна от околото на англичаните). Но съгласно с изпитаната лицемерна система не изпращат веднага военна флота, а натоварват изпърво Лопес де Секейра само да се приближи предпазливо с четири кораба до Малака, да разузнае положението и да се покаже изключително под маската на мирен търговец.

Без особено забележителни произшествия малката флота пристига през април 1509 г. в Индия. Едно пътуване до Каликут, което само десет години преди това бе прославено в историята и поезията

като героичен подвиг на Васко да Гама, може да бъде направено сега от всеки португалски капитан на търговски кораб. Сега моряците познават вече всяка скала, всяко пристанище от Лисабон до Момбаса, от Момбаса до Индия; не е потребен вече никакъв пилот, никакъв „учен по астрономията“. Португалските кораби навлизат отново в непознати области едва когато Секейра продължава пътя си от пристанището на Кохин на 19 август.

След триседмично пътуване, на 11 септември 1509 г., корабите се приближават до пристанището на Малака — първите португалски кораби в това пристанище. Още от далече те виждат, че честният Вартема не е преувеличавал и разправял басни, като разказвал, че в това пристанище „спират повече кораби, отколкото на което и да било друго място в света“. Платно до платно се тълпят в широкия залив големи и малки, бели и шарени барки и джонки и праове от малайски, китайски и сиамски произход. Защото теснината на Сингапур е насила предопределена чрез естественото си положение да бъде голям кръстопът на Изтока. Всеки кораб, който отива от изток към запад, от север към юг, от Индия за Китай, от Молукските острови за Персия, трябва да мине през този Гибралтар на Изтока. В това огромно стоварище става размяната на всички стоки: молукските карамфилови подправки и рубините от Цейлон, китайския порцелан и слоновата кост от Сиам, бенгалския кашмир и санталовото дърво от Тимор, арабските саби-дамаскини и черния пипер от Малабар, и робите от Борнео. Всички раси, всички цветове хора и всички езици гъмжат във вавилонско смещение из това главно тържище на Изтока, в чиято среда мощно се издигат над гъмжилото от ниски дървени къщи един бляскав дворец и една каменна джамия. В почуда гледат португалците от своите кораби могъщия град, жадни да имат в ръцете си този бял бисер на Изтока, който блести под ослепителната слънчева светлина и който ще трябва да украси като най-хубав скъпоценен камък индийската корона на владетелите-португалци. От своя страна и малайският княз също гледа от палата си учуден и обезпокоен чуждите и опасни кораби. Значи те са вече тук — необрязаните, нечестиви бандити, значи проклетниците намериха най-сетне пътя до Малака! Отдавна вече се бе разпространила през много хиляди мили мълвата за битките и кланетата на Алмеида и Албукерке; в Малака знаят, че тия ужасни чужденци не кръстосват морето, както японските и сиамските

капитани на джонки, само за мирна търговска размяна, а, напротив, те коварно очакват първата възможност да се укрепят на брега и да ограбват всичко. Най-умното би било просто съвсем да не се допуснат тия четири кораба в пристанището, защото сложат ли си веднъж крадците крака на прага, тогава става вече късно. Но султанът има също и съвсем положителни сведения за действието на ония тежки топове, чиито черни безмълвни уста заплашително зият върху кастелите на португалските кораби, той знае, че тия бели разбойници се бият като дяволи и никой не може да им противостои. Затова най-доброто е да отвърне на лъжата с лъжа, на лъжливата дружелюбност — с престорена гостоприемност, на измамата — с измама и по-добре сам да удари навреме, преди те да са издигнали лапата си за смъртоносен удар.

Затова султанът на Малака посреща прелюбезно пратениците на Секейра, с преувеличена благодарност приема подаръците. Той поръчва да кажат на португалците, че са добре дошли и че могат да търгуват свободно и според желанието си. Вътре в няколко дни той ще им достави черен пипер и всякакви други подправки толкова, колкото биха могли да вземат със себе си. Той любезно поканва капитаните на обед в палата си и макар че поканата поради многобройни предупреждения не бива приета, все пак моряците кръстосват свободни и весели чуждия гостоприемен град. Каква наслада да имаш най-сетне здрава почва под краката си, да се радваш на приятни жени, да не си принуден да спиш във вонящите каюти или в някои от тия мръсни села, където свините и кокошките живеят между голите човеци. Моряците стоят на разговор в кафенетата, купуват от пазарите, наслаждават се на силните малайски питиета и пресни плодове: откакто са напуснали Лисабон, те никъде не са намирали такъв сърдечен, такъв любезен прием. Малайците пък от своя страна отиват на стотици в своите малки бързи лодки с хранителни припаси при португалските кораби, катерят се ловко като маймуни по въжетата, чудят се на странните, никога невиджани от тях неща. Развива се една жива и весела размяна и екипажът с разочарование научава, че султанът е вече приготвил обещаната стока и е съобщил на Секейра да прати на следната заран всичките си лодки на брега, за да може да бъде натоварен огромният товар, преди да залезе слънцето.

Секейра, зарадван от бързото набавяне на скъпоценните стоки, действително изпраща всички лодки от четирите големи кораба на брега с многоброен екипаж. Той пък самият намирайки, че търговските сделки стоят под достойнството на португалския благородник, остава на борда и играе с един свой другар шах — най-умното нещо, което може да направи човек, който се намира на кораб през един досаден горещ ден. Също и другите три големи платнохода си стоят спокойно. Но едно обезпокоително обстоятелство прави впечатление на Гарсия де Суса, капитана на малката каравела, която придружава флотата като пети платноход: това, че около полуопустелите пет кораба се събират все по-голям рояк малайски лодки, и под предлог, че носят стоки на борда, все повече и повече от тия голи безделници се катерят по корабните въжета. В края на краищата минава му през ума съмнението, че тук се готви от страна на прелюбезния султан едно предателско нападение, едновременно на сушата и в морето.

За щастие малката каравела не е изпратила своята лодка на брега и де Суса натоварва своя най-доверен човек с най-голяма бързина да отиде на адмиралския кораб и да предупреди капитана. Тоя негов най-доверен човек не е никой друг, а долният чин Магелан. Той се отправя с бързи, енергични удари към кораба, намира капитан Секейра, разположен пред шаха. Но на Магелан не харесва обстоятелството, че мнозина малайци с винаги готовите си широки крисове на пояса стоят зад гърба на двамата играчи и си дават вид, че гледат играта. Той прошепва незабелязано на Секейра своето предупреждение. Капитанът запазва присъствие на духа и не прекъсва играта, за да не възбуди подозрение. Но той заповядва на един моряк да застане на мачтовата площадка и да наблюдава и сам, продължавайки играта, не сменя ръката си от своя меч.

Предупреждението на Магелан бе дошло в последния, в крайния миг. Тъкмо в тая минута от султанския палат се издига стълб от дим — уговореният знак за едновременно нападение и на сухо, и в морето. За щастие морякът от мачтата дава навреме знак за тревога на кораба. Секейра мигновено скоква на крака и разблъсква със сабята си малайците, преди те да успеят да го нападнат. Веднага изсвирва сигнал, екипажът се събира на палубата. На всички кораби малайците биват изхвърлени през борда и напразно сега от всички страни върху корабите се спущат малайските праове, за да се закачат за тях и ги

превземат. Секейра е вече спечелил време, за да може да дигне котвите, и неговите топове му отварят път с мощни залпове. Благодарение на бдителността на де Суса и Магелановата бързина ударът върху корабите не успява.

Много по-зле стои обаче работата с нещастниците, които са отишли с пълно доверие на брега — една шепа непригответени, пръснати из улиците мъже срещу хиляди коварни врагове. Повечето от португалците биват веднага изклани, само на малцина се удава да избягат до брега. Но вече е много късно: малайците са завладели лодките и направили невъзможно всяко отстъпление към корабите; португалците падат един подир друг пред надмощието на врага. Само един-единствен, най-храбрият от всички, се брани още — Магелановият най-близък и най-доверен приятел Франсиско Сераон. Той е вече заграден, ранен, почти изгубен. Но в последния миг Магелан пристига с още един войник в една малка лодка, като излага безстрашно живота си за своя приятел. С няколко смели замаха на сабята си той успява да измъкне приятеля си, който е заграден от десетократно по-силен враг, дръпва го в малката лодка и му спасява по този начин живота. Португалската флота загубва при това нападение лодките си и повече от една трета от екипажа си, но Магелан си спечелва един кръвен брат, чието приятелство и доверие ще бъдат от решително значение за бъдния му подвиг.

* * *

За пръв път по този повод се проявява в още съвсем тъмния образ на Магелан една характерна черта: смелата му решителност. В неговата природа няма нищо патетично, нищо, което да се хвърля в очи, и съвсем ясно е защо летописците на индийската война толкова дълго време не го забелязват — Магелан беше през целия си живот човек на скромността. Той не знае изкуството да привлича вниманието на другите върху себе си, нито да печели обич. Но винаги когато му е поставяна една задача и още повече, когато той сам си е поставял някоя задача, той незабелязан и скрит човек действа с блестящо съчетание от ум и смелост. Никога обаче той не се е стремил подир това да използва заслугата си или да се слави с нея; тихо и търпеливо

си отива той отново в сянката. Той знае да мълчи, знае да чака, сякаш предусеща, че съдбата му готви още много години на изпитания и поуки, за да може да изпълни делото, за което е предопределен. Наскоро след като взема участие в една от най-големите победи на португалската флота — боя при Кананоре, и в едно от най-тежките поражения — удара при Малака, на Магелан се пада да премине в тежкото си мореплавателско поприще през едно ново изпитание на храброст си: едно корабокрушение.

Магелан е вече определен да придружава един от редовно завръщащите се с мусона транспорти от подправки, когато галеоната засяда на тъй наречения Падуга праг. Не загива ни един човешки живот, само корабът се разбива о кораловия риф и става на стотици късове и понеже целият екипаж не може да се събере на малкото лодки, една част от хората трябва да останат. От само себе си се разбира, че капитана, офицерите и благородниците искат първи да бъдат прибрани в лодките и това предпочитане ожесточава простите моряци. Опасната междуособица е вече на прага, но ето че Магелан се отделя от благородниците и заявява, че ще остане заедно с моряците, ако капитаните и благородниците дадат честна дума веднага след пристигането си на суша да се върнат с друг кораб и ги вземат.

Изглежда, че това негово храбро държане за пръв път обръща вниманието на горното началство върху него. Защото, когато късо време след това, през октомври 1510 г., Албукерке, новият вицецрал, пита „капитаните на краля“ как да се предприеме обсадата на Гаос, и Магелан е отбелязан между поканените. С това най-сетне простият войник и моряк след петгодишна служба бива произведен в офицерски чин и като такъв бива придаден към флотата на Албукерке, която трябва да отмъсти за позорното поражение, което Секейра претърпя в Малака.

По такъв начин Магелан отново се отправя след две години към Далечния Изток. Деветнадесет кораба — една отлична бойна флота — се нареждат заплашително през юли 1511 пред пристанището на Малака и започват ожесточен бой с коварния домакин. Шест седмици трае борбата и Албукерке успява най-сетне да сломи съпротивата на султана. С това в ръцете на грабителите пада една плячка, каквато те не са спечелвали дори и в благословената Индия. Със завладяването на Малака Португалия държи в ръката си целия източен свят. Най-сетне

главната артерия на мохамеданската търговия е завинаги прерязана, няколко седмици още и всичката кръв изтича. Всички морета — от Гибралтар, наречен Херкулесови стълбове, до теснината при Сингапур, са вече само един португалски океан. Гръмовният отзвук от тоя решителен удар, какъвто ислямът не бе претърпял от незапомнени времена, достига далече нагоре дори до Китай и Япония и се връща тържествуващ назад към Европа. Пред събраните вярващи папата изказва публична благодарност за прекрасното дело на португалците, които дадоха в ръцете на християнството половината от Земята, и Рим преживява зрелището на едно тържество, каквото тоя *Caput mundi*^[3] не бе виждал от времето на Цезарите насам. Едно посланичество, водено от Тристаон де Кунья, донася от плячката на победителите в завладяната Индия коне със скъпоценни юзди и седла, леопарди и пантери. Най-главното и най-любопитното нещо е обаче един слон, който португалски кораби бяха донесли жив и който коленичи три пъти пред светия отец сред ликуванията на целия народ.

Но дори и тоя успех не може да задоволи необузданата империалистическа воля на Португалия. Никога в историята една голяма победа не е насищала някой победител; нали Малака е само ключът към съкровището на подправките. Държейки тоя ключ в ръцете си, португалците искат сега да се приближат до това съкровище и да завладеят приказно богатите Острови на подправките — Зундския архипелаг, островите Амбоина, Банда, Тернат и Тидор. Три кораба биват въоръжени и поставени под командата на Антонио д'Абреу и някои от тогавашните летописци споменават и името на Магелан между участниците в тоя поход към най-далечния през тогавашните времена източен кът на Земята. В действителност обаче индийското време на Магелан се свършва вече в оня час. Стига! — казва му съдбата. Достатъчно видя на изток, достатъчно неща преживя! Сега по нов път, по собствен път! И тъкмо тия приказни Острови на подправките, за които той ще бленува през целия си живот, към които вече ще държи прикован като омагьосан вътрешния си поглед, тъкмо тия острови Магелан никога няма да види със собствените си земни очи. Нему не е съдено да сложи крака си на тия обетовани острови, те ще останат за него само един блян, неговия творчески блян. Но благодарение на приятелството му с Франсиско Сераон тия никога невидени острови му са близки и познати, като че ли е живял на тях, и

чудната Робинзониада на приятеля му го насърчава да предприеме най-големия поход на своето време.

* * *

Това забележително частно приключение на Франсиско Сераон, което ще има такова решително значение за Магелан и за неговото посетнешно плуване около света, представя един благотворно успокояващ случай сред кървавата хроника на португалските боеве и кланета; образът на този незначителен капитан заслужава да бъде отличен с един особен поглед между всички ония знаменити капитани. След като си взема в Малака сбюгом със заминаващия за родината побратим Магелан, Франсиско Сераон се отправя заедно с капитаните на другите два кораба към приказните Острови на подправките. Без особени трудности и злополуки те стигат до зелените брегове и намират там неочаквано дружелюбен прием. Защото мохамеданите не са още проникнали до тия далечни кътища нито с културата си, нито с войнствеността си: населението живее още в естествено състояние, голо и мирно; то не познава още парите, не се стреми към никакви особени печалби. За няколко дрънкалки и гривни наивните островитяни домъкват грамадни товари карамфил и понеже португалците успяват да напълнят до връх корабите си още на първите два острова — Банда и Амбоина, адмирал д'Абреу решава да не ходи на другите острови, а да се върне веднага с всичките си съкровища в Малака.

Може би от алчност корабите са били претоварени, може би причината да е била друга — но един от тях, именно оня, който Франсиско Сераон командува, се удря в една скала и се разбива; претърпелите корабокрушението успяват да спасят само живота си. Те скитат изоставени по чуждия бряг и вече са пред опасността да загинат най-печално, когато на Франсиско Сераон се удава с помощта на хитрост да завладее една пиратска лодка, с която се връща назад в Амбоина. Също така любезно, както и по-рано, когато бяха дошли като големци, ги приема тамошният владетел и великодушно им предлага подслон; португалците са просто смаяни и не знаят как да изкажат благодарността си. Разбира се от само себе си, че щом като екипажът

му се съвземе и отпочине, войнишки дълг е на капитан Франсиско Сераон незабавно да се върне с някоя от многото джонки, които постоянно заминават за Малака, при своя адмирал и да поеме отново португалската кралска военна служба, към която го задължават клетвата и заплатата му.

Но райската природа и топлият благотворен климат доста съмнително разслабват у Франсиско Сераон чувството за военна дисциплина. И изведнъж на него му става съвсем безразлично дали някъде, на хиляди мили далече, в лисабонския палат, някакъв си крал се мръщи и се сърди и го заличава от листата на своите капитани или пенсионери. Той знае, че е направил достатъчно за Португалия, че достатъчно е изкарвал за нея кожата си на пазар. Сега вече той, Франсиско Сераон, иска да започне най-сетне да се наслаждава също така спокойно и безгрижно на живота си, както всички други, лишени от дрехи и грижи люде в този блажен остров. Нека другите моряци и капитани продължават, ако искат, да браздят моретата, да изкупуват с потта и кръвта си чер пипер и канела за чуждите посредници, нека продължават да служат като послушни глупци в сред опасности и боеве само за да може Алфандата в Лисабон да получава повече налози в касите си — той лично, Франсиско Сераон, *si-devant*^[4] капитан от португалската флота, се е наситил вече на войни и приключения и сделки с подправки. Без голяма тържественост храбрият капитан се оттегля от света на героите в света на идилията и решава да живее занапред като частно лице, и то по същия съвършено първобитен и прелестно ленив начин на живот, както тоя дружелюбен народец на острова. Високата длъжност на велик везир, с която го дарява кралят на Тернат, твърде не го обременява с работа; само веднъж при една малка война той има да върши службата на военен съветник при господаря си. Като награда за това той получава обаче една собствена къща с роби и слуги и вън от това — една хубава мургава жена, която му добива две или три деца.

Дълги години остава Франсиско Сераон един втори Одисей, който е забравил своята Итака, в прегръдките на тъмнокожата си Калипсо и никакъв ангел на честолюбието не може да го прогони от тоя рай на *dolce far niente*^[5]. Девет години до самата си смърт тоя доброволен Робинзон, тоя пръв беглец от културата не напуска Зондските острови — той е без съмнение най-малко героичният от

всички конкистадори и капитани на португалската героична епоха, но по всяка вероятност е най-умният, а също и най-щастливият.

Това романтично бягство на Франсиско Сераон от света не изглежда на пръв поглед да има някакво отношение към живота и подвига на Магелан. В действителност обаче тъкмо този отказ от света на един малък съвсем неизвестен капитан е упражнил най-решително влияние върху живота на Магелан и с това — върху историята на световните открития. Защото въпреки грамадната пространствена далечина двамата кръвни приятели остават в постоянна връзка. Всеки път, когато му се удава възможност да изпрати от своя остров до Малака и оттам до Португалия някое известие, Сераон пише изчерпателни писма, които възторжено хвалят богатствата и хубостите на новата му родина. Той пише буквално: „Аз намерих тук един нов свят, по-богат и по-голям от света на Васко да Гама.“ Съвършено запленил от магията на тропиците, той настоятелно кани приятеля си да напусне неблагоприятната Европа и малко доходната служба и по-скоро да иде при него. И едва ли може да има съмнение, че Франсиско Сераон е бил оня, който пръв е довел Магелан до мисълта дали при далечното източно положение на тия острови не ще е по-добре да стигне до тях по пътя на Колумб (като се върви на запад) вместо по оня на Васко да Гама (като се върви на изток).

Колко далече са отишли преговорите между двамата приятели, ние не знаем. Във всеки случай двамата трябва да са уговорили нещо определено, защото след смъртта на Сераон между книгата му е било намерено едно писмо от Магелан, в което той тайнствено обещава на приятеля си в най-скоро време да дойде в Тернат, и то „ако не през Португалия, по друг един път“. И намирането на този нов път е станало цел в живота на Магелан.

Мисълта за този път, няколкото белега от рани върху мургавата му снага и най-сетне един малайски роб — тия три неща са, може да се каже, всичко, което Магелан донася в родината си след седемгодишна фронтова служба в Индия. Но каква изненада и навярно неприятна изненада е за преминалия през битките войник, когато слиза най-сетне на брега в 1512 г. и вижда един съвършено друг Лисабон, една съвършено друга Португалия, коренно различни от ония, които той бе оставил преди седем години. Той е удивен още при навлизането в Белем. Вместо старата нисичка черквица, която на времето си бе

благословила потеглянето на Васко да Гама, сега се издига, завършена най-сетне, мощната великолепна катедрала — първи видим знак на грамадното богатство, което неговата родина придоби със завладяването на индийските подправки. Всеки поглед наоколо показва промени. По реката, тъй оскъдно оживявана по-рано, сега се тълпят платно до платно, в корабостроителниците покрай брега чукат работниците и бързат колкото е възможно по-скоро да построят нови, колкото е възможно по-големи флоти. В пристанището гъмжат мачта до мачта домашни и чуждестранни кораби, брегът е отрупан със стоки, хранилищата са задръстени, хиляди и хиляди хора бързат и шумят по улиците, между новоизникналите дворци. В търговските къщи, в разменниците на чужди пари и в посредническите кантори гъмжат всички езици на Вавилон — благодарение на ограбването и използването на Индия от малък град Лисабон вътре в едно десетилетие е станал един световен град, един град на лукса. Жените на благородниците показват в открити колесници индийските си бисери, грамаден рояк великолепно облечени придворни ходят надутно из двореца и завърналият се в родината разбира: неговата проляна в Индия кръв и кръвта на другарите му благодарение на някаква тайнствена химия се е превърнала тук в злато. Докато те се биеха под неумолимото слънце на Юга, докато те страдаха, живееха в лишения и губеха кръвта си, Лисабон бе станал чрез тяхното дело наследник на Александрия и Венеция, а Мануел — е fortunado^[6], най-богатият монарх в Европа. Всичко в родината се е променило, всичко в стария свят живее по-богато, по-разкошно, по-разсипнически, всичко се наслаждава по-буйно на живота, сякаш завладените подправки, спечеленото злато са опиянили чувствата. Само той се връща назад същият като „незнаен воин“, никой не го очаква, никой не му благодари, никой не го приветствува. Като в някаква чужда страна се завръща в родината си след седем години лишения в Индия португалският войник Магелан.

---

[1] Островите на подправките (Молукските о-ви). ↑

[2] Със собствени очи — лат. ↑

[3] Глава на света — лат. ↑

[4] Бивш — фр. ↑

[5] Блажено безделие — лат. ↑

[6] Щастливият — порт. ↑

МАГЕЛАН СЕ ОСВОБОЖДАВА

1 ЮНИ 1512 — ОКТОМВРИ 1517

Героичните времена не са и никога не са били сантиментални и плачевно малка е благодарността, която получават от своите крале ония смели конкистадори, които завладяха цели светове за своята Испания или Португалия. Колумб се връща в Севиля окован във вериги. Кортес пада в немилост, Писаро бива умъртвен, Нунес де Балбоа, откривателят на южното море — обезглавен, Камоенс, борецът и поетът на Португалия, бива наклеветен от дребнави и низки провинциални чиновници и прекарва подобно на своя велик събрат Сервантес месеци и години в един затвор, който твърде малко се различава от торните ями. Велика неблагодарност на откривателската епоха: като просяци и инвалиди, въшкави, мръсни и болни от треска скитат из пристанищните улици на Кадис и Севиля същите ония завърнали се назад моряци и войници, които завоюваха за испанското кралско съкровище скъпоценностите на Монтесума и златото на инките, и като проказани кучета биват безславно заравяни в земята малцината, които смъртта е пощадила в колониите. Защото какво значение има извършеният от тях безименни герои подвиг за царедворците, които никога не са напускали спокойния дворец, откъдето с ловка ръка са си присвоявали богатствата, що другите са завладявали в битките? Тия дворцови търтеи стават adelantados^[1], стават управители на новите провинции, те събират златото в торбите си и отблъскват настрана като дръзки нападатели на тлъстия им кокал колониалните бойци, фронтните офицери от него време, когато те след години на самопожертвуване и изтощение направят глупостта да се върнат в родината си. Това, че се е бил при Кананоре, в Малака и в много други битки, че е поставил десетки пъти живота си и здравето си на карта за честта на Португалия, не дава на завърналия се Магелан нито най-малкото право на достойно занятие или подкрепа. Благодарение само на случайното обстоятелство, че е благородник и че по-рано още бе принадлежал към издържаните от кралския двор, той

милостиво бива отново записан в листата на пенсионерите или по-скоро на получаващите милостиня и отначало дори в най-последната степен като *Mozo fidalgo*^[2] с просяшката дажба от хиляда райса на месец. Едва подир един месец и навярно след настоятелно искане той се придвижва с едно малко стъпало по-горе и става *Fidalgo escudeiro*^[3] с хиляда осемстотин и петдесет райса месечно (а според други сведения *Cavalleiro fidalgo*^[4] с 1250 райса). Във всеки случай която от тия пенсионерски титли и да е била истинската, нито първата, нито втората от тях е твърде тежка, защото никоя от тия тържествени титли не е давала право или пък е задължавала Магелан за нищо друго, освен лениво да блуждае из тремовеите на кралския дворец. Един мъж, който има чест и честолубие, сам не ще се остави задълго да му се заплаща една такава просяшка милостиня, и то за безделие. И затова никак не е за чудене, че Магелан ще използва първата, разбира се, не най-добрата възможност да се залови отново за военна служба и да утвърди себе си.

Магелан трябва да чака близо година. Но щом крал Мануел започна да приготвя през лятото на 1513 г. една голяма военна експедиция против Мароко, за да превие най-сетне врата на мавританските пирати, нашият индийски борец веднага се записва в армията — едно решение, което може да се обясни само като плод на недоволството му от принудителното безделие. Защото в една война по сухо Магелан, който почти винаги е служил на кораб и бе станал през седемгодишната си служба един от най-опитните мореплаватели на своето време, съвсем не би могъл да използва истинските си дарби. И ето че той е отново в голямата армия, която бива изпратена в Асамор, само като подчинен офицер без чин и без собствен команден почин. И отново името му стои, както в Индия, не в предния план на летописите, личността му обаче стои точно както в Индия — в предния план на опасностите. И тоя път Магелан бива ранен — за трети път вече — в ръкопашен бой. Един удар от копие в коляното му ранява нерва и левият му крак остава завинаги тежко подвижен и полухром.

Един хром човек, който не може да върви бързо, нито да язди, не е повече годен за фронтови служби. Магелан би могъл сега спокойно да се върне от Африка и като ранен да поиска по-голяма пенсия. Той обаче упорствува в желанието си да остане във войската, във войната, в опасностите — неговата истинска стихия; и ето го назначен заедно с

друг един офицер да управлява тежката плячка от коне и добитък, която е взета от маврите. Но тук се случва едно произшествие от тъмно естество. Една нощ от грамадните стада изчезват няколко дузини овце и злонамерени люде разпространяват мълвата, че Магелан и другарят му са продали обратно на маврите една част от плячката или пък от небрежност са им дали възможност да си вземат добитъка нощем от кошарите. По някакво странно съвпадение това долнокачествено обвинение — увреждане на държавата чрез злоупотреба на доверие — е точно еднакво с онова, с което португалски колониални чиновници десетилетия подир това ще наклеветят и унизят другия знаменит мъж на Португалия — поета Камоенс; честта и на двамата тия мъже, на които през дълги години в Индия са се удавали стотици възможности да се обогатят от грабеж и които бяха се завърнали от Елдорадо бедни като просяци, бива опетнена чрез едно и също позорно подозрение.

Но за щастие Магелан е направен от по-яко дърво, отколкото нежният Камоенс. Той и не мисли да се остави да го разследват подобни нищожества и цели месеци да обикаля затворите като Камоенс. Той не подлага смирено гърба си на враговете, както творецът на Луизиада, но, напротив, веднага щом се разпространява слухът и преди още някой да се е осмелил открито да го обвини, той напуска войската и заминава за Португалия, за да иска удовлетворение.

* * *

Че Магелан не се е чувствувал ни най-малко виновен в тая тъмна афера, показва обстоятелството, че той, едва пристигнал в Лисабон, иска аудиенция от краля, и то съвсем не за да се защитава, а, напротив: за да иска с пълно съзнание за заслугите си по-достойна служба и по-добра заплата. Той отново е загубил две години, отново е получил в открит бой една рана, която го прави почти инвалид. Но той налита на беда: крал Мануел не дава на енергичния си поданик време дори да каже исканията си. Предупреден вече от върховното командване в Африка, че тоя необуздан капитан е напуснал войската в Мароко самоволно и без да иска отпуск, той се отнася към заслужилия ранен офицер като към обикновен беглец от бойното поле. Без да му позволи да заговори, той накъсо заповядва на Магелан да се върне

веднага на поста си в Африка и преди всичко да се постави отново на разположение на своя по-горен началник. Дисциплината заставя Магелан да се подчини. Той се връща в Африка със следващия кораб. Там, разбира се, не става вече дума за разследване, никой не смее да обвини заслужилия войник и с изричното потвърждение на началството, че е напуснал с чест войската, с всички документи, които удостоверяват невинността и заслугите му, Магелан се връща за втори път в Лисабон — човек може да си представи с какво чувство на огорчение! Вместо отличия той е получил подозрения, вместо отплата — винаги само белези от рани; той дълго време вече мълча и стоя в тъмнината. Сега обаче на тридесет и пет годишна възраст той е уморен и няма сили да иска правото си като някаква милостиня.

Разумът би трябвало да посъветва Магелан — при такъв един неприятен случай, да не се явява веднага след завръщането си пред крал Мануел и отново да увисне на врата му със същото искане. Разбира се, по-добре щеше да бъде сега да се спотаи за известно време, да дири приятели и връзки в дворцовите кръгове, да проучи обстановката и да гледа да се понрави. Но ловкост и угодничество никога не са били работа за Магелан. Колкото и малко да знаем за него, все пак едно остава положително — тоя тъмен, малък, незабележителен и мълчалив човек никога не е притежавал нито зрънце от дарбата да се нрави на другите. Кралят, неизвестно защо, е бил през целия му живот враждебно настроен към него и дори верният му спътник, Пигафета, е принуден да признае, че офицерите са го мразели много. „Неговият вид помрачаваше лицата“, както казва Рахел за Клайст. Той не знаеше да се усмихва, да бъде любезен, приятен, никога не можеше да застъпи също и идеите си; мислите си със сръчност. Неразговорчив, затворен, винаги обвит в облака на самотата, тоя вечен самотник трябва да е разпръсквал около себе си една атмосфера от ледена сдържаност, неудобство и недоверчивост, защото малцина успяха да се приближат до него и никой не позна вътрешната му същност. Неговите другари несъзнателно усещаха в мълчаливото му стоене на заден план едно честолюбие от друг, по-тъмен вид, което честолюбие им се виждаше по-съмнително от онова на откритите ловци на тлъсто кокалче, що безсрамно и буйно се натискаха около копанята. Зад неговите хлътнали, малки, куршуменотвърди очи, зад неговата обраснала уста винаги оставаше нещо недостъпно скрито —

една тайна, в която той не позволяваше да се погледне; който крие в себе си една тайна и има силата дълги години да я стиска зад зъбите си, става подозрителен за ония, които са по природа доверчиви и нямат тайни. Още от самото начало тъмнината на вътрешното му същество създава за Магелан външна съпротива. Не е било леко да бъде човек с него и за него и най-тежко е било навярно за този трагичен самотник да бъде така сам със себе си.

Също и този втори път Магелан отива съвсем сам без покровител и водач на аудиенция при своя крал, като избира най-лошия път, който изобщо има в двореца: честния и правия. Крал Мануел го приема в същото помещение, може би и седнал на същия трон, от който някога неговият предшественик Жоаон I бе отблъснал предложението на Колумб: на същото място се възобновява една също историческа сцена. Защото малкият, широкоплещест като селяк, несъразмерно набит, чернобрад португалец, с дълбокия, скрит поглед, този мъж, който се покланя сега пред своя владетел и когото последният също така презрително ще отпрати, носи в себе си не по-малка мисъл от оня чуждоземец из Генуа. По смелост, решителност и опит Магелан дори превъзхожда своя знаменит предшественик. Никой не е бил свидетел на този съдбоносен миг, но водейки се по описанията на тогавашните летописци, ние бихме могли да проникнем през далечината на вековете в тронната зала: Магелан доуцва с повредения си крак до краля и с поклон му предава документите, които необоримо доказват несправедливостта на ония злонамерени обвинения. След това той поставя първата си молба: пред вид на повторното му раняване, което го прави негоден за строева служба, кралят да увеличи месечната му пенсия с половин „крусадо“ (около един сегашен английски шилинг). Сумата, която той иска, е смешно нищожна и твърде малко прилича на гордия, твърдия, честолюбивия мъж да превива коляното си за една такава просяшка милостиня. Но при това искане за Магелан има значение не една сребърна монета повече, половината крусадо, но чинът му, честта му. Височината на пенсията при този кралски двор, където всеки гледа да изблъска с лакти съседа си назад, изразява символично и степента, която благородникът има. Магелан, тридесет и пет годишен, боец от индийската и мароканската война, не желае да стои повече зад момци с жълто по устата, които са подавали тук на краля да пие или са му отваряли вратата на колесницата. Той никога не

се е натискал напред поради гордостта си, но именно тая гордост му забранява да се остави по-долу от по-младите и по-незначителни люде. Той не иска да бъде ценен по-ниско, отколкото сам той оценява себе си и заслугите си.

Но крал Мануел гледа с мрачен и разсърден поглед към нетърпеливия молител. Също и нему, който е най-богатият монарх, не му е за нищожната сребърна пара. Него го дразни само подстъпът на тоя мъж, който, вместо да моли смирено, необуздано иска, който съвсем не желае да чака, додето той, кралят, го удостои с пенсията като с милост, а, напротив, твърдо и вироглаво настоява за повишение на благородническата си степен като за свое право. Е добре, ние ще научим тоя дебелоглавец на търпение и смирена молба! Послушал злополучния съвет на яда си, Мануел, иначе наречен *el fortunado* — най-щастливият, отблъсква Магелановата просба за увеличение на пенсията му, без дори и да подозира колко хиляди златни дуката ще бъде готов да заплати наскоро подир това заради тоя спестен половин крусадо.

В същност Магелан би трябвало сега да се оттегли, понеже заоблаченото чело на краля не дава никаква надежда за някакъв лъч на дворцово благоволение към него. Но вместо да се поклони роболепно и да напусне залата, Магелан, як в гордостта си, остава да стои спокойно пред своя монарх и излага втората си молба, която е в основата си същинското му искане. Той пита дали кралят няма някоя служба за него, някоя достойна работа за един свой служител; той се чувства твърде млад и твърде годен за дейност и не може цял живот да остане в редицата на ония, които живеят от милостиня. По това време от пристанищата на Португалия всеки месец и дори всяка седмица се отправят кораби за Индия, за Африка, за Бразилия; нищо не би било по-естествено от това да повери командването на някой от тях в ръцете на един човек, който познава моретата на Изтока, както никой друг. В столицата, пък и в цялата страна, като се изключи само старият ветеран Васко да Гама, няма друг, който би могъл да се похвали, че превъзхожда Магелан в опит и познания. Но на крал Мануел става все по-непоносимо да чувства върху себе си твърдия, настойчив поглед на тоя неприятен просител. Той студено отблъсква молбата, му, без да утеша Магелан поне с бъдещето: не, той няма никаква служба за него.

Съвършено. Решено. Но Магелан представя и една трета молба и тя не е в същност никаква молба вече, а само един въпрос. Магелан пита дали кралят би имал нещо против, ако той подири служба в друга някоя страна, където би могъл да се надява, че ще получи по-добра възможност за напредък. И кралят му дава да разбере с една оскърбителна хладност, че това му е напълно безразлично. Той може да заеме служба, където я намери и където му е воля. С това на Магелан дават да разбере съвсем ясно, че се отказват от неговите услуги в португалския двор, в какъвто вид и да бъдат те, и че ще продължават наистина да му признават и занапред благосклонно месечното подаяние, но ще бъдат и напълно съгласни, ако той обърне гръб на двора и страната.

Не е имало никакъв свидетел на тая аудиенция. Не се знае дали по тоя случай или при някой по-раншен или по-късен повод Магелан е успял да изложи на краля своя същински таен план. Може би нему съвсем не са му и дали възможност да развие идеите си, може би те са били най-студено отблъснати; във всеки случай и в тая аудиенция Магелан е дал още веднъж доказателство за желанието си да служи на Португалия и занапред, както досега, с живота и кръвта си. Едва суровият отказ го принуждава да вземе онова вътрешно решение, което неизбежно идва в живота на всяка творческа личност.

* * *

В мига, когато напуска двореца на своя крал като някой отблъснат просяк, Магелан знае: той не бива повече да чака и да се колебае. На тридесет и пет годишна възраст той е вече преживял и научил всичко, което може да научи един воин, един моряк по морето и на сушата. Четири пъти е обиколил той около Африка — два пъти от запад, два пъти от изток. Безброй пъти е стоял пред лицето на смъртта, три пъти е усещал в топлото си окървавено тяло студения метал на вражеското оръжие. Той е видял неизмеримо много свят, знае за източната част на Земята повече, отколкото всички прочути географи и картографи на неговото време. Той е усвоил чрез десетгодишен опит всички видове техника на войната, обучен е да държи меча и пушката, кормилото и компаса, платното и топовете, греблата, лопатата и

копието. Той може да чете портолани, да управлява лота и да обслужва мореплавателските инструменти с не по-малка точност от един „учител по астрономията“. Онова, което другите четат с любопитство в книгите — безкрайно безветрие и многодневни циклони, морски боеве и боеве на суша, обсади и грабежи, нападения и корабокрушения, — всичко това той го е дейно преживял. В течение на едно десетилетие, през хиляди дни и нощи той е научил да чака сред безкрайните морета и после да използва светкавичната секунда на решителния час. Той е добре опознат с всички видове хора — жълти и бели, черни и мургави, индийци и негри, и малайци, и китайци, и араби, и турци. Той е служил на своя крал, на своята страна през всички годишни времена и на всички морски ширини, в мраз и под огнено небе. Но служенето е занятие за младостта и сега, близо до своята тридесет и шеста година, Магелан решава, че достатъчно вече се е жертвувал за чужди интереси и чужда слава. Като всяка творческа личност той чувства в своята *media in vita* желанието да работи на своя отговорност и за своето самоосъществяване. Родината му го изостави, скъса връзките на службата и дълга — толкова по-добре; сега той е свободен. Както често става, пестникът, който иска да отблъсне един човек, го връща в действителност назад при същността му.

* * *

Никога у Магелан едно взето решение не се проявява веднага очевиден и самопроизволно. Колкото и малко светлина да пада върху характера му от описанията на съвременните му летописци, все пак всички фази на живота му стоят под знака на една съществена добродетел: Магелан знае чудесно да мълчи. Бидейки по природа търпелив и несъобщителен, стоящ незабелязан и настрана дори сред шума на войската, Магелан е обмислял своите планове сам със себе си. Той гледа далече в бъдещето, пресмята мълчаливо всички възможности и никога не излиза пред човечеството с един план или предложение, преди да почувствува, че идеята му е вътрешно узряла, обмисляна и необорима.

И тоя път Магелан чудно използва своето изкуство да мълчи. Друг на негово място след оскърбителното отхвърляне на крал Мануел навярно веднага би напуснал страната и би се предложил на друг владетел. Магелан обаче спокойно остава още една цяла година в Португалия и никой не знае с какво се занимава той. Най-многого, което забелязват — доколкото изобщо това би могло да представлява любопитно явление у един стар индийски мореплавател, — то е, че Магелан постоянно се събира с пилоти и капитани, и то главно с ония, които са пътували в Южното море. Но за какво друго могат да приказват ловци, ако не за лов, за какво могат да приказват мореплаватели, ако не за морета и за новооткрити земи? Също и обстоятелството, че той проучва в тайната архива на крал Мануел всички карти на крайбрежията, портоланите и дневниците на последните походи към Бразилия, книжа, които се пазят там като *secretissima*^[5] — също и това нещо не възбужда някакво подозрение; та какво друго би могъл да проучва в многото си свободно време един безработен капитан на кораб, ако не книгите и известията за новооткрити земи и морета?

По-скоро би могло да направи впечатление едно ново приятелство, което Магелан завързва. Защото тоя мъж, Руй Фалейро, с когото той все по-тясно се сближава, е сприхав, нервен, лесно възпламенителен интелектуалец и с буйното си многоглаголие, с преувеличеното си самосъзнание и свадливата си природа е най-малко подходящ за приятел на мълчаливия, сдържан, непроницаем моряк и воин. Но дарбите на тия двама мъже, които скоро стават неразделни, раждат благодарение тъкмо на полярната им противоположност една хармония — по необходимост кратковременна. Каквато вътрешна страст са за Магелан морските приключения и практическото изследване на земния свят, такава също страст е за Фалейро отвлеченото земезнание и небезнание. Като чист теоретик, като истински кабинетен учен, който никога не се е качвал на кораб, никога не е напуснал Португалия, Руй Фалейро знае далечните пътища на Земята и небето само от пресмятания, книги, чертежи и карти; в тая отвлечена област, разбира се, като картограф и астроном той минава за най-голям авторитет. Той не може да опъне едно платно, но е изнамерил своя собствена система за пресмятане на дължините, която, макар и погрешна, обгръща цялото земно кълбо и ще направи по-късно

решителни услуги на Магелан. Той не може да управлява кормилото, но приготвените от него морски карти, портолани, астрораби и други инструменти са били, както изглежда, най-добрите мореплавателски помагала на времето си. От един такъв специалист идеалният практик Магелан, чийто университет са били единствено войната и приключенията, който знае от небезнание и земезнание само онова, което е научил при своите пътувания и чрез своите пътувания, може да извлече неизмеримо големи ползи. И тъкмо защото са свършено противоположни в дарбите и склонностите си, тия двама мъже се допълват тъй изключително щастливо, както винаги изключително щастливо се допълват теорията и практиката, мисълта и делото, духът и материята.

Но към това се присъединява в тоя особен случай още и еднаквата им съдба. И двамата тия извънредни — всеки в своята област — португалци са дълбоко оскърбени в самочувствието си от техния крал, и на двамата е попречено да осъществят жизнената си задача. Руй Фалейро се стреми от години да заема поста кралски астроном и без съмнение никой в Португалия няма по-голямо право на тоя пост. Но както Магелан с мълчаливата си гордост, така и Руй Фалейро със своя буен, нервен, лесно оскърбяващ се и бързо избухлив нрав бе разсърдил, изглежда, царския двор. Неговите неприятели го наричат луд и за да се освободят от него чрез инквизицията, разпространяват дори слуха, че той си служи при своята работа със свръхестествени сили и духове и че е в съюз с дявола. По такъв начин и двамата — Магелан и Руй Фалейро — се виждат в родината си отблъснати назад от омразата и недоверието и тоя външен натиск от омраза и недоверие тласка Магелан и Фалейро към единение. Фалейро изучава Магелановите сведения и планове. Той им дава научната надстройка и неговите пресмятания потвърждават с точни изчисления онова, което Магелан предполага по пътя на чистия усет. И колкото повече сравняват сега теоретикът и практикът своите наблюдения, толкова по-горещо става желанието и решението им — също така задружно да осъществят един определен план, както задружно са го обмислили и оформили. И ето че теоретикът и практикът се задължават още и с клетва в името на честта си: до решителния миг на осъществяването да пазят в тайна от всички своето намерение и в случай на нужда да извършат, също и без родината си и против

родината си, едно дело, което ще принадлежи не само на една-едничка страна, а на цялото човечество.

* * *

Сега обаче е дошло вече време да запитаме: какъв е собствено тоя тайнствен план, който Магелан и Фалейро крояха тайно като съзаклятници в сянката на лисабонския кралски дворец? Кое е в него новото, несъществуващото досега, кое го прави тъй скъпоценен, че те трябваше да се задължат с клетва в честта си да го пазят в тайна, и кое в тоя техен кроеж е толкова опасно, че те го държат скрито като някакво намазано с отрова оръжие? Отговорът на първо време ще ни разочарова, защото тоя нов план не е нищо друго освен оная именно мисъл, която Магелан донесе още от Индия и в която го насърчи Сераон: да стигне до скъпоценните Острови на подправките не както португалците по пътя към изток, около Африка, но като върви на запад, около Америка. Тоя план не изглежда на пръв поглед да има нещо ново в себе си. Още Колумб, както се знае, не бе тръгнал, за да открие (тогава неподозиранията още) Америка, но за да стигне в Индия, и когато по-сетне светът разбра заблудението му — самият той никога не го призна и до самата си смърт смяташе, че е слязъл в една област на китайския хан, — Испания съвсем и не мислеше да изостави достигането на Индия по тоя път само заради това случайно откриване. Защото първата радост скоро биде последвана от горчиво разочарование. Съобщението на прибързания фантаст Колумб, че в Санто Доминго и Хиспаниола златото лежи просто под почвата, се оказа празен брътвеж. Не намериха никакво злато, никакви подправки, нямаше дори и „черна слонова кост“, защото слабичките индианци не можеха да се употребят за роби. Докато още съкровищата на инките не бяха ограбени от Пизаро, докато не бяха още надушени сребърните мини в Потоси, откриването на Америка в търговско отношение бе един празен лотариен билет и алчните за злато кастилианци съвсем и не мислеха да се грижат за колонизирането и управлението на тоя нов континент, а, напротив, гледаха час по-скоро да го заобиколят и да стигнат в рая на безценните камъни и подправките. С неотслабваща енергия продължаваха по заповед на краля опитите да се обиколи по

море тая новооткрита terra firma^[6], за да могат испанците да достигнат преди португалците в истинското съкровище на Изтока, в Островите на подправките. Експедициите следваха една подир друга, но скоро и испанците трябваше да преживеят същото разочарование в своя стремеж да намерят морски път към многожеланата Индия, каквото изпитваха преди тях португалците при обикалянето на Африка. Защото и тая нова част на земята — Америка, се оказва много по-голяма, отколкото те предполагат отначало. На север и на юг, навсякъде, където те се опитват да намерят с корабите си път към Индийския океан, пред тях се изпречва твърда земя. Навсякъде тоя дълъг континент, тая „пречка“ — Америка, лежи на пътя им като някаква широка преградна греда. Един след друг великите конкистадори напразно опитват щастieto си да намерят някъде един проток, една морска улица. При своето четвърто пътуване Колумб тръгва на запад, за да се върне в Испания покрай Индия, и се натъква на преградата. Експедицията, в която взема участие Веспучи, също така напразно опипва цялото южно крайбрежие на Америка, за да стигне Островите на подправките — Молукските острови. Кортес изрично обещава на император Карл в четвъртата си „релация“ — да търси морския проход при Панама. Кортереал и Кабот достигат дори до Ледовитото море, за да дирят прохода на север, а Хуан де Солис плува нагоре по течението на Ла Плата, за да го открие на юг. Но напразно! Навсякъде, на север и на юг, в ледените области, както и в тропиците — все същата непреодолима стена от земя и камък! Започва вече да изчезва надеждата, че може от Атлантическия океан да се стигне другият океан, който Нунес де Балбоа пръв видя от височините на Панама; космографите рисуват вече в своите карти Южна Америка като сраснала с южния полюс, безброй кораби са загинали при това напразно търсене, Испания вече се е примирила с мисълта, че е съвършено откъсната от страните и моретата на богатия Индийски океан, защото никъде и никъде не може да се намери тъй страстно желаният и диреният проток.

И ето че неочаквано се изправя от безименността на своето съществуване тоя непознат малък капитан Магелан и заявява с патоса на абсолютната увереност: „Има проток между Атлантическия и Тихия океан. Аз го зная, зная точно мястото му. Дайте ми една флота, и аз ще

ви го покажа, и като плавам от изток към запад, ще обиколя цялата Земя.“

* * *

Тук ние стоим пред същинската Магеланова тайна, която занимава от векове учени и психолози. Сам по себе си планът на Магелан в никакъв случай не беше нещо своеобразно и чудно — токущо посочихме това; в основата си той се стремеше към същото, към което се стремяха Колумб, Веспучи, Кортереал, Кортес и Кабот. Новото, с което изненадва неговото предложение, не е следователно самото предложение, а решителната сигурност, с която Магелан поставя твърдението, че е възможен един западен морски път към Индия. Защото още от самото начало той не казва скромничко като другите: надявам се, че ще намеря някъде един проток. Не, той казва с чистия тон на положителността: аз ще намеря протока. Защото зная, само аз зная, че има проток между Атлантическия и Тихия океан, и зная на кое място ще го намеря.

Но как е могъл Магелан предварително да знае — и тук е именно загадката — къде се намира тоя път, напразно търсен от всички други мореплаватели? Самият той при своите пътувания никога не се е дори доближавал до американските брегове, а също така и неговият приятел Фалейро. Следователно, щом като Магелан с такава положителност настоява за съществуването на тоя път, той би могъл да знае за него и за географското му положение само от някой свой предтеча, който е видял пътя *ipsis oculis*. Но ако пътят е бил видян от друг някой мореплавател преди Магелан, тогава Магелан съвсем не е бил — забъркано положение! — славен откривател, а само плагиатор и присвоител на един чужд подвиг. В такъв случай и Магелановият проток би се наричал на името на Магелан също така несправедливо, както несправедливо е наречена Америка на името на своя неоткривател Америко Веспучи.

Същинската тайна в историята на Магелан се изчерпва следователно с едничкия въпрос: чрез кого и по какъв път е имал тоя малък португалски капитан толкова положително известие за съществуването на проток между океаните, че може да обещае онова,

което досега се е смятало за невъзможно, именно да обиколи Земята в едно непрекъснато пътуване по море? Първото насочване за това, въз основа на какви сведения Магелан се смята толкова сигурен в делото си, дължим на Антонио Пигафета, неговия най-верен спътник и биограф, който съобщава: дори когато входът на този път лежеше вече пред очите им, нито един-едничък човек от цялата флота не вярваше, че е възможно да съществува такъв проток, който да свързва двата океана. Единствено непоклатимо остана в този миг само убеждението на Магелан, защото той отнапред още знаеше положително за съществуването на един такъв скрит път, и то благодарение на една карта от прочутия космограф Мартин Бехайм, която той бе изровил на времето си в тайната архива на португалския крал. Това твърдение на Пигафета би било само по себе си съвсем приемливо, защото знаем, от една страна, че действително Мартин Бехайм е бил до смъртта си придворен картограф на португалския крал и, от друга — че мълчаливият търсач Магелан е можал своевременно да си издейства достъп в тайната архива. Но — играта на криеница продължава още по-любопитно — този Мартин Бехайм не е вземал лично участие в никакво приморско пътуване, та и той от своя страна би могъл да има удивителното известие за съществуването на един „расо“ само от някой мореплавател. И той значи трябва да има предшественици. И така въпросът отива по-нататък: кои са били тия предшественици, кои са били тия непознати моряци, кои са били следователно истинските откриватели? Действително ли други португалски кораби са стигали до тая тайнствена улица между Атлантическия и Тихия океан преди изготвянето на ония карти и глобуси? И ето, вижте: неопровержими документи установяват, че в началото на оня век много португалски експедиции (една с участието на Америго Веспучи) са изследвали бреговете на Бразилия и дори на Аржентина; само те единствени биха могли да видят протока.

Обаче винтът отива още по-дълбоко — нов въпрос: колко далеч са били отишли тия тайнствени експедиции? Действително ли са били стигнали до истинския проток, до Магелановия път? За твърдението, че други моряци преди Магелан вече са знаели за протока, дълго време изследвачите нямаха други опорни точки освен онова съобщение на Пигафета и един запазен и до днес глобус на Йохан Шьонер, който за наша изненада ясно показва още в 1515 г., значи много време преди

Магелановото потегляне, един южен проток (разбира се, на съвсем невярно място). Но с това съвсем не се изяснява още от кого са получили сведенията си Бехайм и немският професор. Защото в оня век на откритията всеки народ се грижеше с търговска ревност резултатите на всяка експедиция да останат в строга тайна. Корабните дневници, записките на капитаните, картите и портоланите се криеха строго в Тесорарията в Лисабон и крал Мануел забрани с едикта си от 13 ноември 1504 г. под страх от смъртно наказание „да се дават сведения за корабоплаването отвъд течението на Конго, за да не могат чужденци да извлекат изгоди от откритията на Португалия“. Въпросът за това, кой има първенството, изглеждаше вече приключен като излишен, когато една неочаквана находка през един от по-късните векове обясни или изглеждаше, че обяснява, кому дължат Бехайм и Шьонер, и следователно и Магелан, своите географски сведения. Това, което откриха, беше само един хвърчащ лист на немски език, напечатан на най-лоша хартия, наречен „Copia der Newen Zeytung aus Presilg Landt“ (вън от това то е и първият „вестник“, който носи това име), но тоя лист се оказва един доклад, който някакъв ръководител на търговска кантора е отправил в началото на века до големите търговци в Аугсбург — Велзеровци. В доклада се съобщава на ужасен немски език, че един португалски кораб е намерил на около 40 градуса южна ширина един нос, съответстващ на носа Добра Надежда, и го е обиколил и че зад него минава от изток към запад, към другото море, широк проток, подобен на тоя при Гибралтар, така че съвсем лесно е да се стигне по тоя път до Молукските острови — Островите на подправките; тоя доклад значи съвсем ясно твърди, че Атлантическият и Тихият океан са свързани — quod erat demonstrandum^[7].

С това най-сетне загадката изглеждаше решена и Магелан окончателно установен като присвоител, като плагиатор на едно по-раншно откритие. Защото от само себе си се разбира, че Магелан трябва да е знаел поне колкото тоя пристанищен ръководител на търговска кантора постижението на тая по-раншна експедиция и цялата му световноисторическа заслуга би се ограничила тогава в това, че е можал да превърне една добре пазена тайна в познание, което има значение за цялото човечество. Изглежда следователно, че ловкостта, бързината и непоколебимостта в използването на чуждия успех са цялата тайна на Магелан.

Но за наша изненада винтът се завърта още един последен път. Защото ние днес знаем съвсем точно онова, което Магелан не знаеше: ония моряци от непознатата португалска експедиция в действителност не са стигнали до Магелановия проток и техните съобщения, които Магелан, също както и Мартин Бехайм и Йохан Шьонер, прие с такава вяра като положителни сведения, са били в същност едно недоразумение, една лесно обяснима грешка. Защото какво са видели — и тук ние слагаме пръста си върху пулса на проблемата — тия пилоти близо до четиридесетия градус? Какво съобщава в същност докладът в „Newen Zeytung“ за видяното от очевидци? Нищо повече от това, че тия мореплаватели са открили приблизително на четиридесет градуса южна ширина един морски залив, навътре в който са плували в продължение на два дни, без да стигнат края му, и че са били отблъснати назад от бурята, без да успеят да намерят изхода му. Те значи не са видели нищо повече от входа на един морски път, който смятат — но само смятат, — че е много търсеният съединителен канал към Тихия океан. Но истинският проход лежи — това ние знаем от Магелан — насам, близо до петдесет и втория градус. Какво следователно трябва да са видели непознатите мореплаватели близо до четиридесетия градус? За това нещо ние имаме едно обосновано предположение. Защото само оня, който за пръв път се е дивил с очите си на чудовищните водни маси на широката като море повърхност, с която течението на Ла Плата се влива в морето, само той разбира, че заблудението — да се сметне това великанско устие за един залив, за едно море — не е случайно, но е просто неизбежно. Нищо не е поестествено от това, че тия непознати мореплаватели, които никога не са виждали в Европа река с такива великански размери, при вида на тая необозрима ширина прибързано тържествуват, че това непременно е много диреният път, който свързва двата океана. Че действително пилотите, на които се позовава „Newen Zeytung“, са взели великанската река за морски теснини, най-добре доказват изготвените по техните указания карти. Защото — ако те, тия непознати пилоти, бяха намерили вън от Ла Плата още и лежащия дълбоко на юг Магеланов проток — истински проход между двата океана, то в такъв случай те непременно щяха да нанесат на своите портолани, а Шьонер — на своя глобус също и Ла Плата, тоя великан между земните реки. Но ето че както Шьонер, така и другите карти от непознати нам

картографи не отбелязват Ла Плата, а нанасят вместо нея на същата южна ширина митическия морски път между океаните. С това въпросът е напълно изяснен. Свидетелите, на които се опира „Newen Zeitung“, са се измамили по един най-добросъвестен начин. Те са станали жертва на едно очевидно и обяснимо заблуждение, а също и Магелан не е действувал нечестно, като е твърдял, че има автентични сведения за съществуването на един „paso“. Той е бил просто сам заблуден от една чужда самозаблуда, когато е излагал своя величествен план за обикаляне на Земята, имайки в ръка тия карти и съобщения. Една заблуда, една честно вярвана и честно предадена заблуда бе в края на краищата тайната на Магелан.

Но нека не подценяваме заблудата! И от най-лудата заблуда, когато тя бъде докосната от гения, когато бъде водена от случая, винаги може да произлезе най-чиста истина. Със стотици и хиляди се наброяват във всички области на науката важните изнамирания, които са били предизвикани от неверни хипотези. Колумб никога не би посмял да се впусне в океана, ако не беше оная карта на Тосканели, която изчисляваше абсурдно невярно обема на Земята и с това му даваше измамната надежда, че ще може да слезе в най-късо време на източния бряг на Индия. Никога Магелан не би могъл да убеди един монарх да му даде цяла флота, ако не бе вярвал с такава луда положителност в оная невярна карта на Бехайм и във фантастичните съобщения на португалските пилоти. Само вярвайки, че знае една тайна, Магелан можа да реши най-голямата географска тайна на своето време. Само защото се предаде с цялата си душа на една тленна заблуда, той можа да открие една нетленна истина.

---

[1] Губернатори — порт. ↑

[2] Низш дворянин — порт. ↑

[3] Оръженосец — порт. ↑

[4] Рицар — порт. ↑

[5] Най-поверителни — лат. ↑

[6] Континент — лат. ↑

[7] Което трябва да се докаже — лат. ↑

ЕДНА ИДЕЯ СЕ ОСЪЩЕСТВЯВА 20 ОКТОМВРИ 1517 — 22 МАРТ 1518

И тъй Магелан стои пред едно отговорно решение. Той има един план, и то толкова смел, че никой друг моряк на онова време не е носил в сърцето си подобен на него, и има още и сигурността, или смята, че я има, че благодарение на особените сведения, които притежава, той план безусловно ще го изведе до целта. Но как да осъществи едно такова скъпо и опасно предприятие?

Собственият му крал го бе отблъснал от себе си, а за подкрепа от страна на приятелите си — португалски корабпритежатели, едва ли би могъл да се надява, защото те не ще се осмелят да поверят командването на корабите си на един човек, който е в немилост пред двореца. По такъв начин остава само един път: да се обърне към Испания. Там и само там може Магелан да се надява на подкрепа, само за тоя царски двор може да има стойност неговата личност, защото той не само носи скъпоценните сведения от лисабонската тайна архива, но предлага на Испания и нещо, което не е от по-малко значение за възнамеряваното предприятие: законното право на собственика. Неговият другар Фалейро бе пресметнал — пресметнал също така невярно, както невярно бе осведомен Магелан, — че Островите на подправките лежат отвъд португалската област — в дадената на Испания от папата част, и по такъв начин те са собственост на испанската, а не на португалската корона. Тоя малък португалски капитан предлага на Карл V като утринна манна най-богатите острови на света и най-късия път до тях; и ако би могъл поради това изобщо да намери някъде покровителство, той би могъл да го очаква само от испанския двор. Там и само там може той да осъществи най-висшата си задача, целта на живота си — разбира се, срещу най-тежка и най-болезнена цена. Защото, обръщайки се към Испания, Магелан знае, че ще трябва да смъкне от себе си като собствената си кожа своето рицарско, своето португалско име, че неговият крал ще го постави извън закона и че неговите съотечественици през векове ще го смятат

за предател, за безчестен прибежник отвъд. Защото в действителност не е възможно да се сравнява Магелановото доброволно напускане на родината и отчаяното му преминаване на чужда служба с постъпките на един Колумб, Кабот и Кадамосто или Веспучи, които също така водиха чужди флоти по морето. Защото Магелан не само напуска родината си, но — това не бива да се премълчи — той я и уврежда, като поднася на най-ревнивия съперник на своя крал Островите на подправките, за които знае, че са вече заети от неговите съотечественици, и той постъпва повече от дръзко, постъпва дори съвсем непатриотично, като пренася отвъд границата мореплавателски тайни, до които се бе добрал само благодарение на достъпа си в лисабонската Тесорария. Преведено на наш съвременен език, това значи, че Магелан в качеството си на португалски благородник и бивш капитан от португалската флота е извършил не по-малко престъпление от престъплението на един днешен офицер, който предава тайни генералщабни карти и мобилизационни планове на една съперническа съседна държава. И единственото нещо, което придава известно величие на тъмния му простъпък, това е обстоятелството, че той не се промъква подло и страхливо през границата, а преминава при неприятеля с открито чело и с пълно съзнание за униженията, които го очакват.

Но творческата личност е подчинена на други, по-високи закони, отколкото обикновеният народностен човек. Който има да твори едно дело, който има да извършва едно откритие или един подвиг, който ще тласнат напред цялото човечество, негова истинска родина не е вече отечеството му, а делото му. В последна сметка той ще се чувства отговорен само пред една-единствена инстанция — задачата, за която е роден; нему е позволено да презре по-скоро държавните, временните интереси, отколкото вътрешното задължение, което му налагат неговата особена съдба и особената му дарба. След много години на вяроност към родината си Магелан в средата на живота си разбра своята задача. И понеже неговата родина му отказа възможността да я осъществи, той бе принуден да направи сега идеята си своя родина. И ние го виждаме решително да унищожава своето временно име и гражданската си чест, за да възкръсне и изгрее в своята идея и в едно безсмъртно дело.

* * *

За Магелан времето на търпението, чакането и кроежите е вече минало. През есента на 1517 г. неговото смело решение става дело. Оставяйки на първо време своя недостатъчно смел другар Фалейро, Магелан преминава Рубикона на своя живот — испанската граница. На 20 октомври 1517 г. той пристига в Севиля заедно със своя роб Енрике, който от години вече го придружава като сянка. Севиля не е в тоя миг столица на новия испански крал Карл I, когото ние наричаме като господар на двата свята Карл V; осемнадесетгодишният монарх токущо е пристигнал от Фландрия в Сантандер, отивайки във Валядолид, където смята да установи двора си от средата на ноември. Но Магелан не би могъл никъде другаде да прекара по-добре времето на чакането, отколкото в Севиля. Защото това пристанище е прагът към новата Индия — повечето от корабите тръгват за Запад от бреговете на Гуадалкивир и напливът на търговци, капитани, посредници е толкова голям, че кралят накарва да му се уреди собствена търговска къща — прочутата Casa de Contratacion, индийският дом „Domus indica“ или Casa del Oceano. В тая къща се събират и пазят всички книжа, съобщения и доклади на мореплавателите и търговците. Индийският дом е едновременно стокова борса и учреждение за мореплавателско посредничество и най-сполучливо бихме могли да го наречем морска търговска камара, място за сведения и съвети, където стават съглашенията между търговците, които финансират експедициите, и капитаните, които искат да ги водят. Във всеки случай оня, който възнамерява да предприеме някое ново мореплаване под испанското знаме, е задължен най-напред да се представи в Casa de Contratacion и да получи оттам позволение или подкрепа.

Нищо не доказва по-добре извънредната способност на Магелан да се сдържа, неговия особен гений да може да мълчи и да чака, както обстоятелството, че той не предприема прибързано тая необходима стъпка. Никога фантаст, никога разпуснат оптимист или суетен самоизмамник, а, напротив, винаги точен пресметвач, психолог и реалист, Магелан претегля предварително изгледите си за успех и ги намира твърде незначителни. Той знае, че трябва да пристъпи през прага на Casa de Contratacion едва когато други ръце му поразслабят

предварително дръжката на вратата. Защото какво е самият той тук? Кой го познава? Обстоятелството, че е пътувал седем години на Изток и че се е сражавал под командата на Алмеида и Албукерке, не значи много в един град, чиито кръчми и таверни гъмжат от авантюристи и отчаяни мъже, стоварени от корабите, и където са още живи капитаните, които са плували по моретата, водени от Колумб, Кортереал и Кабот. Не особено го препоръчва също и обстоятелството, че той иде от Португалия и неговият крал не е пожелал да го използва за нищо, че е емигрант и строго казано, дори прибежник. Не, кралският Индийски дом не ще го посрещне с никакво доверие, него — непознатия, отхвърления от родината си; поради туй Магелан засега изобщо не прекрачва прага на тоя дом. Той има достатъчно опит, за да знае какво е нужно в подобен случай. Както всеки, който има да предлага някакви проекти, той трябва най-първо да се сдобие с „връзки“ и „препоръки“ трябва най-първо да има зад себе си власт и пари, преди да пристъпи към преговори с господарите на властта и парите.

Една връзка от подобен, неизбежно потребен характер далновидният Магелан, изглежда, е завързал още от Португалия. Знае се, че той веднага бива приет сърдечно в дома на Диего Барбоса, който също като него се е отказал преди години от португалското си поданство и от четиринадесет години заема на испанска служба важния пост *alcaide*^[1] на арсенала. Ползващ се с голямо уважение в целия град и бидейки рицар на Сантягския орден, той представя от себе си една идеална препоръка за новодошлия. Според някои сведения Барбоса и Магелан са били роднини по кръв; обаче това, което свързва двамата мъже още от първата минута по-тясно, отколкото каквото и да било далечно братовчедство, то е обстоятелството, че Диего Барбоса сам е бил индийски мореплавател много години преди Магелан. От него наследява и синът му — Дуарте Барбоса, своята любов към приключенията. Също и той е плавал надлъж и нашир по индийските, персийските и малайските морета и дори е написал една много ценена в онова време книга с пътни бележки „*O livro de Duarte Barbosa*“. Тия трима души веднага сключват приятелство. Защото, ако дори и до днес колониални офицери или войници, които са се били през време на войната на един и същ откъс от фронта, образуват за през целия си живот тясно сдушени дружества,

колко повече пък би трябвало да се чувствуват близки и сдружени в ония времена няколко дузини морски ветерани, които са се върнали по някакво чудо живи и здрави от убийствените пътувания и опасности! Барбоса най-гостоприемно кани Магелан да живее в къщата му; не минава много време и неговата дъщеря Барбара се влюбва в тоя тридесет и седем годишен енергичен и внушителен мъж. Още преди да изтече годината, Магелан ще може да се нарече зет на високия сановник и с това той добива котва и опора в Севиля. Лишеният от гражданство в Португалия става по такъв начин испански гражданин. Отсега нататък той не е вече бежанец, а местен севилски жител. Облечен с доверие чрез приятелството си с Барбоса, укрепен от зестрата на жена си, която възлиза на 600 000 мараведи, той може сега да прекрачи без колебание прага на Casa de Contratacion.

За преговорите, които той е водил там, както и за приема, който е намерил, липсват каквито и да било достоверни сведения. Ние не знаем колко от своя проект е изложил пред комисията Магелан, който е бил свързан от клетвата си към Руй Фалейро, и твърдението, че комисията е отблъснала грубо неговите предложения или че дори ги е осмяла, е измислено по всяка вероятност само като недодялана аналогия с посрещането на Колумб. Положително остава само това, че Casa de Contratacion не е пожелала или не е могла да се съгласи на своя отговорност и риск с предприятието на тоя непознат човек. Специалистите са принудени по силата на занятието си да бъдат недоверчиви към всичко извънредно и по такъв начин и тоя път едно от най-великите дела в историята бива осъществено не благодарение подкрепата на съответните власти, но, наопаки — без тях и против тях.

* * *

Индийският дом, най-важното учреждение, не дава никаква подкрепа на Магелан. Още първата от многобройните врати, които водят в приемната стая на краля, не се отваря. Това трябва да е бил един черен ден за Магелан. Значи напразно е пътешествието, напразни са препоръките, напразни са изчисленията, които той представя, напразни са красноречието и страстта, която го надвива навярно въпреки съпротивата на волята му: всички негови документи не

смогват да накарат тримата мъже, тримата специалисти да се отнесат с доверие към проекта му.

Но често пъти през време на война един пълководец се смята победен и се готви вече за отстъпление, готви се да очисти бойното поле и ето че пристига един пратеник с ангелски уста и съобщава, че неприятелят се е оттеглил и му е оставил местосражението, а с това — и победата. Тогава минава една минута, една-единствена минута и блюдото на везните бързо се изкачва от мрачната дълбина към върха на щастието. Една подобна минута преживява сега за пръв път и Магелан, когато неочаквано получава известието, че единият от тримата членове на комисията, които заедно бяха изслушали — както той си мислеше: намръщени и с вид на отрицание — неговия проект, е бил лично извънредно много развълнуван от неговия план. Хуан де Аранда, „факторът“, ръководителят на Casa de Contratacion, би желал твърде много да чуе по частен ред повече върху тоя крайно любопитен и по негово мнение много надежден план: нека Магелан се постави във връзка с него.

Онова, което изглежда на Магелан като някаква намеса на небето, е в действителност твърде земна случка. Хуан де Аранда, също както всички императори и крале, капитани и търговци от онова време, съвсем не се вълнува от откриването на земята, от ощастливяването на човечеството (както трогателно представят това нещо историческите книги на нашата младеж). Не благородна мисъл или чист възторг правят Аранда покровител на тоя план, но ръководителят на Casa de Contratacion надушва като опитен търговец някаква добра сделка в предложението на Магелан. Нещо трябва да е направило внушително впечатление на тоя обигран познавач — било ясното излагане на доказателствата, било мъжественото, сигурно държане на тоя непознат португалски капитан, било очевидното му вътрешно убеждение: във всеки случай той усеща, може би с разума си, а може би и само с търговския си инстинкт, зад величието на плана възможната големина на сделката. Това, че в кръга на официалната си служба като кралски чиновник е отблъснал предложението на Магелан като нерентабилно за короната, съвсем не пречи на Аранда да извърши сделката частно, „у себе си“, както се казва на търговски език, да я финансира или пък най-малкото да вземе при финансирането ѝ посредническа комисиона. Разбира се, тоя начин на действие — да отблъснеш като кралски

чиновник, като дворецов служител един проект и да искаш да го осъществиш после като частно лице — съвсем не може да се нарече твърде честен и почтен: и наистина по-късно Casa de Contratacion повдига против Хуан де Аранда съдебен процес за неговото участие във финансирането на това предприятие.

Обаче Магелан би постъпил като истински глупак, ако би се спрял от морални колебания. Той е принуден сега да впряга пред колата си всичко, което би могло да потегли делото му напред, и в критическото си положение навярно е доверил на Аранда от общата тайна повече, отколкото е било позволено да издаде съгласно дадената на Руй Фалейро дума. За негова радост Аранда се показва напълно спечелен за идеята. Разбира се, преди да вложи влиянието и парите си в рискуваната сделка с един съвсем непознат човек, той прави онова, което всеки опитен търговец в неговото положение би направил и днес: той поисква от Португалия сведения доколко може да се осланя на Магелан и Фалейро. Довереното лице, към което той тайно се обръща, не е никой друг, а Христофор де Харо, който на времето си бе финансирал първите експедиции към Южна Бразилия и притежаваше широки познания по работата и хората. Сведенията, които той дава, излизат — повторен щастлив случай! — чудесни: Магелан е един изпитан, обучен мореплавател, а Фалейро се смята за космограф от висок ранг.

С това нещо е заобиколена и последната скала. От тоя час ръководителят на Индийския дом, чиято дума минава за меродавна пред двореца, е решен да работи за делото на Магелан, а с това — и за своята сделка. Първоначалното сдружение между Магелан и Фалейро е разширено сега с трети участък; в тоя триумвират Магелан внася като основен капитал своя практически опит, Фалейро — теоретичните си познания и Хуан де Аранда — своите връзки. От тоя миг Аранда не пропуска никоя възможност, тъй като идеята на Магелан става вече негова сделка. Без да се бави, той пише едно дълго писмо до държавния канцлер на Кастилия, комуто изяснява важността на предприятието и му препоръчва Магелан като човек, „който би могъл да извърши големи услуги на Негово Величество“. По-нататък той пише също и на отделните държавни съветници и с това осигурява приемането на Магелан от краля. И дори нещо повече: ревностният посредник не само изявява готовност да придружи Магелан до

Валядолид, но и да даде свои пари за разноските по пътуването и пребиваването там. Вътре в една нощ вятърът се беше обърнал. Магелан вижда надминати и най-смелите си надежди. В течение на един месец той постигна в Испания повече, отколкото бе постигнал в родината си през десетте години на самопожертвувателна служба. И сега, когато вратите на кралския палат стоят отворени пред него, той пише на Фалейро да няма вече грижа и да дойде колкото е възможно по-скоро в Севиля: всичко върви отлично.

* * *

Човек би помислил, че добрият астролог ще поздрави с възторг изненадващия напредък на преговорите и с благодарност ще прегърне своя приятел. Но в живота на Магелан — бъдещето ще потвърди това с цяла редица символични събития — няма светъл ден без буря. Обстоятелството, че остава на заден план чрез успешния почин на Магелан, е огорчило, изглежда, тежкия, избухлив и чувствителен Руй Фалейро. Но възмущението на съвсем неопитния в земните работи звездоброец избухва страшно едва когато той научава, че Аранда е предприел въвеждането на Магелан в двореца не от чиста любов към ближния, а срещу участие в бъдната печалба.

Идва се до буйни сцени. Фалейро обвинява Магелан, че е претъпил думата си и издал „тайната“ на трето лице без негово съгласие. Обвзет от истерична ярост, той отказва да тръгне заедно с Аранда за кралския двор във Валядолид, макар че Аранда им е вече дал предварително разноските по пътуването. Предприятието е вече в сериозна опасност от глупавия гняв на Фалейро, когато Аранда неочаквано получава от двореца щастливото известие, че кралят им е обещал аудиенция. Веднага се започва един двудневен възбуден пазарлък и едва в последния миг, пред самите врати на Валядолид, тримата съдружници успяват да се съгласят. Кожата на мечката бива честно поделена, преди да започне самият лов. Аранда получава една осма част и с тая осминка от бъдната печалба (от която Аранда, както и Магелан и Фалейро, никога не ще види ни пара) заслугите на този енергичен и умен мъж наистина не са заплатени повече, отколкото трябва. Той познава положението и умее да го направлява: преди

самият крал, който стои още неопитен и непознаващ грамадната си мощ, трябва да бъде спечелен коронният му съвет.

В тоя коронен съвет работата отначало не стои в полза на Магелановия план. Защото от четиримата участници в него тримата — кардинал Адриен фон Утрехт — приятел на Еразъм и бъдещ папа, след това старият възпитател на монарха Гийом де Круа и държавният канцлер Соваж — са нидерландци; техният поглед е отправен повече към Германия, където испанският крал Карл наскоро ще получи императорската корона и ще направи Хабсбургите господари на света. За тия феодални аристократи или книголюбци-хуманисти един презморски проект, чиито възможни изгоди ще бъдат изключително за Испания, е нещо далече от мислите им. От друга страна, единственият испанец в коронния съвет и същевременно едничкият човек, който притежава като покровител на Casa de Contratacion безусловни познания на специалист в областта на мореплаването, е за зла съдба кардинал Фонсека — бургоският епископ. Магелан трябва да се е ужасил най-искрено, когато Аранда му казва за пръв път името на Фонсека, защото всеки мореплавател знае, че Колумб нямаше през живота си по-заклет враг от тоя реалистичен и меркантилен кардинал, който се противопоставяше с най-жестоко недоверие на всеки фантастичен план. Но Магелан няма какво да губи, той може само да спечели: с решително сърце и вдигната глава излиза той пред коронния съвет, за да защити идеята си и да издействува изпращането си.

* * *

За онова, което е станало в това решително заседание, имаме противоречиви и недостоверни сведения. Положително е само това, че нещо в държанието и в доводите на тоя жилав и изгорен от слънцето мъж трябва да е направило впечатление още в първия миг. Кралските съветници веднага виждат: тоя португалски капитан съвсем не е от ония фантасти и ветрогонци, които от успеха на Колумб насам непрестанно обсипват испанския двор с проекти. Тоя мъж наистина е проникнал толкова далече на изток, колкото не е отивал почти никой друг, и когато той разказва за Островите на подправките, за тяхното географско положение, за климатичните им условия и неизмерими

богатства, неговите сведения се оказват благодарение на познанството му с Вартема и приятелството му със Сераон по-достоверни от всички испански архиви. Но Магелан още не е изиграл решителните си козове. Той дава на своя роб Енрике, когото си бе довел от Малака, знак да влезе. С очевидно възхищение гледат кралските съветници стройния малаец с тънки изящни крайници: те досега не са виждали човек от тая раса. Разказват също, че Магелан изкарал и една робиня от Суматра и тя започнала да говори и чурулика на неразбираем език, сякаш неочаквано в кралската зала за аудиенции била долетяла някаква пъстра птичка от рода на колибрите. Най-сетне Магелан прочита от писмата на своя приятел Франсиско Сераон — новия велик везир в Тернат, като най-тежко доказателство мястото, където той пише, че там е „една земя, по-голяма и по-богата в света, що откри Васко да Гама“.

Едва след като е събудил любопитството на високите господа, Магелан започва своите изводи и искания. Съгласно това, което той сам им посочил, скъпоценните Острови на подправките, чието богатство не може да се изчисли, лежат толкова източно от Индия, че би било излишно заобикаляне да искаме да стигнем там, плувайки на изток като португалците, при което най-напред се обикаля Африка, след това се пресича целият Индийски океан и най-сетне и Зундското море. Много по-сигурен е пътят към запад и това е и посоката, която пресветият отец е посочил на Испания. Наистина там, по този път, лежи като преграда новооткритият континент Америка, за който лъжливо твърдят, че не може да бъде обиколен откъм юг. Но той, Магелан, има известни сведения, че там съществува един проток, един „расо“, и би се задължил да постави тая негова и на Руй Фалейро тайна в услуга на испанската корона, ако биха му дали на разположение една флота. Само по неговия път Испания би успяла сега да изпревари португалците, които вече простират нетърпеливи ръце към тая съкровищница на света, и — един поклон пред сухичкия бледен млад човек с издадената напред хабсбургска долна устна — Негово Величество кралят, който е вече един от най-мощните монарси на времето, би станал чрез тяхното притежание също и един от най-богатите крале на Земята.

Но може би, забелязва сега Магелан, Негово Величество би се поколебал да навлезе с една експедиция за Молукските острови в областта, която Негово Светейшество папата определи за португалците

при разделянето на Земята. Тая грижа е излишна. Благодарение на своето точно познаване на мястото и изчисленията, които бе направил Руи Фалейро, той, Магелан, би могъл да докаже, че тия острови на съкровищата лежат неоспоримо в оная зона, която Негово Светейшество папата бе дал на Испания; поради всичко, това от страна на Испания ще бъде една грешка да чака въпреки безспорното си право, докато португалците се настанят в тая област на испанската кралска корона.

Магелан спира. Сега, когато изложението преминава от практиката към теорията, когато трябва да се докаже на ръка с карти и меридиани, че Островите на подправките са испанска коронна собственост, Магелан отива настрана и предоставя на своя съдружник Руи Фалейро космографските доказателства. Руи Фалейро донася един голям глобус; съгласно посоченото от него ясно може да се установи, че Островите на подправките се намират в другата полусфера, отвън папската разделителна линия и следователно са в областта на испанските кралски владения; той показва с пръст същевременно и пътя, който той и Магелан възнамеряват да следват. Наистина по-късно всички тия изчисления на Руи Фалейро за географски дължини и ширини ще излязат напълно фантастични, защото тоя кабинетен географ няма дори приблизителна представа за ширината на още неоткрития и непропътуван от кораби Тих океан. Двадесет години по-късно ще се установи на всичко отгоре и това, че всички негови изводи са били лъжливи, че Островите на подправките съвсем не лежат в областта на испанските кралски владения, а принадлежат на португалците. Всичко, което развълнуваният астроном излага с много ръкомахания, е съвсем погрешно изчислено. Но хората от всички съсловия винаги вярват на драго сърце онова, което им носи изгоди. И понеже тоя високоучен космограф заявява, че Островите на подправките принадлежат на Испания, то съветниците на испанския крал нямат никак интерес да противоречат на неговото тъй приятно изложение. Разбира се, когато няколко от тях полюбопитствуват след това да видят на глобуса онова място, където трябва да се намира много диреният проход през Америка, тоя „paso“, бъдещият Магеланов проток, те не намират отбелязано нищо и Фалейро заявява, че той нарочно не е нанесъл мястото на протока, за да не може и до последния час да бъде издадена голямата тайна.

Императорът и неговите съветници са слушали може би безразлични, може би вече заинтересувани. Но ето че става неочакваното. Не хуманистите, не учените се въодушевяват от това пътуване около света, което ще трябва окончателно да установи обема на Земята и да направи за присмех всички досегашни атланти, но именно оня скептик Фонсека, епископът на Бургос, от когото толкова са се бояли всички мореплаватели, се обявява за Магелан. Може би той тайно съзнава световноисторическата си вина, че е преследвал Колумб, и не иска да бъде опетнен втори път като враг на всяка велика идея, може би го убеждават дългите частни разговори, с които той удостоява Магелан; както и да е, като следствие от неговото съгласие решението бива взето. Проектът е приет по принцип и Магелан и Фалейро получават официална покана да изложат писмено пред съвета на Негово Величество своите искания и предложения.

* * *

С тази аудиенция в същност е спечелено вече всичко. Но който има, нему ще се и даде, и който веднъж е примамил щастието при себе си, то тича вече послушно след него. Тези няколко седмици дариха на Магелан повече от онова, което му бяха донесли по-рано толкова много години. Той си намери жена, която го обича, приятели, които му помагат, покровители, които правят неговата идея своя, един крал, който му дава доверие: и ето че при възбудената игра в ръцете му попада още един решителен коз. Неочаквано през тия дни в Севиля се появява прочутият корабопритежател Христофор де Харо, оня богат фландрийски спекулант, който работи ръка за ръка с целия международен едър капитал на времето, с Велзерите, с Фугерите, с венецианците и който бе въоръжил на свои разноски вече цяла редица експедиции. Досега той е имал главното си седалище в Лисабон, но също и него крал Мануел бе оскърбил чрез скъперничество и неблагодарност; поради това нему е особено драго всичко онуй, което би могло да разсърди крал Мануел. Той познава Магелан, има доверие в него и понеже на това отгоре намира предприятието за много изгодно и от търговско гледище, уверява го в своята готовност да финансира заедно със своите приятели потребната на Магелан флота, в случай че

испанският двор и Casa de Contratacion не биха пожелали сами да вложат парични средства в това предприятие.

Благодарение на това неочаквано предложение Магелан изведнъж има на ръка две жезла в огъня. Когато чукаше на вратата на Casa de Contratacion, той отиваше там с молба да му поверят една флота и дори след аудиенцията хората, с които преговаря, се опитват да намалят исканията му и да му вземат посредническо възнаграждение. Сега обаче с предложението на Христофор де Харо в джоба Магелан може да излезе като капиталист, като човек, който предлага. Ако дворецът не би желал да поеме риска, това в никой случай не уврежда вече неговите планове — гордо може да заяви той, — защото той няма нужда повече от пари и не моли за нищо друго освен за честта да пътува под испанско знаме, за която чест великодушно ще даде на испанската корона една пета част от печалбата.

Това ново предложение, което освобождава испанския двор от всеки риск, е толкова благоприятно, че за парадокс или по-скоро поради положителни основания коронният съвет решава да не го приеме. Защото, щом като един хитър търговец, какъвто е Христофор де Харо — смята испанският кралски съвет, — иска да вложи парите си в едно предприятие, това предприятие трябва да е особено доходно. Затова по-добре ще бъде да се финансира проектът от кралското съкровище и да си осигурим по такъв начин лъвската част от печалбата, а на това отгоре и славата. След кратък пазарлък всички искания на Магелан и Руй Фалейро биват приети; с една бързина, която стои в открито противоречие с хода на работите в испанската държавна канцелария, преписката бързо преминава всички инстанции. И на 22 март 1518 г. Карл V подписва от името на своята (умопобъркана) майка Хуана и собственоръчно тържествено „уо е Реу“^[2] „капитулацията“, обвързващия и окончателен договор с Магелан и Руй Фалейро.

* * *

„Понеже вие“ — така започва този обширен документ — „Ернандо де Магеланес, благородник, родом от кралство Португалия, и бакалавър Руй Фалейро, от същото кралство, имате намерение да Ни

направите една голяма услуга вътре в областите, които Ни принадлежат в определената на нас част от океана, ние заповядваме да се сключи с вас за тая цел следното съглашение.“

След това идат редица отделни клаузи. Първата от тях дава на Магелан и Фалейро привилегията и изключителното право над ония непознати морета. „Вие имате“, казва се буквално в заплетения стил на дворцовата канцелария, „да отидете с добро щастие, за да откриете оная част на океана вътре в определените ни граници и понеже не би било справедливо, щото докато Вие отивате там, други да Ви увреждат в същото време, като правят същото, тъй като Вие сте поели върху себе си грижата за това предприятие, Моя воля и Мое благоволение е да Ви обещава, че за първите десет следващи години ние няма да дадем разрешение на никого да върви по същия път и посока, за да прави открития, които Вие възнамерявате. В случай обаче, че някой би пожелал да предприеме подобно пътешествие и би помолил за Нашето позволение, Ние ще Ви съобщим, преди да му дадем това позволение, за да можете да го предприемете и Вие в същото време, със същите въоръжения и със също толкова кораби, колкото ония, които възнамеряват едно такова откриване.“ В следващата финансова клауза на Магелан и Фалейро се обещаваат една двадесета част от приходите, които биха донесли откритите от тях земи — „пред вид на тяхната добра воля и извършената им услуга“, — както и изключително право върху два острова, в случай че им се удаде да открият повече от шест. Вън от това на тях самите и на техните синове и наследници се дава, както в договора с Колумб, титлата управители на всички тия земи и острови. Обстоятелството, че за контрола на разходите към корабите се придават един кралски „фактор“ (veedor), един „ковчезник“ (tesorero) и един „сметководител“ (contador) не бива в никакъв случай да ограничава свободата на действие на капитаните. Вън от това кралят изрично се задължава да въоръжи пет кораба с определен тонаж и да ги снабди с хора, хранителни припаси и артилерия за две години; и тоя исторически документ завършва с тържествените думи: „С оглед на това Аз Ви обещавам и давам като залог за това Моята кралска дума, че ще нареда всичко да се изпълни, както е изложено по-горе, и за тая цел заповядах да се изготви тоя договор и да се подпише с Моето име.“

Но това не стига. Изрично се казва още, че всички служби и чиновници на Испания, от най-горните до най-долните, ще бъдат

уведомени за тоя договор, за да дават съдействие на Магелан и Фалейро всякога и във всичко, и действително тоя документ бива съобщен на всички служебни места и лица — от князете до последния войник. Разгласява се по такъв начин чисто и просто, че от тоя час цялата испанска империя се поставя в услуга на двама непознати португалски емигранти.

* * *

Повече от това Магелан не би могъл да очаква дори и в най-смелите си мечти. Но става още едно чудно и съществено нещо: Карл V, който винаги през младите си години е бивал с колеблив и сдържан характер, се оказва сам като най-нетърпеливият и най-застрастеният защитник на това аргонавтско мореплаване! Нещо в Магелановия мъжествен и твърд начин на действие или пък смелостта на предприятието трябва да е необикновено разпалило младия монарх! Защото самият той най-много от всички напират за приготвянето на корабите и тръгването. Седмица след седмица той кара да му докладват за напредъка на работата и щом някъде се срещне някаква съпротива, Магелан трябва само да се обърне към него и веднага едно писмо на краля пречупва всякакво противодействие. Това е почти единственият път, когато в течение на своето дълго царуване този иначе колеблив и податлив на влияние монарх служи с ненарушима вяроност на една голяма идея. Един такъв монарх и крал като помагач, една цяла страна на негово разположение — вълшебен трябва да е изглеждал на самия Магелан тоя възход, който за една нощ прави от него, безотечественика, лишения от служба, опозорения и презрения, главен капитан на цяла флота, рицар на Сантьягския орден, бъдещ управител на всички нови острови и земи, господар на живот и смърт, повелител на цяла армада и господар преди всичко — най-сетне и за пръв път — на своята собствена съдба.

---

[1] Началник — порт. ↑

[2] Аз съм кралят — исп. ↑

ЕДНА ВОЛЯ ПРОТИВ ХИЛЯДИ ПРЕЧКИ

22 МАРТ 1518 — 10 АВГУСТ 1519

При великите дела за опростяване на оптиката светът най-често вижда драматичните, живописните часове на своите герои: Цезар, когато преминава Рубикон, Наполеон на моста при Аркола. В сянка остават обаче не по-малко творческите години на подготовката, на пълното с търпение и организационна работа духовно възрастване на едно историческо дело; също и при Магелан художникът и поетът биха се изкушили да го представят в часовете на тържеството му, когато той преминава през открития от него проток. В същност обаче неговата несравнима енергия се проявява може би много по-величествено, когато работата се отнася до самото издействуване на флотата, до нейното построяване и съоръжаване през хилядите пречки. Досегашният „sobresaente“, непознатият войник, се вижда изведнъж изправен пред една Херкулесова задача. Защото той неопитен още в организиране мъж има да изпълни нещо съвсем ново и лишено от каквото и да било пример: да съоръжи една флота от пет кораба за едно мореплаване, което няма никакъв образец пред себе си и за което всички досегашни времена и мерки не важат. Никой не може да даде съвет на Магелан в неговото предприятие, защото никой не познава неизвестните области, непреплуваните морета, в които той пръв ще се осмели да навлезе. Никой не може да му каже дори приблизително колко време ще продължава пътуването около неизмереното още земно кълбо, в кои земи, в какъв климат, при какви народи ще го заведе неизвестният път. Следователно флотата трябва да бъде приготвена и съоръжена за всички мислими възможности: за арктическия мраз и тропическата жега, за буря и безветрие, за една година, може би за две, може би за три години, за война и за търговия — и всичко това неизчислимо, неизвестно той трябва да го пресметне сам, да го извоюва, да го изтръгне, и то въпреки най-неочакваните съпротиви. И едва сега, когато задачата разкрива цялата своя трудност, излиза най-сетне наяве вътрешното величие на тоя затворен в себе си човек.

Докато неговият съперник в световната слава — Колумб, тоя „Дон Кихот на моретата“, този наивен и чужд на света фантаст предпочита да предостави на другите пилоти всички практически работи около подготовката, Магелан се показва — в това той прилича на Наполеон — еднакво смел в общата идея, както и точен и изпълнителен в промислянето и в пресмятането на всяка подробност. Също и у него гениалното въображение е свързано с гениална практичност и както Наполеон дълги седмици преди своя светкавичен преход през Алпите е трябвало предварително да изчисли колко барут, колко чували ечемик ще трябва да чакат готови за похода в един определен ден, на едно определено място, също така и тоя покорител на моретата се вижда принуден при съоръжаването на своята флота да предвари чрез точна предвидливост за едно време от три години напред всяка мислима нужда и трудност. Чудовищно голяма задача за един-едничък човек: при едно такова безкрайно широко и необозримо предприятие да надвие хилядите пречки, които неизбежно се явяват при всяко превръщане на идеята в дело; само простото доставяне на корабите изисква вече дълги месеци борба. Наистина император Карл бе дал вече своята дума, че ще направи всичко необходимо, и бе заповядал на всичките си служби да дават на Магелан най-широко съдействие, но между една заповед дори когато тя е кралска, и нейното изпълнение винаги остава място за най-различни разтакания и пречки: винаги истински творческата работа трябва да бъде извършена от самия творец, ако той иска тя да бъде действително изпълнена, както трябва. И наистина: в подготовката на своя жизнен подвиг Магелан не е оставил другиму да извърши дори и най-нищожното нещо. В същото време, когато най-упорито преговаря и се бори с Casa de Contratacion, с учрежденията, с търговците, с доставчиците, със занаятчиите, той бди, съзнавайки отговорността си пред хората, които му поверяват живота си, върху всяка отделна подробност. Той изпитва лично всяка стока, изчислява всяка сметка, преглежда лично на борда всяко въже, всяка дъска, всяко оръжие; той познава всеки от петте кораба от върха на мачтата до дъното му като пръстите на ръката си. И както при възстановяването на Ерусалимските стени бойците са работили с лопатка в едната ръка и меч в другата, също така и Магелан е принуден, докато съоръжава флотата за похода към неизвестността, да отблъсква от друга страна недоброжелателството и враждата на всички

ония, които искат с цената на всичко да попречат на неговото пътешествие — героична борба на един-едничък мъж на три фронта — срещу противниците отвън, срещу противниците в собствената страна и срещу съпротивата, която земният материал сам по себе си противопоставя на всяко предприятие, което се издига над обикновената мярка; винаги обаче едва общият сбор на всички преодолени съпротиви ни дава истинската действителна големина на делото и на човека, който го извършва.

* * *

Първият удар против Магелан иде от Португалия. От само себе си се разбира, че крал Мануел веднага научава за сключения договор; не би могло да му се съобщи по-лошо известие от това; монополът на подправките носи на кралското съкровище двеста хиляди дуката в годината, а неговите флоти току-що бяха успели да се доберат близо до същинската златна мина, до Островите на подправките. Каква катастрофа, ако испанците достигнат на Молукските острови откъм изток в дванадесетия час и ги заемат преди него: тази опасност за португалското кралско съкровище е толкова голяма, че крал Мануел ще трябва да тури в ход всички средства, за да осуети опасната експедиция. Поради това той натоварва официално своя посланик при испанския двор Алваро да Коста да чупи кукувичето яйце още в гнездото.

Алваро да Коста се залавя енергично с работата, и то от двата й края. Той отива най-напред при Магелан и се опитва — чрез мед и жило — едновременно да го примами и да го уплаши. Нима Магелан не съзнава какъв грях върши пред бога и своя крал, като служи на един чужд господар? Нима той не знае, че неговият крал дон Мануел тъкмо се готви да се ожени за Леонора, сестрата на Карл V, и че ако крал Мануел научи за неговата недобра постъпка, тая женитба ще трябва да се развали? Не ще ли бъде по-умно, не ще ли бъде по-честно и почтено той да се постави отново в служба на своя крал, който сигурно ще му се отплати за това в Лисабон, и то най-великодушно? Обаче Магелан, който много добре знае колко малко го обича кралят на родината му и с право предполага, че при едно завръщане там го очаква по всяка

вероятност не пълна торба със злато, а някой удар от остър меч, заявява със съжаление, че вече е много късно. Той е дал вече думата си на испанския крал; тая дума ще трябва и да изпълни.

Магелан, дребничкият мъж, малкият и все пак опасен в дипломатическия шах селянин, не се оставя да бъде бит. Тогава Алваро да Коста се опитва смело да постави в „шах неговия крал“. Той иска аудиенция от испанския монарх и неговото писмо до крал Мануел показва с каква настойчивост той е действувал пред младия Карл V. „Що се отнася до случая с Фердинанд Магелан, един бог знае колко много сторих и колко труд положих. Говорих много енергично с краля за тая работа... Изтъкнах на вниманието му колко необичайно и некрасиво е това нещо — един крал да приеме на служба при себе си поданика на друг крал, с когото той е в приятелски отношения, и то въпреки изричната воля на тоя крал... Помолих го да вземе пред вид, че сега съвсем не е сгодно време да наскърбява Ваше Величество, и то за една толкова незначителна и несигурна работа. Той самият разполага с достатъчно собствени поданици и мъже, за да може да прави открития през всяко време, без да си служи с такива, които са недоволни от Ваше Величество. Изтъкнах му още колко много би се наскърбил Ваше Величество, ако узнае, че тия мъже са молили за позволение да се завърнат в родината си, и то не им е било дадено от Испания. Накрая аз го помолих за негово собствено добро и за доброто на Ваше Величество да направи по възможност едно от двете неща — или да даде на двамата мъже позволение за връщане в родината им, или пък да отложи за една година пътешествието.“

Осемнадесетгодишният монарх, който е крал едва от късо време, не е още твърде опитен в дипломатическите работи. Поради това той не може напълно да прикрие учудването си от дръзката лъжа на Алваро да Коста, че Магелан и Фалейро изобщо са искали да се завърнат в Португалия и че само испанският двор пречи на това тяхно желание. „Той беше толкова изненадан, съобщава да Коста, че и самият аз се смаях.“ Също и в другото предложение на португалския посланик — да се отложи за една година експедицията — той веднага вижда пригответената примка. Защото Португалия има нужда тъкмо от тая една година, за да може в това време да превари испанците със собствената си флота. Поради това младият крал студено отблъсква предложенията; нека посланикът поговори за това по-добре с кардинал

Адриан фон Утрехт. Кардиналът от своя страна препраща случая на коронния съвет, коронният съвет — на бургоския епископ; благодарение на този начин на разтакане дипломатическият протест на Португалия тихо и незабелязано бива оставен към дело — при постоянните любезни уверения, че братовчедът Карл съвсем не мисли да причини и най-малкото затруднение на крал Мануел, на своя „*myu caroè' myu amado tio è ermano*“^[1]. Алваро да Коста не успява да постигне нищо и дори нещо повече: ревнивата намеса на Португалия благоприятствува по един неочакван начин делото на Магелан. В съдбата на непознатия до вчера фидалго странно се кръстосват изведнъж стремежите на двамата големи господари на Земята. Едва в часа, когато Карл поверява цяла флота на Магелан, за крал Мануел неговият бивш малък офицер става важна личност. И, обратно: откакто крал Мануел иска на всяка цена да си го върне, той става твърде скъп на Карл. И колкото повече Испания се мъчи да ускори тръгването му, толкова по-ожесточено Португалия ще се опитва да му попречи.

* * *

Главната работа за по-нататъшното организиране на този таен саботаж на флотата Лисабон възлага сега на Себастиан Алварес, португалският консул в Севиля. Този официален шпионин постоянно снове около корабите, оглежда и преброява всеки товар, който се товари на борда; въвн от това той завързва на пристанището близко приятелство с испански корабни капитани и видимо възмутен, иска да узнае наистина ли кастилски благородници ще трябва да слушат свирката и заповедите на тия двама португалски прибежници и авантюристи. Национализмът, както се знае от опит, е жица, която и най-несръчната ръка може да приведе в трептене без много мъка; скоро севилските моряци започват да бърбят и да ругаят: Как? Значи, без да са направили нито едно пътешествие на испанска служба, само въз основа на техните лъжи на тия бежанци поверяват цяла флота и веднага ги произвеждат адмирали и рицари на Сантьягския орден? Обаче Алварес има нужда от нещо повече, а не само от тайно мъркане и недоволство край капитанските маси из кръчмите. Нему е потребен един истински народен бунт, който би могъл да струва на Магелан

командуването и още по-добре! — дори самия живот. Сръчният агент-провокактор действително успява да инсценира много майсторски — това трябва да му се признае — един такъв бунт.

Във всички пристанища на света винаги има безброй празни скитници, които не знаят как да убият времето си. И ето че през един слънчев октомврийски ден една тълпа празни люде — няма нищо похубаво за един безделник от това да гледа как другите работят — се мотае около Магелановия флагмански кораб „Тринидад“, който току-що е сложен на брега, за да бъде начукан с кълчища и обкован. С ръце в джобовете, може би и с новата западноиндийска тютюнева трева между зъбите, дъвчат севилянците и гледат колко сръчно пъргавите моряци запушват всяка прозирка с чук и с чепове, със смола и кълчища. Но ето изведнъж един наред тълпата посочва с ръка към мачтата на „Тринидад“. „Какво безсрамие — вика той възмутен, — този дошъл от не знам къде си, Магелан развява тука наред испанското кралско пристанище на Севиля върху един испански кораб португалско знаме! Един андалусец не бива да търпи подобно предизвикателство!“ В първия миг тия ловко възбудени безделници съвсем и не забелязват, че пламенният патриот, който тъй буйно се възмуцава за накърнената си народностна чест, съвсем не е испанец, а, напротив — тук консултът на португалския крал, сеньор Себастиано Алварес, играе роля на агент-провокактор. Във всеки случай те започват също силно да викат, а щом се чуват врявата и крясъците, от всички страни се притичват и други любопитни. Най-сетне работата свършва с това, че един предлага да не се оплакват само с думи, но просто да вземат и да смъкнат чуждото знаме и в същия миг цялата тълпи се спуща върху кораба.

Магелан, който от три часа сутринта надзирава работата на корабостроителите, се явява бързо, за да обясни грешката на притеклия се заедно с тълпата алкад. На една случайност се дължи, че испанското кралско знаме не е издигнато върху главната мачта — току-що са го изпратили да бъде отново прерисувано. А другото знаме на мачтата съвсем не е португалското кралско знаме, но негов личен адмиралски флаг, който той е задължен да постави на своя адмиралски кораб. След като обяснява грешката с възможните най-учтиви изрази, Магелан моли алкада да очисти от палубата му по сила на своята власт всички тия разярени люде.

Но винаги е много лесно да възбудиш една тълпа или цял народ, отколкото отново да го успокоиш. Тълпата иска да изкара докрай своето забавление и алкадът застава на нейна страна. Чуждото знаме трябва да бъде смъкнато или те сами ще защитят правата си! Напразно доктор Матиенсо, най-висшият чиновник на Индийския дом, се опитва да посредничи на палубата. Алкадът между това е довел патриотична помощ — пристанищния капитан с многобройна полиция; той обявява Испания за обидена чрез постъпката на Магелан и дава заповед на своите хора да арестуват португалския капитан, понеже той е издигнал в едно испанско пристанище флага на португалския крал.

Сега обаче се намесва енергично доктор Матиенсо. Той предупреждава пристанищния капитан, че за един кралски чиновник е твърде опасно нещо да арестува един капитан, когото собственият на чиновника крал е облякъл чрез писмо и печат с най-висока служба. Но много късно. Екипажът на Магелан е вече в борба с пристанищната тълпа. Изваждат се мечове и само Магелановото присъствие на духа и непоколебимо спокойствие успяват да потушат тъй прекрасно предизвикания бунт от агент-провокаatora, който с радост гледа отстрана. Добре, заявява Магелан. Готов съм да смъкна знамето и дори да напусна с хората си кораба и нека тълпата да прави каквото си ще с кралската собственост; отговорността за вредите ще падне, разбира се, върху кралските пристанищни чиновници. Сега вече на възбудения алкад става тясно около врата; обидените в народността си чест се оттеглят, мърморейки, а няколко дни подир това те изпитват и камшика на властта. Защото Магелан веднага пише на императора и се оплаква, че Негово Кралско Величество е обиден лично в този случай, и Карл V, без да се колебае, взема страната на своя адмирал: пристанищните власти биват наказани. Алварес преждевременно бе злорадствувал — неспъвана от нищо, работата отново поема своя ход.

* * *

Благодарение на Магелановото непоколебимо спокойствие хитрата примка позорно пропада. Но едва е закърпен на едно място шефът на това многостранно предприятие, ето че той се скъсва на друго място. Всеки ден носи нови неприятности. Отначало Casa de

Contratacion прави пасивна съпротива и едва когато биват ударени по носа с един собственоръчно подписан от императора рескрипт, чиновниците се събуждат от своята упорита глухота. Но наред работата по съоръжаването на корабите ковчежникът заявява, че в касите на Casa de Contratacion няма пари, и отново изглежда, че цялото предприятие ще се отложи до безконечност поради тая липса на пари. Обаче несъкрусимата воля на Магелан преодолява и тая пречка; той убеждава двора да приеме в сделката платежоспособни граждански сътрудници. От осемте милиона мараведи, които армадата ще струва, с голяма бързина биват внесени два милиона от страна на един импровизиран веднага концерн на Христофор де Харо, който получава заради това и правото да се присъедини със същата част и при другите бъдни експедиции.

Едва сега, когато е уредена паричната страна на работата, може да се започне със съоръжаването на корабите, които трябва да бъдат направени наистина годни за мореплаване и снабдени с всичко необходимо. Петте кралски галеона нямат особено царствен вид, когато се появяват за пръв път в пристанището на Севиля. „Те са много стари и навсякъде закърпени“ — пише тогава в Португалия тържествуващ шпионинът Алварес. „Аз бях се ужасил само при мисълта за едно пътуване с тях дори до Канарските острови, защото ребрата им са меки като масло“ Обаче Магелан, който знае като опитен индийски мореплавател, че понякога се язди по-сигурно върху някоя стара кранта, отколкото върху млада кобилка и че здравата работа на майсторите може да направи годни за плуване и най-изхабените кораби, не пропуска нито миг и докато работниците подновяват и поправят по негови указания тия стари корита, той започва да събира потребния му годен екипаж.

Но в тъмнината го дебне нова трудност! Макар че глашатаите кръстосват улиците на Севиля със своите барабани и че за целта са изпратени хора дори в Кадис и Палос, необходимите двеста и петдесет души не искат да се съберат. Трябва навярно да се е шепнало тук и там, че при това пътешествие не всичко е в ред и в безопасност, защото ония, които събират моряците, не са в състояние да обяснят ясно и разбрано накъде собствено отива експедицията; също и обстоятелството, че се вземат хранителни припаси за цели две години — един небивал досега случай, — изглежда на хората твърде

подозрително. Поради това ония, които се явяват в края на краищата, облечени в изпокъсаните си дрехи, никак не приличат на почетна гвардия; при вида на тая пъстра тълпа от всички раси и народности човек неволно си спомня за бойците на Фалстаф: испанци и негри, баски и португалци, немци, англичани, кипърци, корфуанци и италианци — всички отчаяни до крайност люде, които биха продали живота си дори на дявола и със същата готовност или нежелание биха тръгнали на север или на юг, на изток или на запад, стига само да получат някоя пара и надежда за голяма печалба. Едва обаче екипажът е събран, ето че в колелото на работата попада нов прът. Casa de Contratación протестира против начина, по който Магелан набира екипажа си, тя твърди, че той назначил твърде много португалци в испанската кралска армада и поради това тя не ще изплати нито един пукнат маравед на тия чужденци. Но по силата на договора с краля Магелан има неограничено право да избира своите хора съвсем свободно и по свое желание и той настоява на това свое право: и той — пак писмо до краля, пак молба за помощ. Тоя път обаче Магелан се докосва до един трънлив въпрос. Под предлог да не оскърби крал Мануел, а в действителност от недоверие и страх, че Магелан би могъл да придобие със своите португалци твърде голяма самостоятелност, Карл V нарежда на борда да има само пет души португалци. Но между това възникват нови мъчнотии: стоките, които биват поръчани за по-евтино в по-далечни области и дори в Германия, не пристигат навреме; разбунтува се после против адмирала и един от испанските капитани и го обижда пред екипажа. Отново трябва да се призовава намесата на двора, отново кралското масло трябва да отстранява търканията. Всеки ден носи нови пречки. Размяната на писма с учрежденията и краля за всяка дреболия се увеличава и разтака до безкрайност. Кралските рескрипти следват един подир друг; сто пъти вече изглежда като че цялата армада ще остане до брега, без да е напуснала изобщо севилското пристанище. Обаче Магелан благодарение на своята будна енергия винаги успява да преодолее пречките. Ревностният консул на крал Мануел е принуден със загриженост да установи, че всичките му дребни хитрости за осуетяване на експедицията се разбиват в търпеливата и непоколебима воля на неговия противник. Петте кораба, снабдени с нови съоръжения и почти догоре натоварени, чакат вече заповедта за тръгване. Невъзможно изглежда вече да се устройват нови

примки на Магелан. Но Алварес има в стрелника си още една скрита отровна стрела: той опъва коварно лъка и го насочва, за да удари с всичката си сила Магелан в най-уязвимото място. „Понеже бях на мнение“ — пише тайният агент на своя крал, — „че е дошъл часът да кажа онова, с което Ваше Величество ме натовари, аз посетих Магелан у дома му. Намерих го зает с нареждане на хранителни припаси и други неща в кошници и сандъци. От това заключих, че той е окончателно решен да изпълни лошото си намерение, и съзнавайки, че това ще бъде последният ми разговор с него, напомних му още веднъж колко често съм се опитвал като добър португалец и негов приятел да го отклоня от тежката грешка, която той е на път да извърши. Аз му изтъкнах, че пътят пред него крие толкова много опасности, колкото колелото на Света Екатерина и колко по-добре би било, ако той се върнеше в родината си и под благоволенieto на Ваше Величество, на чието великодушие положително би могъл да се надява... Той би трябвало да разбере, че всички високопоставени кастилци в този град постоянно говорят за него като за човек от долно произхождение... и че изобщо откакто е заел становището, противно на земята на Ваше Величество, хората го презират като предател.“

Но всички тия заплашвания не правят никакво впечатление на Магелан. Онова, което Алварес му съобщава сега под маската на приятелството, не е никак ново за него. Никой не знае по-добре от него, че Севиля, че Испания е настроена враждебно към него, че кастилските благородници — негови капитани — му се подчиняват само със скърцане на зъби. Но нека да го мразят алкадите в Севиля. Нека завистниците и хората със „синя кръв“ да мъркат; сега, когато флотата стои готова за тръгване, никой, никакъв крал, никакъв император не може вече да го спре и да му попречи. Излезе ли веднъж в открито море, той е вече в сигурност. Той е тогава господар на живота и смъртта, господар на своя път, господар на своята цел и няма да служи никому освен на своята задача.

Обаче Алварес не е изиграл още своя последен, дълго пазен коз. Сега той излиза с него. За съвсем най-последен път, казва с престорено приятелство той, би желал да посъветва Магелан като „приятел“. Той „най-честно“ го предупреждава да не се доверява толкова лековерно на „медените“ думи на кардинала и дори на обещанията на испанския крал. Разбира се, испанският крал е произвел него и Фалейро за

адмирали във флотата и с това им е дал привидно неограничено върховно командване. Но сигурен ли е Магелан, че не са дадени същевременно тайни нареждания и на други люде, които нареждания тайно ограничават неговата върховна власт и които испанците държат в тайна от него, от Магелан? Магелан не бива да се мами и преди всичко не бива да се оставя да бъде измамен; въпреки писмения подпечатан договор неговото самовластно върховно командване изглежда твърде неположително. Съществуват — повече от това той не смее да издаде на Магелан — различни тайни клаузи и нареждания за придадените към експедицията кралски надзорни чиновници, за които нареждания „той ще научи едва тогава, когато ще бъде вече много късно за неговата чест“.

„Много късно за неговата чест.“ Магелан неволно подскача. С това свое движение непоколебимият моряк, който винаги е знаел да потиска с желязна воля всяко свое вълнение, издава, че стрелата го е улучила на най-чувствителното място, и стрелецът може с гордост да съобщи: „Той беше до крайна степен учуден, че аз знаех толкова много.“ Но винаги самият творец най-добре знае скритата грешка на творението си и вътрешната му опасност; това, което Алварес му напомня, е отдавна известно на Магелан. От дълго време неговият поглед забелязва една двусмисленост в държането на испанския двор и много признаци го карат да се бои, че играта, която се играе с него, не е съвсем чиста. Не постъпи ли вече веднъж императорът против изрично уговореното в договора, като не му позволи да вземе повече от пет португалци на борда? Дали наистина в двореца не смятат, че той е в края на краищата таен агент на Португалия? И нима тия „вездори“, тия „контадори“, тия „тесорери“, които му слагат на врата, действително са само за надзор на сметките? Дали те не са поставени в края на краищата с цел тайно да го наблюдават и може би да изтръгнат из ръцете му върховното командване? Отдавна вече Магелан усеща тоя хладен вятър от омраза и предателство зад гърба си; той не може да отрече, че в коварните думи на тоя добре осведомен шпионин има известна вероятност, и той, който е пресметнал точно цялото това пътуване, стои безоръжен срещу една опасност, която като всичко неизвестно е невъзможно да бъде пресметната, стои с неприятното чувство на човек, който е седнал на игралната маса сам с непознати люде и който, преди да посегне към картата, е вече объркан от

подозрението, че насреща му стоят нечестни играчи и че те всички са в споразумение против него.

Онова, което Магелан преживява в тоя час, то е трагедията на Кориолан, прибежника в чужд лагер поради накърнена чест, трагедия, която Шекспир ни е представил по един несравним начин. Кориолан е също като Магелан един мъж, един патриот, който е служил дълги години предано на своята родина и когото родината несправедливо е отблъснала и накарала заради тая несправедливост да постави неизползуваната си сила в служба на противника. Обаче чистотата на убеждението никога не може да помогне на прибежника — нито в Рим, нито в Севиля. Подир него върви като сянка подозрението, че оня, който е напуснал едно знаме, може да предаде и второто, който е избягал от един крал, може да измени и на втория. Прибежникът е загубен, когато победи; загубен е и когато бъде победен; мразен е от едните, мразен и от другите; навсякъде той ще бъде сам и ще бъде сам против всички. Обаче всяка трагедия започва наистина едва в часа, когато нейният герой разбере трагичността на положението си; може би Магелан за пръв път е прозрял в тоя миг всичките беди, които го очакват.

Но да бъдеш герой значи да се бориш и против една непредотвратима съдба. Магелан решително отблъсква изкушителя. Не, въпреки всичко той няма да влезе в съглашение с крал Мануел, дори ако испанците му се отблагодарят зле за неговата служба. Като човек на честта той държи вярно за клетвата си, за поста си, за император Карл. Алварес е принуден да се оттегли с развалено настроение; той вижда, че само смъртта може да пречупи волята на тоя железен мъж, и завършва поради това доклада си за Лисабон с набожното си пожелание: „Дано на всемогъщия бог бъде угодно те да направят едно такова пътешествие като кортереаловци“ — това ще рече, дано Магелан и неговата флота изчезнат също така безследно в незнайното море, както смелите братя Кортереал, чийто гроб и чиято гибел са забулени от тайна. Изпълни ли се това негово набожно пожелание, потъне ли благополучно Магелан при това пътешествие на морското дъно, тогава, „Ваше Величество, бихте могли да бъдете съвсем без грижа и да останете и занапред предмет на завист за всички князе на тая земя.“

* * *

Стрелата на коварното предупреждение не поваля Магелан, нито пък го накара да избяга от задачата си. Но нейната отрова, огнената отрова на недоверието, ще кипи отсега нататък в душата му. От тоя час самотният Магелан знае или смята, че е винаги обграден на собствените си кораби от тайни неприятели. Обаче това чувство на несигурност съвсем не го прави слаб, а, напротив, то още повече укрепва волята му за едно ново решение. Оня, който вижда, че иде буря, той знае, че само едно може да спаси кораба и екипажа: ако капитанът държи с желязна десница кормилото и преди всичко, ако само той го държи.

И тъй — поврага всичко, което още сковава свободната му воля! С пестник и лакът трябва да бъде изблъскан всеки, който стои на пътя му! Тъкмо откакто чувства зад гърба си тия „веедори“ и „контадори“, Магелан е решен на крайна самостоятелност и безогледност. Той знае, че една-единствена воля трябва да води и решава във върховния час: командуването на флотата не бива поради това да остане и по-нататък разделено между двама капитан-генерали, между двама адмирали. Един трябва да стои над всички и ако е нужно — против всички. Поради това той не иска вече да тръгне на едно тъй опасно пътешествие с такъв истеричен и свадлив съкомендант като Руи Фалейро — преди флотата да напусне пристанището, тоя баласт трябва да бъде изхвърлен през борда! Отдавна вече астрономът е станал за него излишен товар. През всички тия тежки месеци на творчество теоретикът не е извършил нищо, защото не е работа на един звездоброец да събира моряци, да съоръжава кораби, да избира хранителни припаси, да изпитва мускети и да установява служебни правила; да го вземе със себе си, това би значило да окачи на врата си воденичен камък, а Магелан има нужда от свободна ръка наляво и надясно — против опасностите пред себе си и съзаклятието зад гърба си.

Как успява Магелан да проведе тази последна изкусна игра за отстраняване на Фалейро, не ни е известно; казват, че Фалейро сам си е съставил хороскоп и намерил, че не ще се върне от това пътешествие, и доброволно се оттеглил. От външна страна, разбира се, тоя с памук

изтръгнат отказ бива дори украсен с един вид повишение; един кралски едикт произвежда Фалейро за единствен комендант на една втора флота (която има само на книга платна и мачти); в замяна на това Фалейро предава в ръцете на Магелан своите карти и астрономически табели. Така е отстранена и последната от стотиците пречки и Магелановото предприятие отново става това, което е било от самото си начало: негова собствена идея и негово собствено дело. Сега върху него единствен лежи всичко — товар и мъка, отговорност и опасности, но също и най-висшето духовно щастие на една творческа личност: носейки отговорност само пред себе си, да изпълни доброволно избрания си жизнен подвиг.

---

[1] Прескъп и превъзлюблен чичо — порт. ↑

ОТПЛУВАНЕТО

20 СЕПТЕМВРИ 1519

Най-сетне на 10 август 1519 г., цяла година и пет месеца, след като Карл, бъдещият господар на двата свята, бе подписал капитулацията, петте кораба напускат пристанището на Севиля, за да потеглят срещу течението към Сан Лукар де Барамеда, където Гуадалкивир се влива в откритото море; тук трябва да стане последният преглед и последното снабдяване с хранителни припаси на флотата. Но същинското отплаване е вече станало; в черквата Санта Мария де ла Виктория Магелан, след като е дал с превито коляно клетва за вярност пред целия събран екипаж и една тълпа, която благоговейно гледа към него, е получил вече кралското знаме от корехидора Санчо Мартинес де Лейва. Може би в този миг той си е спомнил, че и преди първото си пътуване към Индия също така бе стоял на колене в една катедрала и дал клетва за вярност. Но тогава знамето, на което той обещава вярност; беше друго — португалско, и кралят, за когото се задължаваше да даде кръвта си, беше не Карл — кралят на Испания, а друг — Мануел, кралят на Португалия. Обаче също както тогава младият долен чин Магелан гледаше към адмирал Алмеида, когато той развя и издигна над главите на коленичилите моряци копrienното знаме, така гледат сега двеста и петдесетте мъже към него като на господар и вожд на съдбата им.

Тук, в пристанището на Сан Лукар, срещу замъка на херцог Медина Сидония, Магелан прави последния преглед на флотата си, преди своето отплаване в неизвестността. С грижовна и трепетна любов, както един цигулар преглежда своя инструмент, преглежда и изпитва той още веднъж флотата си преди потеглянето. Наистина той вече познава тия пет кораба така добре като собственото си тяло. Ах, колко много се бе уплашил той, когато съзря за пръв път тия набързо купени в плачевно положение стари и почти негодни кораби! Но оттогава насам е извършена хубава работа; всяка от старите галеони бе подновена основно, изгнилите греди заместени с нови, повърхността

насмолена и излъскана от дъното до върха на мачтите, начукана с кълчища, изчистена и измита. Магелан собственоръчно изпитва и очуква всяка греда, всяка дъска, дали дървото не е прогнило или червиво, преглежда всяко въже, всеки винт, всеки гвоздей. От здраво платно са направени и прясно боядисани платната, които носят кръста на испанския светец — закрилник Сант Яго. Подновени са мачтите, излъскани металите, всяко нещо е чисто и спретнато поставено на мястото си, никой шпионин и завистник не би се осмелил сега да се подиграва с напълно подновените и подмладени галеони. Разбира се, тия обли галери с издути кореми не са станали бързоходни кораби и съвсем не са годни за едно надбягване, но благодарение на ширината си и дълбокия си ход те имат много място за товар и известна сигурност при развълнувано море: тъкмо поради своята тежка подвижност (трябва с положителност да се смята) те ще могат да противостоят и на най-силните бури. Най-големият от това корабно семейство е „Сан Антонио“ със 120 тона. Обаче по някакви съображения, които ние не знаем, Магелан дава този кораб под командата на Хауан де Картахена и взема за свой „capitana“ за свой флагмански кораб „Тринидад“, макар че този кораб има десет тона помалко. Според големината си следват: „Консепсион“ с 90 тона, за комендант на който е произведен Гаспар Кесада, „Виктория“ (тя ще направи чест на името си) с 85 тона под командата на Луис де Мендоса, „Сантяго“ под командата на Жоаон Сераон, със 75 тона; Магелан изрично е искал тия различни по големина кораби, защото помалките са му били нужни поради по-плиткия си ход за разузнавачи и едновременно за предни постове. От друга страна обаче, се изисква особено моряшко изкуство, за да може винаги да се държат заедно в открито море подобен орляк от неравни по обем кораби.

* * *

Магелан ходи от кораб на кораб, за да прегледа преди всичко товара и хранителните припаси. Много пъти вече той е тичал нагоре-надолу по всяка стълба, много пъти е изследвал най-точно инвентара — ние и днес можем благодарение на запазените архивни документи да се убедим в точността и изискаността, с които е била пресметната и

изчислена в най-малки подробности една от най-фантастичните авантюри в световната история. В обширните актове е означено с точност дори до половин маравед какво е струвал всеки чук, всяко телено въже, всяка торбичка сол, всеки свитък хартия и тия студени, коректни, написани от някоя безразлична писарска ръка редици от числа, с всичките техни отдели и подотдели, свидетелствуват може би още по-убедително от всички патетични слова за търпеливия гений на този мъж. Като опитен мореплавател Магелан знаеше за грамадната отговорност, която поема с едно пътуване в неизвестността. Той знаеше, че и най-малкото нещо, което би било забравено при тръгването поради лекомислие или недомислие, ще остане като невъзвратима липса за през цялото траене на пътешествието, в този особен случай за направено веднъж недоглеждане или извършена грешка няма вече поправка, няма заместване, няма изкупление. Един-единствен гвоздей, една връзка кълчища, един куршум, една капка масло, един лист хартия представлява в ония непознати области, към които той се отправя, ценност, която не би могла да се купи за никаква сума пари, дори не за човешки живот; заради един-единствен предмет, който няма с какво да се замести, цял кораб може да стане негоден, заради една единствено погрешно направена сметка цялото предприятие може да погине.

Поради това най-строгият, най-грижливият поглед при това последно преглеждане се отдава на хранителните припаси. Какво ще изядат двеста шестдесет и пет души при едно пътешествие, чиято продължителност не може дори приблизително да се отгатне? Това е много трудна сметка, понеже единият знаменател — продължителността на пътуването — е неизвестен. Само Магелан и само той единствен предчувства — от съображения на предпазливост той обаче не ще каже това на екипажа, — че ще минат вероятно много месеци, дори много години, преди да се удаде възможност да се доставят отново достатъчно хранителни припаси. Поради това той ще вземе по-добре повече, отколкото по-малко и количествата с оглед на малкия обем на корабите са действително внушителни. Алфата и омегата на всяка мореплавателска храна е корабният сухар: двадесет една хиляда триста и осемдесет пфунда от него натоварва Магелан на борда и това му струва заедно с торбите двеста седемдесет и две хиляди и петстотин и десет мараведа;

доколкото човешката предвидливост би могла да пресметне, това грамадно количество би трябвало да стигне дори за две години. Също и при другите припаси на Магелан човек си спомня по-скоро за някой модерен презатлантически параход от двадесет хиляди тона, отколкото за тези четири рибарски черупки, които заедно имат между петстотин и шестстотин тона (десет тогавашни тона съответствуват на единадесет днешни). Какво ли не е наблъскано в тесните димни корабни помещения! До чувалите с брашно, боб, леща и ориз и всички мислими шушулкови варива лежат пет хиляди и седемстотин пфунда солено свинско месо, двеста качета сардели, деветстотин осемдесет и четири пители сирене, четиристотин и петдесет венци чесън и лук; към тях са прибавени всякакви вкусни неща, като хиляда петстотин и двадесет пфунда мед, три хиляди и двеста пфунда малагско грозде, стафиди и бадеми, голямо количество захар, оцет и горчица, седем живи крави (но тия мили четвероноги няма да живеят дълго) биват докарани в последния час на борда; с тях се осигурява на първо време мляко, а за по-сетне — прясно месо. Но за тия груби мъже по-важно от млякото при дългото пътуване е, разбира се, виното. За да поддържа настроението на екипажа, Магелан нарежда да купят от най-хубавото вино в Херес, и то немалко, а четиристотин и седемнадесет тулума, както и двеста петдесет и три бурета; също и тук теоретично се осигурява за в продължение на две години обедното и вечерното вино на всеки моряк.

Със списъците в ръка Магелан ходи от кораб на кораб, от предмет на предмет. Каква мъка струваше, спомня си той, да се събере всичко това, да се изпита, да се пресметне, да се преброи! Колко борби денем с учрежденията, с търговците и какъв страх след това нощем — да не би да е забравено нещо, да не би нещо да е погрешно разпределено! Но сега най-сетне изглежда, че е събрано и е налице всичко, от което двеста шестдесет и пет стомаха биха имали нужда при пътуването. За хората, за моряците, е положена достатъчна грижа, но също и корабите са живи, смъртни същества, и всеки изразходва в борбата със стихииите голяма част от своята съпротивителна сила. Бурята разкъсва платната, разтяга и протрива въжетата, морската вода разяжда дървото и предизвиква ръждясване на желязото, слънцето изгаря боите, тъмнината поглъща масло и свещи, следователно всеки отделен предмет от съоръжението трябва да бъде налице в по два и

повече броя — котвите, корабните въжета, всяко дърво и желязо, и олово, стъблата за нови мачти, платът за нови платна. Корабите носят не по-малко от четиридесет коли дърва, за да може веднага да бъде поправена всяка повреда, подновена всяка греда и всяка дъска; а вън от това носят и цели бъчви катран и смола, и восък, и кълчища за запълване на пукнатините. От само себе си се разбира, че не липсва и необходимият арсенал от клещи, триони, свредели, винтове, лопати, чукове, гвоздеи и пики. Хиляди въдици, дузини харпуни и един богат запас от рибарски мрежи са натрупани — за лов на риба по пътя, която заедно с взетия на борда хляб ще трябва да бъде главната храна на екипажа. Осветлението през нощите е осигурено за дълго време чрез 89 малки фенера и 1400 пфунда свещи, като не се смятат в това число големите тежки восъчни свещи за божествена литургия. Пресметнати са също за дълго време и съоръженията, като компаси и игли за компаси, пясъчни часовници, астролаби, квадранти и планисфери, неща, които не могат да се заместят, и петнадесет празни книги за сметководителя (защото как би могло да се достави по пътя един-единствен лист хартия, която се получава от Китай?). Вземат се предвид и известни нерадостни случки: не са забравени сандъци с лекарства за аптеката, рогове за пущане на кръв и други хирургически инструменти, затворнически гривни и вериги за непокорните; но положена е грижа също и за забавленията на моряците, като са взети пет големи тъпана и двадесет тамбурини, както и няколко цигулки, флейти и гайди.

Това е само една извадка от тоя истински омировски корабен каталог на Магелан, само няколко от хилядите съществени неща, които са нужни за екипажа и корабите при едно подобно пътуване, чиято продължителност не може да се изчисли. Но бъдещият господар на двата свята изпраща в неизвестността тая флота, която струва с всичките си съоръжения осем милиона мараведа, съвсем не от любознателност; тия пет кораба ще трябва да донесат на съдружието от предприемачи не само космографски резултати, но също и пари, и то колкото е възможно повече пари! Поради това на борда са натоварени достатъчно количество грижливо подбрани стоки за размяна. Магелан познава от своите индийски пътешествия до най-малките подробности наивния вкус на туземците в източните страни. Той знае, че две неща правят навсякъде голямо впечатление:

огледалото, в което черният, мургавият или жълтоликият туземец за пръв път вижда с втренчен поглед собственото си лице, и звънчетата и дрънкулките, тия вечни очарователи на децата. Поради това корабите носят не по-малко от двадесет хиляди броя от тия малки играчки, деветстотин малки и десет големи огледала (от които за жалост повечето ще бъдат изпочупени), четиристотин ножа „made in Germany“ („четиристотин германски евтини ножове“ — пише изрично в списъка), петдесет дузини ножици и, разбира се, неизбежните пъстри носни кърпички и червени шапчици, месингови гривни, фалшиви благородни камъни и пъстри стъкла. Скътани са също за парадни случаи и няколко турски облекла, както и обичайните ярки парцали от кадифе и вълна — общо взето, една негодна за нищо купчина от дрипи, които в Испания не струват нищо, както на Молукските острови не струват нищо подправките, но са идеални предмети за една търговия, при която и купувачът, и продавачът надплащат десеторно стойността на родната си стока и все пак и двамата здраво печелят.

Разбира се, тия гребени и шапчици, огледала и играчки са предназначени само за приятелски отношения — когато туземците се покажат готови да правят мирна размяна. Но положени са предостатъчни грижи също и за другите възможности — за случаите на война: осемдесет и пет топа, седем дълги фалконети, три тежки мортири зловещо блестят през дупките, куршуми от желязо и камък тежат в голямо количество на дъното на корабите, а има още и цели бъчви олово за изливане на нови. Хиляди копия, двеста пики и двеста щита свидетелствуват за решителните намерения на моряците, а във от това половината екипаж е снабден с шлемове и железни нагръдници. За самия адмирал биват поръчани в Билбао две брони, които го обличат в желязо от главата до петите; в тях той ще може да излезе пред чуждите племена като свръхестествено и неуязвимо същество. По тоя начин, макар че Магелан съгласно с плана си и своя характер мисли да избегне всяка война, тази експедиция във военното си съоръжение не стои по-долу от експедицията на Ернандо Кортес, който завладява през същото лято на хиляда петстотин и деветнадесета година с шепата свои хора една милионна империя на другия край на света — една героична година за Испания може да започне.

* * *

Магелан преглежда още веднъж, за последен път, внимателно и с бдителното, непоколебимо търпение, което го отличава, всеки от петте кораба — дали е годен за пътешествието, какъв е товарът и съоръжението му. А сега един поглед и към екипажа! Не беше лека работа да се съберат тези люде, трябваше да минат много седмици, преди те да бъдат доведени от последните пристанищни улички и таверни; те дойдоха дрипави, мръсни, недисциплинирани и досега още продължават да вдигат врява на един нечуван международен език: един на испански, друг на италиански, трети на френски, португалски и гръцки, каталонски и немски. Да, ще трябва да мине още дълго време, преди от тая пъстра смесица да узрее добър, стегнат екипаж, на който човек може да се опира. Но нека постоят няколко седмици на борда, и той ще ги хване в ръката си. Оня, който сам е бил седем години прост долен чин, моряк и войник, той знае от какво имат нужда моряците, колко може да изисква човек от тях и как трябва да се отнася с тях. Екипажът не е голяма грижа за адмирала.

Но той чувства някакво бодване по сърцето, когато погледне испанските капитани, които му са придадени като коменданти на другите кораби. Неговите мускули неволно се опват като мускулите на борец непосредствено пред борбата. Защото с какво студено високомерно лице, с какво зле прикрито и може би дори нарочно зле прикрито презрение го гледа тоя *veedor*, тоя кралски надзорник Хуан де Картахена, когото той трябваше да поставя за комендант на Сан Антонио на мястото на Фалейро. Разбира се, Хуан де Картахена е моряк с високи качества и опитност и неговата лична честност не подлежи на съмнение, също така както и неговото честолюбие. Но ще може ли тоя благороден кастилианец да обуздае това честолюбие? Ще му се подчинява ли в действителност, тъй както се бе заклек, тоя братовчед на бургоския епископ, комуто кралят бе прехвърлил Фалейровата титла „*conjuncta persona*“? Винаги когато го погледне, Магелан си спомня думите, които Алварес му бе пошепнал на ухото — че въвн от него има и други, които носят нарочни пълномощия, за които той ще научи тогава, когато ще бъде много късно за неговата чест. Не по-малко враждебно гледа и Луис де Мендоса, който командува

„Виктория“. Още в Севиля той бе отказал веднъж, и то твърде дръзко, да се подчини, и все пак Магелан не посмя да уволни своя таен враг, когото императорът му бе дал като *tesorero*. Не, обстоятелството, че всички тия офицери му се бяха заклели за вяност и подчинение в катедралата „Санта Мария де ла Виктория“ под сянката на разгънатото знаме, не значи още много нещо; вътре в сърцата си те остават врагове и завистници. Ще трябва да се бди над тия испански благородници.

Поради това цяло щастие е, че му се бе удало поне отчасти да заобиколи кралския рескрипт и сърдитите протести на *Casa de Contratacion* и да вмъкне във флотата тридесет португалци, между които няколко верни приятели и кръвни роднини. Тук е преди всичко Дуарте Барбоса, неговият шурей, който въпреки младостта си е вече световен мореплавател, тук е Алваро де Мескита, също близък негов роднина, и Естеваон Гомес, най-отличният португалски пилот. Тук е Жоаон Сераон, който наистина се води по списъците като испанец и бе взел участие в испанските експедиции на Писаро и Педро д'Ариас в *Castilia del Oro*, но можеше да бъде сметнат горе-долу за съотечественик на Магелан поради това, че е роднина на кръвния му брат Франсиско Сераон. Голяма сполука на Магелан е също Жоаон Корвальо, който бе ходил преди много години в Бразилия и бе довел на борда дори един свой син, роден му отвъд от една мургава бразилска жена. Тия двама мъже благодарение на езика и познаването на местността могат да му бъдат най-добрите пътеводители в тая страна; удаде ли му се обаче да стигне отвъд Бразилия, в областта на малайските езици, в Островите на подправките и в Малака, тогава Магелановият роб Енрике ще служи за преводач. И тъй — той вижда между двеста шестдесет и петте души всичко на всичко само половин или една дузина мъже, на чиято вяност би могъл безусловно да се облегне. Това не е много. Но оня, който няма избор, трябва да има смелостта да действа и тогава, когато числата и мигът са против него.

* * *

Сериозен, проверявайки в мислите си всекиго поотделно, Магелан минава пред фронта, като непрестанно изчислява и пресмята

в себе си кой би застанал при един решителен случай към него и кой против него. Без и сам той да забележи, напрежението сбръчква челото му. Но изведнъж това напрежение спада и Магелан е принуден неволно да се усмихне. Боже, господи, той едва не забрави тогава тоя извън сметката и излишен човек, който пристигна неочаквано в последния миг! Действително тоя тих, скромн, млад италианец Антонио Пигафета, от стар благороден род във Виченца, попада само по чиста случайност в пъстрото общество от авантюристи, честолюбци, сребролюбци и отчаяни люде. Дошъл в Барселона със свитата на папския протонатор при двора на Карл V, този още млад родоски рицар чува да се говори за една експедиция, която ще тръгне по съвсем непознати пътища към недостигнати досега цели и области. Пигафета навярно е бил прочел напечатаната в неговия роден град Виченца през 1507 година книга на Веспучи за „Paese novamente ritrovati“, където Веспучи разказва за радостта си „di andare e vedere parte del mondo e le sue meraviglie“^[1]. А може би също и много четената книга „Itinerario“ от неговия съотечественик Лодовико Вартема е въодушевила младия италианец. Мисълта и сам той да види със собствените си очи нещо от „величествените и страхотни явления на океана“ го привлича силно. Карл V, към когото той се обръща с молба да му се позволи да вземе участие в тая тайнствена експедиция, го препоръчва на Магелан и изведнъж между всички тия професионални мореплаватели, люде, жадни за пари, и авантюристи застава един странен идеалист, който се излага на опасностите не за слава и не просто за пари, а просто от чиста обич към пътуването, който поставя своя живот на карта като дилетант в най-хубавия смисъл на думата само за радостта да може да види, да научи, да се възхищава.

Но в действителност именно тоя незначителен и излишен за Магелан човек ще стане най-важният участник в неговото пътешествие. Защото какво значи един подвиг, ако той не бъде описан и изнесен пред очите на хората? Едно историческо дело бива завършено не когато се извърши, но едва тогава, когато бъде описано и предадено на поколенията. Онова, което ние наричаме история, съвсем не представя от себе си сбор от значителни дела, които са се случили някога в пространството и времето. Световната история обхваща единствено само ония малки осветени отрезни, които случайно са били изтъкнати от писатели и учени. Ахил не би бил нищо без Омир, всеки

образ остава само сянка и всяко дело се влива като празна вълна в неизмеримото море на събитията, ако не се яви летописец, който да му даде плът чрез своето описание, или художник, който да го оформи отново в картини. И ние бихме знаели твърде малко за Магелан и за неговото дело, ако имахме само „Декадата“ на Петер Мартир, краткото писмо на Максимилиан Трансилванус и няколкото сухи описания и корабни дневници на разните пилоти. Само тоя малък родоски рицар, този излишен момък предава на поколенията Магелановия подвиг.

Разбира се, нашият мил Пигафета не беше ни Тацит, ни Ливий и в писателството, както и в изкуството на приключенията, той си остава само един много симпатичен любител. Не би могло да му се припише като особен негов дар усет към познаване на хората; той, изглежда, че напълно е проспал най-значителните случаи на духовна обтегнатост между Магелан и капитаните. Но може би тъкмо поради това, че никак не го е грижа за отношенията между хората, Пигафета най-ревностно наблюдава другите подробности на пътуването и ги описва с живата точност на ученик, комуто е дадена задача да опише своя неделен излет. Невинаги можем напълно да се доверяваме на описанията му, понякога той поглъща наивно най-невероятните лъжи, що му поднасят старите пилоти, които веднага познават в него новака; обаче Пигафета богато ни обезщетява за тия дребни басни и измислици чрез любопитната грижливост, с която той описва всяка подробност; а обстоятелството, че си дава труд дори да разпитва патагонците по метода Берлиц, донася на малкия родоски рицар неочакваната историческа слава, че пръв е положил писмени основи за речник на американските думи. Но не само това — нему е била отсъдена още по-голяма чест. Защото не кой да е, а самият Шекспир използва за своята „Буря“ една сцена от пътните бележки на Пигафета, а какво по-прекрасно нещо може да се случи на един посредствен писател от това един гений да вземе от неговото тленно творение за своето безсмъртно дело и да издигне по такъв начин на орловите си криле едно незначително име в своите вечни сфери?

* * *

Магелан завършва своята обиколка. Той може със спокойна съвест да каже: всичко онова, което един смъртен човек може да пресметне и предвиди, той го е пресметнал и предвидил. Обаче едно пътешествие за открития и приключения се сблъсква и с по-висши сили от ония, които могат да се измерят и претеглят. Мъжът, който се опитва предварително да определи най-точно всички възможности на успеха, трябва да вземе пред вид също и вероятния край на едно такова пътешествие — погиването. Поради това Магелан, след като е превърнал желанието си в земно дело, написва два дни преди тръгването своята последна воля.

Човек не може да чете, без да се трогне от това Магеланово завещание. Защото оня, който пише и приготвя последната си воля, обикновено знае поне приблизително обема на онова, което притежава. Но как би могъл Магелан да оцени дори и само приблизително какво наследство има да остави? Само по звездите би могло в този миг да се гадае дали той ще бъде след една година просяк, или един от най-богатите хора на Земята. Защото неговото цяло имущество се състои само от договора с короната. Успее ли пътешествието, намери ли Магелан приказния проток, достигне ли до Островите на подправките и се завърне оттам с богат товар, тогава той, който тръгна като беден авантюрист, ще се завърне в Севиля като Крез. Открие ли във от това нови острови по пътя си, то към всичкото това богатство на неговите синове и внуци ще се падне и наследствената титла на управители, на *adelantados*. Заблуди ли се обаче в пътя си, разбият ли се корабите о скалите, тогава жена му и децата му ще трябва да молят с издигнати ръце милост от богомолците пред черквите, за да не умрат от глад. Съдбата му лежи в ръцете на висшите сили, на силите, които управляват вятъра и вълните. И Магелан като ревностен и набожен католик предварително се прекланя с покорност пред неизповедимата божия воля. Поради това, преди да се обърне към хората и учрежденията, това трогателно завещание се обръща към „великия и всемогъщ бог, нашия господар, който управлява земята без начало и край“. Най-първо в това завещание говори християнинът, после благородникът и най-сетне съпругът, бащата.

Но един Магелан никога няма да бъде празен и неясен също и в набожните си разпореждания и той проявява за времето след смъртта си същата удивителна предвидливост, каквато проявява и през живота

си. Всички възможности са предвидени и грижливо обсъдени. „Когато този мой земен живот свърши и начене вечният ми живот“ — той би желал да бъде погребан — „най-добре в собствен гроб в Севиля, в манастира Санта Мария де ла Виктория.“ Постигне ли го обаче смъртта през време на пътешествието и няма никаква възможност тялото му да бъде отнесено в родината, тогава нека то бъде оставено на вечен покой в най-близката черква, посветена на божията майка. Вярващият християнин разпределя едновременно с това набожно и точно и религиозните легати. Една десета част от петинката, която му дава договорът, да се раздели по равни части между манастира Санта Мария де ла Виктория, манастира Санта Мария Монсерат и манастира Сан Доминго в Опорто, хиляда мараведи на черквата в Севиля, където той е приел свето причастие преди тръгването си и където се надява с божия воля да го приеме отново след благополучното си завръщане. Той завещава един сребърен реал за светия кръстоносен поход, друг сребърен реал — за освобождаване на християнски пленници от ръцете на езичниците, друг реал на Дома на неизлечимите в Сан Лазаро, четвърти и пети реал на болницата de las Vubas и на Casa de san Sebastian, за да се молят получателите на тия дарения „там на бога, нашия господар, за моята душа“. Над мъртвеца трябва да бъдат прочетени тридесет литургии и тридесет дни след неговото погребение още толкова в Санта Мария де ла Виктория. Освен това той нарежда „в тоя ден на моето погребение да бъдат облечени трима бедняци, като всеки получи дреха от сив плат, шапка, риза и едни обуца, за да се молят на бога за моята душа. И аз желая през тоя ден да бъдат нахранени не само тия трима бедняци, но също и дванадесет други, за да се молят и те на бога за моята душа, и да се подари един златен дукат като милостиня за душите в чистилището.“

След като по тоя начин черквата е получила своята част от наследството му, човек очаква, че последната му воля ще се обърне най-сетне към жена и деца. Но по един трогателен начин тоя дълбоко религиозен човек дава предимство на грижата си за съдбата на своя роб Енрике. Може би още по-рано неговата съвест е изпитвала съмнението дали един истински християнин може да нарече своя собственост подобно на къс земя или дреха един роб, и то такъв, който е получил Христово кръщение и чрез това е станал брат по вяра, същество с безсмъртна душа. Магелан обаче не иска по никакъв начин

да се представи пред бога с такова неспокойствие в душата: поради това той нарежда, „начиная от деня на смъртта ми, моят пленник и роб Енрике, роден в град Малака, на възраст около 26 години, да се смята свободен от всяко задължение на робството или подчинеността и да направи и постъпи според волята си. По-нататък аз желая, да му се дадат за издръжка от наследството ми десет хиляди мараведа в пари. Давам му това наследство, защото той стана християнин, а също така и за да се моли на бога за моето душевно спасение.“

Едва сега, след като ревностно е промислил за бъдния си живот и предвидил „добрите дела, които биха могли да бъдат застъпници пред страшния съд дори за най-големия грешник“, Магелан се обръща в завещанието си към своето семейство. Но също и тук, преди грижата за пари и блага, върви разпореждането за нещо нематериално — наследяването на неговия герб и благородническото му име; Магелан разпорежда дори до втори и трети член кой трябва да носи неговия герб, в случай че — мрачно предчувствие! — неговият син не го преживее. Както по-преди християнинът, така сега благородникът горещо копнее в последната си воля за безсмъртие.

Едва подир това Магелан разпределя своето скрито още във вълните и ветровете състояние на жена си и децата си; с твърд и прав почерк като самия него адмиралът подписва листа „Ернано де Магеланес“. Но съдбата не се оставя да бъде обвързана с едно драсване на перото, не се усмирява с обещания — нейната господарска воля е по-силна и от най-горещото желание на един човек. Нито единствено от разпорежданията, които Магелан оставя, не става действителност; последната воля на Магелан ще остане един празен, нищо незначещ лист. Ония, които той назначава за наследници, няма да наследят нищо. Бедняците, за които той мисли, няма да бъдат утешени; тялото му няма да бъде погребано в желаните от него свети места и неговият герб ще изчезне. Само подвигът, който той ще извърши, ще преживее световния мореплавател и единствено само цялото човечество ще има да му благодари за оставеното от него наследство.

* * *

Последният дълг в родината е изпълнен. Сега иде раздялата. Трепереща стои пред него жената, с която за пръв път в живота си бе наистина щастлив в течение на година и половина. Тя държи на ръце сина, който му бе родила, ридание разтърсва нейното за втори път благословено с плод тяло. Едно прегръщане, прегръщане за последен път, после стисване ръката на Барбоса, чийто единствен син той отвежда заедно със себе си в неизвестността! След това — бързо в лодката, за да не отслабят волята му сълзите на изоставената жена, бързо към Сан Лукар, където го очаква флотата! Още веднъж след изповед Магелан и целият му екипаж приемат в малката черква на Сан Лукар светото причастие. С първите проблясъци на зората — денят е четвъртък, 20 септември 1519 година, и тоя ден ще стане дата в световната история, котвите биват вдигнати, платната плющят, оръдията гърмят за сбогом, земята изчезва от погледа — най-далечното откривателско пътешествие, най-смелото приключение в историята на човечеството започва.

---

[1] Да пътешествува и да види света и неговите чудеса — исп. ↑

НАПРАЗНОТО ДИРЕНЕ

20 СЕПТЕМВРИ 1519 — 1 АПРИЛ 1520

На 20 септември 1519 г. Магелановата флота се отдели от сушата. Но в ония времена Испания вече бе започнала да се разпростира далече зад Европа; когато петте кораба спират шест дни по-късно на Канарските острови, за да попълнят в Тенерифе запасите си от прясна вода и хранителни припаси, те се намират все още в царството на Карл V. Още веднъж съдбата позволява на световните мореплаватели да походят с краката си по добрата твърда родна земя, още един път да подишат въздуха на родния си език, преди да продължат пътя си към неизвестността. Но скоро тази последна позволена почивка се свършва. Магелан иска вече да разгъне платната, когато една каравела пристига от Испания, като дава знаци още отдалече — тя му носи тайни известия от неговия тъст Диего Барбоса. Както се знае, тайно известие значи в повечето случаи лошо известие. Барбоса предупреждава своя зет, че е научил от сигурен източник за тайното споразумение на испанските капитани на борда да откажат по пътя подчинение на Магелан; глава на съзаклатието е Хуан де Картахена, братовчедът на бургоския епископ. Магелан няма основание да се съмнява в искреността и честността на това предупреждение; то потвърждава съвсем точно тъмната заплаха на шпионина Алварес — „има изпратени други с противоположни заповеди, за които той ще научи едва тогава, когато ще бъде вече много късно за неговата чест“. Но зарът е вече хвърлен и пред лицето на явната опасност Магелан става само по-решителен и по-твърд. Той пише гордо и спокойно в Севиля, че каквото и да става, той ще продължава да стои на поста си в служба на краля и като залог за това слага своя живот. Без да даде на когото и да било от борда да подозре какво мрачно и за жалост съвсем достоверно предупреждение му е донесло писмото, последното писмо, което той получава до края на живота си, Магелан заповядва да вдигнат котвите и след няколко часа

върхът на Тенерифе се загубва в далечината. Повечето от участниците в тази експедиция виждат за последен път родната земя.

Най-тежката задача на Магелан посред всички мъчнотии на това пътуване се състои в това да държи постоянно в единна дружина петте платнохода, които имат съвсем различен тонаж и всеки — своя бързина. Защото загуби ли се само един, той е вече загубен за флотата всред грамадния незнаен океан. Поради това още преди тръгването Магелан изработва в съгласие с Casa de Contratacion една особена система, с помощта на която да се държи постоянна връзка между корабите. Наистина на корабните капитани и пилоти е съобщено общото направление, но на открито море ще се следва само заповедта: другите кораби просто да вървят след „Тринидад“, флагманския кораб, който ще плува начело. Денем това просто следване на „Тринидад“ не представлява никаква трудност; дори и при най-силна буря корабите могат да се задържат видими един за друг; обаче нощем за петте кораба е много по-трудно да останат в постоянен допир и една нарочно измислена система от светлинни знаци ще трябва да поддържа тяхната връзка. При настъпване на нощта върху задната част на „Тринидад“ се запалва факла във фенер, за да не загубват следващите кораби от очи адмиралския кораб, който дава посоката на движението. Бъдат ли запалени обаче на „Тринидад“ още два други фенера извън факлата, това ще значи, че другите кораби трябва да вървят по-бавно или пък да лавират поради неблагоприятния вятър. Три светлини значат, че се очаква буря, и препоръчват да се смъкнат долните платна, четири светлини — да се свият всички платна. Безпокоен огън на адмиралския кораб или топовни гърмежи предупреждават следващите кораби да бъдат предпазливи, понеже има опасност от плитки места или пясъчни прагове; по този начин е изработена една остроумна сигнална система за всички мислими случаи или бедни.

Но на всеки знак, който дава този примитивен светлинен телеграф, от другия кораб ще трябва веднага да се отговори по същия начин, за да знае адмиралът, че неговите заповеди са разбрани и изпълнени; вън от това всяка вечер малко преди настъпването на тъмнината всеки от четирите кораба ще трябва да отиде до адмиралския кораб, за да поздрави адмирала с думите „Dios vos salve senor capitan general y maestre é buena compania“^[1] и да приеме заповедите за през трите нощни стражи. Чрез този всекидневен рапорт

на четиримата капитани пред адмирала дисциплината изглежда осигурена още от първия ден; флагманският кораб води, а другите кораби го следват, адмиралът заповядва посоката, и другите капитани трябва да плуват по нея, без да питат и без да възразяват.

Но именно обстоятелството, че ръководството лежи така строго и самовластно в ръцете на един-единствен човек и че тоя мълчалив, побъркан от своите тайни португалец ги кара всеки ден да се явяват пред него сякаш са просто само негови слуги и ги освобождава веднага щом приемат заповедите му, разваля настроението на капитаните от другите четири кораба. Те се бяха надявали, без съмнение, трябва да се каже: не без основание, че в Испания Магелан бе държал така упорито в тайна целта на пътешествието и не бе давал никакви сведения, защото не иска да изложи на бърбивците и на шпионажа тайната си за протока; когато бъдат обаче на открито море, тази предпазливост ще бъде вече излишна и той ще ги събере на адмиралския кораб и ще им обясни най-сетне тоя тъй ревностно пазен досега в тайна план. Но вместо това те виждат Магелан да става още по-мълчалив, по-студен и по-недостъпен. Той не ги свиква на борда, той не ги пита за тяхното мнение, той не се съветва нито веднъж с някого от опитните капитани. На тях е предоставено само без разсъждение и послушно да следват денем знамето, а нощем светлините, както кучето следва господаря си. Няколко дни испанските офицери приемат като нещо съвсем естествено мълчанието, с което Магелан плува пред тях. Но когато адмиралът, вместо да кара направо на югозапад към Бразилия, взема направление силно към юг и дори до Сиера Леоне се държи близо покрай африканското крайбрежие, Хуан де Картахена поставя при вечерния доклад открито въпроса — защо се променя посоката противно на първоначално дадените нареждания?

Това открито запитване съвсем не означава някаква обида от страна на Хуан де Картахена (това трябва изрично да се подчертае, защото в повечето описания, за да снемат вината от Магелан, представят обикновено Хуан де Картахена като черен предател още от самото начало). Трябва да приемем като съвсем логично и справедливо, че тая „*conjuncta persona*“, специално назначен от краля, тоя капитан на най-големия кораб и *veedor* на испанската корона най-учтиво пита върховния комендант защо собствено се променя предопределеният път. Вън от това Хуан де Картахена е прав и в

навигационно отношение, защото новата посока се оказва като напълно несгодна и поглъща четиринадесет излишни дни на експедицията. Какви причини е имал Магелан да измени пътя си, нам не е известно. Може би той е плувал по крайбрежието на Африка дълбоко до Гвинея, за да „хване истински пасат“ — една техническа тайна на португалските мореплаватели, която испанците не знаеха, — или пък се е отклонил от обикновения път, защото е искал да избегне корабите, които предполага, че крал Мануел Португалски е изпратил към Бразилия, за да хванат флотата му. Във всеки случай за Магелан би било съвсем лесно нещо да обясни по другарски и почтен начин на другите капитани причините за промяната на пътя. Но нему не е до тоя отделен случай, а до принципа. Не е въпрос за няколко мили югозападно или южно, но за установяване на един ред, който трябва да осигури още от самото начало дисциплината във флотата. Има ли действително на борда съзаклятници, както му съобщаваше неговият тъст, то той желае веднага да види лицата им. Съществуват ли действително двойни нареждания, които се пазят в тайна от него, те трябва да бъдат разкрити, и то за запазването на неговия собствен авторитет. Поради това за него е съвсем добре дошло, че именно Хуан де Картахена му поставя въпроса, защото сега ще трябва да се изясни дали този испански идалго е негов подчинен, или равен на него. В действителност отношението между чиновете на тия двама капитани е нещо двусмислено. Първоначално Хуан де Картахена бе изпратен от императора като *veedor general* и в това си качество, както и като капитан на „Сан Антонио“ той би бил подчинен на адмирала, без да има право да пита и да дава съвет. Обаче положението става по-друго, когато Магелан отстранява своя съдружник Фалейро и на негово място бива произведен за „*conjuncta persona*“ Хуан де Картахена, което значи, че той става горе-долу равен на него. И двамата могат да се позоват на един кралски документ, Магелан на своя, който ясно и недвусмислено му предава самовластното върховно командване на флотата, а Хуан де Картахена — на „седулата“, която му повелява „да бди за в случай, когато се забележи някаква немарливост или пък другите не проявяват достатъчно предвидливост и съобразителност“. Но дали има право тая „*conjuncta persona*“ да иска също и сметка от адмирала? Магелан не желае да остави висящ нито за миг тоя въпрос. Поради това още на първото запитване от страна на Хуан де Картахена той веднага

отговаря грубо, че „никой няма право да иска от него обяснения, а всички трябва просто да го следват“.

Това е грубо, но Магелан предпочита веднага да нанесе удара, вместо дълго време да заплашва или да преговаря. По този начин той казва ясно в лицето на испанските капитани (и може би съзаклятници): „Недейте се мами, аз ще задържа с желязна ръка кормилото у себе си.“ Но имайки нападателен, яростен и здрав пестник, Магелановата ръка не притежава някои необходими качества и преди всичко способността ловко да заглади по-сетне твърде тежките удари, които е нанесла. Магелан никога не е можал да се научи на изкуството да казва тежки неща по приятен начин, да се разбира сърдечно и открито с началниците или подчинените си. Така около този мъж, който бе първостепенен център на енергия, се образува една напрегната, враждебна, раздразнена атмосфера и скритото разномислие още повече се изостря, когато промяната на пътя, против която се опълчва Хуан де Картахена, излиза действително очевидна грешка на Магелан. Магелан не успява да хване попътния вятър; в продължение на две седмици корабите стоят и киснат в безветреното море. След това пък попадат в такива силни бури, че успяват да се спасят според романтичното описание на Пигафета само благодарение на това, че им се явява в светлина Корпо Санто — светлото тяло на закрилниците свети Анселм, свети Никола и света Клара. Поради тази самоволна промяна на посоката от страна на Магелан са загубени четиринадесет дни и Хуан де Картахена не може и не желае най-сетне повече да се съдържа. Понеже Магелан не позволява съвети, понеже той не търпи критика, то нека цялата флота да види колко малко уважава той, Хуан де Картахена, този злополучен мореплавател. Наистина през тази вечер той приближава послушно своя кораб „Сан Антонио“ до „Тринидад“, за да даде доклада си и получи нарежданията на Магелан. Но за пръв път Хуан де Картахена не се явява лично на палубата на своя кораб, за да поднесе обичайния поздрав. Той изпраща на свое място домакина и той поздравява адмирала с думите „Dios vos salve senior capitan y maestro“

Магелан нито за минутка не се мами, че този погрешен поздрав не е без умисъл, че не е само случайна грешка. Щом като именно Хуан де Картахена накарва да се обърнат към него само с думите „capitan“, а не с „capitan-general“ (адмирал), то с това трябва да се каже пред цялата

флота, че Хуан де Картахена не признава Магелан за по-висок началник от него. Той веднага накарва да съобщят на Хуан де Картахена, че се надява да бъде поздравяван в бъдеще по надлежния и правилен начин. Но и Хуан де Картахена вдига гордо глава. Той праща хладния отговор, че съжалява; тоя път той го е поздравил все пак чрез най-добрия си човек на кораба; това би могло да стане следния път дори чрез прислужника му. В течение на три дни „Сан Антонио“ пред очите на цялата флота преустановява всяко поздравление, за да покаже на всички, че неговият капитан не признава неограничената диктатура на португалския комендант. Испанският идалго хвърля по такъв начин съвсем открито — и това прави чест на Хуан де Картахена, който никога не е бил, както често са го представяли, коварен и скрит предател — желязната си ръкавица пред краката на португалеца.

Характерът на един човек се познава най-добре по неговото държане в решителни часове. Всякога едва опасността изкарва налице най-скритите сили и способности на човека. Всички ония потънали в сянка качества, които при обикновена температура лежат под повърхността на спокойствието, излизат наяве единствено в такива критични мигове. Пред лицето на опасността Магелан винаги постъпва по един и същ начин. Винаги когато работата идва до големи решения, той става зловещо мълчалив и студен. Той веднага замръзва в себе си. И най-грубата обида не може да предизвика пламък в неговите засенчени и скрити под рунтавите вежди зеници, нито да раздразни някой нерв около стиснатата му уста. Той държи здраво в ръцете си своя темперамент и леденото му спокойствие прави за него нещата прозрачни като кристал; през времето, когато е зазидан в мразовитото си мълчание, той най-добре обмисля и пресмята своите планове. Никога в живота си Магелан не е нанесъл някой удар прибързано или буйно; винаги преди да падне светкавицата, около него се набира като облак едно дълго, тъмно, глухо мълчание.

Магелан мълчи и тоя път; оня, който не го познава — а испанците още не го познават — би трябвало да си помисли, че той просто не е чул предизвикателството на Хуан де Картахена. А в действителност Магелан вече се приготвя за противоудара. Той знае, че не може да снесе със сила от поста му сред открито море капитана на един голям и по-добре въоръжен кораб. Затова — търпение, търпение! По-добре да се прави на глух, да си дава вид на

безразличен! По такъв начин Магелан мълчи пред обидата така, както само той знае да мълчи: с ревността на фанатик, с упоритостта на селянин и със страстта на картоиграч. Моряците го виждат да се разхожда назад-напред по „Тринидад“, на вид напълно погълнат от всекидневните и най-дребни случки на кораба. Това, че вечерният поздрав и пожелание от страна на „Сан Антонио“ напълно престава, съвсем не изглежда да го дразни и с известна изненада капитаните забелязват у тоя загадъчен човек дори неочаквана склонност към примирително държане: за пръв път по повод на тежкия простъпък на един войник адмиралът свиква капитаните на съвет в своя кораб. Значи нему все пак е станало неудобно, веднага си мислят те, да бъде във вражда с всичките си другари. Явно е — той е разбрал, след като неговата посока излезе погрешна, че е по-добре да питаш старите опитни капитани, отколкото да се отнасяш към тях като към *quantité négligeable*^[2]. Също и Хуан де Картахена идва на борда на адмиралския кораб и понеже най-сетне му се представя дълго отказваната възможност за обяснения, той повтаря въпроса си: защо собствено Магелан е променил посоката на плуването? Магелан остава напълно хладен съобразно със своя характер и предварително обмисленото си намерение. За него може да бъде само добре дошло, ако Картахена, поставен пред неговото отрицателно държане, все повече и повече се разгорещява. Като най-висш чиновник на краля Картахена смята, че има право на свободна критика, и той трябва широко да се е възползувал от това; в края на краищата трябва да се е дошло дори до силно избухване, до един вид открито неподчинение. Но добрият психолог Магелан е бил пресметнал и е имал нужда за своите цели тъкмо от такова избухване и открито неподчинение. Защото сега той може да нанесе удара. Той веднага се възползува от правото си на безусловен съдия, с което го бе облякъл Карл V. Той хваща Хуан де Картахена за яката с думите: „Вие сте мой затворник!“, и заповядва на своя алгуасил (оръжейник и полицейски офицер) да затвори бунтовника.

Другите капитани испанци гледат смутени произшествието. Преди няколко минути те бяха още напълно на страната на Хуан де Картахена; също и сега, в себе си, те са все още за своя съотечественик и против чуждия властник. На бързината на удара, демоничната енергия, с която Магелан хваща своя противник и накарва да го

затворят като престъпник, сковава волята им. Напразно ги призовава Хуан де Картахена да му се притекат на помощ. Никой не смее да направи нито крачка, никой не смее дори очи да издигне към набития, силен мъж, който за пръв път оставя да се покаже иззад зидовете на мълчанието му малко от неговата зловеща енергия. Едва когато повеждат Хуан де Картахена, за да го затворят, единият от тях се обръща към Магелан и го моли с всичката нужна подчиненост да не оковава в желязо Хуан де Картахена, понеже той е испански благородник. Достатъчно е да бъде предаден като затворник на одного от тях срещу честна дума. Магелан се съгласява с това предложение, разбира се, само при условие, че Луис де Мендоса, комуто той поверява за надзор Хуан де Картахена, ще се задължи чрез клетва да го държи във всяко време на разположение на адмирала. С това всичко е свършено. Един час по-късно друг испански офицер, Антонио де Кока, командува кораба „Сан Антонио“; той поздравява от своя кораб навреме и без грешка капитан-генерала вечер и пътешествието продължава без по-нататъшни произшествия. На 29 ноември един вик от мачтата съобщава за появяването на бразилския бряг, който те виждат близо до Пернамбуко, но не спират там; най-сетне на 13 декември петте кораба навлизат след единайсетседмично непрекъснато плуване в залива на Рио де Жанейро.

* * *

Заливът на Рио де Жанейро, не по-малко прекрасен през ония отдавнашни дни в своята дивност, отколкото днес в градското си великолепиe, трябва да се е сторил на изморения екипаж истински рай. Рио де Жанейро, кръстен така на името на свети Януариус, защото е бил открит на неговия ден по календара, и наричан отначало Рио, защото са предполагали, че зад мрежата от острови лежи устието на могъща река, се намира тогава в областта на португалските владения. Съгласно с дадените му нареждания Магелан не би трябвало следователно да спира там. Но португалците още не са построили никакво селище, никаква крепост не заплашва с оръдията си и пъстрият залив е в същност земя на никого; испанските кораби могат следователно да минат най-спокойно покрай вълшебните острови,

които замрежват цъфналия бряг, и без всякаква пречка да пуснат котвите си. Щом като се приближават лодките към сушата, туземците се притичват из своите колиби и гори и посрещат с любопитство и без лоши подозрения бронираните войници. Те се оказват съвсем добродушни и доверчиви, макар че по-късно за свое огорчение Пигафета научава, че те понякога набучват убитите си врагове на копията си и като почтени човекоядци си режат от най-хубавите късове печено месо, сякаш си делят гергьовденско агне. Но по отношение на божествените бели чужденци гуараните не показват охота от тоя род. По такъв начин войниците са освободени от необходимостта да употребяват аркебузите и тежките копия.

След няколко часа започва вече жива разменна търговия. И тук добрият Пигафета е в истинската си стихия. През време на единадесетседмичното пътуване честолюбивият летописец не е намерил много нещо достойно за описване; записва само няколко дребни случки с акули и чудни птици. Арестуването на Хуан де Картахена изглежда проспано от него, но сега той едва намира достатъчно пера, с които да опише в дневника си всичките тия хубости. Разбира се, той не дава никаква картина на чудната сценична обстановка, което не може да му се вмени във вина, тъй като описанието на природата е било изнамерено три столетия по-късно от Жан Жак Русо; напротив, него го занимават необикновено много новите плодове, ананасите, „които са подобни на големи кръгли шишарки от бор, но са извънредно сладки и прекрасни на вкус“, после „бататите“, които той намира прилични на кестените, и най-сетне „сладката тръстика“ — захарната тръстика. Добрият момък просто не може да дойде на себе си от възторг — колко ужасно евтино им продава хранителни припаси тоя глупав народ: за една малка рибарска въдица меднокожите глупци дават пет или шест пилета; за един гребен — две гъски; за едно малко огледало — десет чудни, шарени папагала; за едни ножици — толкова много риба, че с нея биха могли да се хранят цяла дузина мъже. За една-единствена дрънкалка (а ние си спомняме, че корабите носят със себе си не по-малко от двадесет хиляди) те домъкват цяла тежка кошница с батати; дори за един измърсен крал от стари карти за игра той получава пет пилета, като при това гуараните вярват, че са излъгали неопитния родоски рицар. За голяма радост много нисък е също и курсът на младите момичета,

които, както Пигафета с тънко чувство пише, „имат косата си за единствено облекло“, за един нож и за един топор човек получава две или три момичета за през цял живот.

Докато по такъв начин Пигафета ревностно се занимава с описанията си, моряците прекарват времето си в ядене, ловене на риба и с любезните меднокожи момичета. Магелан мисли единствено за по-нататъшния път. За него е добре дошло обстоятелството, че екипажът се освежава, но той същевременно поддържа строга дисциплина. Не забравяйки своето задължение пред испанския крал, той забранява купуването на роби по дължината на целия бразилски бряг, както и всяко насилие, за да нямам португалците предлог и причина да се оплакват.

Това лоялно държане донася на Магелан още един особен успех. Понеже туземците не биват с нищо оскърбени, те загубват всеки страх от белите; на орляци се притичват добродушните и детски наивни племена всеки път, когато се отслужва тържествена литургия на брега. Те гледат любопитно особените церемонии и понеже виждат, че белите чужденци, които те смятат, че са им донесли отдавна желани дъжд, коленичват пред един издигнат кръст, но също и те падат на колене със скръстени ръце, нещо, което се чини на набожните испанци като сигурен знак, че те са вече несъзнателно приели в себе си тайнството на християнската вяра.

Когато след тринадесетдневно престояване флотата напуща към края на декември ширния незабравим залив, Магелан може да продължи пътя си с по-чиста съвест, отколкото всички други конкистадори на онова време. Защото, ако не му е възможно да завладе тук земя за своя император, то той спечелва като набожен християнин нови души за своя небесен господар. Никому не е причинена и най-малката неприятност през тия дни, никой от доверчивите туземци не е грабнат насилствено от земята и родината си. Магелан бе дошъл с мир, с мир си и замина.

* * *

Моряците напущат неохотно райската природа на Рио Жанейро, неохотно плуват те, без да смеят да спрат някъде покрай примамливите

брегове на Бразилия. Магелан не смее да им даде повече почивка. Едно тайно пламенно нетърпение неудържимо тласка тоя външно тъй невъзмутим човек към оня „*raso*“, който той предполага на едно определено място съгласно картата на Мартин Бехайм и онова съобщение. Този проток би трябвало да се намира — ако разказите на португалските пилоти и отбелязаните върху Мартин Бехаймовата карта ширини са верни — непосредствено зад Кабо Санта Мария и поради това Магелан плува без да спира, право към тая цел. Най-сетне на 10 януари виждат да се издига из необозримата равна земя един малък хълм, който те наричат Монтевиди (днешният Монтевидео). Лошото време ги принуждава да подирят спасение в грамадния залив, който изглежда да се простира на запад до безкрай.

Грамадният морски залив в действителност не е нищо друго, а устието на реката Ла Плата. Но Магелан не знае това. Той гледа с вътрешно задоволство, което едва може да прикрие, че точно на мястото, което указваха ония тайни съобщения, грамадни маси вода текат към запад; това трябва да е бленуваният проток, който той бе видял отбелязан върху картата на Мартин Бехайм. Земята и положението напълно отговарят на ония описания, които той бе получил в Лисабон от своите непознати доверени мореплаватели; това е положително протокът, чрез който според „*Newen Zeytung*“ преди двадесет години португалците са искали да плуват на запад. Пигафета изрично потвърждава, както и всички други на борда са били единодушно с убеждението, че с тая безкрайно широка водна улица е намерен най-сетне бленуваният проток. Защото ширината на водата се простира тук до безкрай, несравнима със сънливите устия на Рейн, на По, на Ебро, на Тахо, където все пак може ясно да се забележат бреговете отдясно и отляво; един втори Гибралтар, втори Хелеспонт трябва да започва с тоя залив и свързва океан с океан. И вярвайки безусловно на своя вожд, те вече бленуват как ще преплуват за няколко дни тази нова улица и ще стигнат по такъв начин другото южно море, приказното „*Mare del Sur*“, което води към Индия, към Япония, към Китай, което води към Островите на подправките, води натам, натам към съкровищата на Голкондите и към всички богатства на Земята!

Че и Магелан още от първия ден при вида на тия грамадни водни маси живее с непоколебимата вяра, че е намерил тук бленувания проток, показва упоритостта, с която той търси тоя „*raso*“ тук, именно

тук. Той прекарва или по-скоро загубва цели четиринадесет дни в напразно търсене из устието на Ла Плата. Щом бурята, която ги връхлита веднага с пристигането им, поотслабва малко, Магелан разделя флотата си. По-малките кораби биват изпратени към запад (в същност нагоре по течението) по този мним канал. Едновременно с това двата големи кораба се отправят, водени лично от него, на юг, пряко устието на Ла Плата, за да изследват и в тази посока докъде собствено стига много диреният път. Бавно, грижливо изследва той цялата област на залива откъм юг, докато в това време другите кораби пътуват към запад. Но какво горчиво разочарование! След петнадесет дни тревожно плуване в „Монтевиди“ блясват най-сетне платната на завръщащите се кораби. Но на мачтите не се веят радостни знамена и капитаните донасят убийствено известие: великанската водна улица, която и те самите са смятали отначало за търсения от мореплавателите канал, не е нищо друго освен едно необикновено мощно и грамадно течение от сладка вода, което наименоват в памет на Хуан де Солис (който бе търсил също като тях пътя за Малака и вместо това бе намерил тук смъртта си) с името Рио де Солис (едва по-късно то ще бъде наречено Рио де Ла Плата).

Сега Магелан ще трябва отново да опне мускулите си като желязо. Никой от капитаните, никой от екипажа не бива да забележи какъв убийствен удар е претърпяла чрез това разочарование неговата вътрешна вяра. Защото адмиралът знае вече положително едно нещо: картата на Мартин Бехайм е невярна, съобщенията на португалците за открития проток са едно прибързано заблуждение. Лъжливи бяха сведенията, върху които той изгради целия си план за обикаляне на света, грешни всички изчисления на Фалейро, лъжливи собствените негови твърдения, лъжливо онова, което той обеща на испанския крал и неговите съветници. Ако изобщо протокът съществува — за първи път досега този твърдо убеден човек е принуден да си помисли „ако изобщо“, — то той ще трябва да лежи по-дълбоко на юг. Но да се плува на юг, това не значи вече да вървиш срещу топлината, а да се приближаваш към полярните области, тъй като експедицията отдавна бе преминала екватора. Месеците февруари и март не означават от другата страна на екватора, както в родината, край на зимата, а, напротив, начало на зимата. Ако следователно не се открие скоро път към отвъдния океан, ако не се намери напразно диреният тук „расо“, в

такъв случай благоприятното време за обикаляне на Южна Америка е окончателно пропуснато и на експедицията остават само две възможности: или назад към по-топли области, или пък да презимуват някъде тук.

Тъмни мисли трябва да са легнали върху душата на Магелан от мига, когато корабите, изпратени за разузнаване, се завръщат разочаровани назад. И както е мрачно в сърцето му, така мрачен става и светът около него. Брегът става все по-неприветлив, все по-гол и пуст, небето все по-навъсено. Угаснала е бялата южна светлина, смрачен е в сиви тежки облаци синият простор. Няма ги вече тропическите гори с техния зноен и сладък мирис, който още отдалече галеше приближаващите се кораби! Изчезнаха завинаги красивите гледки на Бразилия и нейните разкошни дървета, отрупани с плодове, полюляващите се от вятъра палми, пъстрите животни, гостоприемните меднокожи мъже и жени! По голия пясъчен бряг се клатят насам-натам пингвини, които побягват плахо, щом човек се приближи до тях, по скалите се търкалят глупави и лениви тюлени. Вън от тях, надлъж и нашир, не се вижда никакво живо същество, хора и животни изглеждат измрели в тая потискаща сърцето пустиня. Един-единствен път по сушата пробягват в бесен бяг диви мъже, облечени цели в кожи като ескимоси. Тях не могат да ги примамят нито дрънкалките, нито шапчиците, които моряците им сочат. Те избягват враждебни и студени, щом човек иска да се приближи към тях, и всички опити да се намери някаква следа от жилищата им остават напразни.

Пътуването става все по-трудно, все по-бавно, защото Магелан непоколебимо се придържа о сушата. Всеки малък залив, всяка извивка на брега се оглежда най-основно и се изследва с лота. Магелан отдавна вече не вярва на оная мистериозна карта, която го подмами отначало да тръгне и после го предаде. Но може би все пак, все пак ще стане чудото и неочаквано там, където дори не предполагат, ще се покаже протокът и те ще могат да преминат в „Mar del Sur“ още преди началото на зимата! Явно се чувствава как разколебаният мореплавател се хваща за тази едничка, за тази последна надежда, че може би картите и ония португалци са сгрешили само в определянето на южната ширина и търсената улица лежи няколко мили по-дълбоко, отколкото те твърдят. Когато на 24 февруари флотата се приближава отново до един широк и необозрим залив, залива Сан Матиас,

надеждата възпламва още веднъж като свещ, обхваната от буря. Магелан веднага изпраща по-малките кораби напред, за да видят дали не е именно тук бленуваният проток към Молукските острови. Но и тоя път нищо! И тоя път само един затворен залив! Също така напразно биват изследвани и други два залива — Бая де лос Патос, наречен така заради многото пингвини, и Бая де лос Трабахос (в памет на ужасните мъки, които претърпява слезлият там екипаж). Но моряците се завръщат назад полузамръзнали и носят само убити риби, наречени морски вълци, но не желаното известие.

Експедицията продължава своя път все по-нататък покрай брега, под намръщаното небе. Пустинята става все по-страхотна, дните все по-къси, нощите все по-дълги. Корабите не се плъзгат вече, носени нежно от леките топли ветрове, ледени бури раздърпват сега платната им с дива стръв. Снегът и градушката ги обсипват с бели зърна, морето се надига сиво и опасно. Флотата употребява два месеца, докато успее да си пробие след тежки борби с враждебните бури път от Ла Плата до Сан Хулиан. Екипажът има да се бори почти всекидневно с оркани, с прочутите в ония области „рапрегос“ с внезапните удари на вятъра, който троши мачти и разкъсва платна, времето става все по-студено, все по-мрачно от ден на ден, а все още го няма, все още го няма протокът. Пропуснатите седмици си откъщават сега жестоко. Защото, докато флотата изследваше всички ъгли и заливи, зимата бе успяла да я превари. И сега пред тях стои най-злият, най-опасният неприятел и затваря пътя им с бури. Минала е вече половин година и Магелан чувства, че и сега той не е по-близо, до целта си, отколкото през оня ден, когато потегли от Севиля.

* * *

Лека-полека екипажът започва да проявява безпокойството си; те по инстинкт усещат, че не всичко върви в ред. Нима в Севиля при събирането им на тях не се разказваше, че експедицията тръгва за Островите на подправките, за слънчевия Юг, за един райски свят? Нима робът Енрике не им бе описал своята родина като обетована земя, където човек може просто да се наведе и без мъка да бере от земята най-скъпите подправки? Нима не им бяха обещали богатства и

скорошно завръщане? Но вместо това той мрачен мълчаливец ги води към все по-студени и по-бедни пустини. През облаците понякога се промъква безсилно жълто слънце, което описва малки къси дъги по небето, а през повечето дни просторът е изцяло забулен, въздухът има вкус на сняг. Вятърът грубо бръсне бузите им със студените си удари и ги бодне с ледени ножове през разкъсаните дрехи; ръцете им започват вече да замръзват, когато хванат заледените въжа, и дъхът дими пред устата им. И при това — каква пустиня наоколо, каква страхотна безутешност! Дори и човекоядците са избягали от този студ. Спрат ли на брега, не намират животни, ни плодове, а само миди и морски вълци: живите същества тук живеят по-скоро в ледената вода, отколкото на пустия, бичуван от бурите бряг. Къде ги заблуди тоя луд португалец? Накъде ще ги води? Не ще ли ги заведе най-сетне на южния полюс?

Напразно се опитва Магелан да успокои негодуващите моряци. Те не бива да се плашат от малкото мраз, убеждава ги той, и веднага да загубват смелост. Бреговете на Норвегия и Исландия лежат в много по-високи ширини и въпреки това през пролетта покрай тях се плува също тъй леко, както в испанското море. Нека издържат храбро само няколко дни още. В случай на нужда ще може най-сетне да се презимува тук и после при по-благоприятно време да се продължи пътуването. Но екипажът не се успокоява от празните думи. Не, това с нищо не може да се сравни. Плуването в такива ледени области не е било предвидено от техния крал и ако адмиралът сега им брътви нещо за Норвегия и Исландия, то това е вече съвсем друга работа. Там хората са привикнали на студа още от деца и вън от туй имат успокоението, че винаги пътуват само осем или четиринадесет дни далече от дом и родина. Нас обаче ни домъкнаха в една пустиня, където никога не е стъпвал християнин, където не живеят дори езичници и човекоядци, дори мечки и лъвове. Какво правим ние тук? Защо да се плува по тоя тъй отдалечен път, когато друг един път, източноиндийският, води удобно към Островите на подправените, без да минава през такива ледени пустини и области на смъртта? Така отговарят високо и открито моряците на успокоенията от страна на Магелан. Но помежду си, когато са сами под защитната сянка на корабното помещение, те без съмнение негодуват още по-силно. Отново се събужда старото подозрение, което се шушнеше още в

Севиля — дали тоя дяволски португалец не играе двойна игра? Дали той, за да си възвърне благоволениято на своя португалски крал, не иска да погуби пет добри испански кораба заедно с целия им екипаж?

С мълчаливо задоволство наблюдават испанските капитани растящото негодуване на екипажа. Самите те не се присъединяват към него; те избягват да говорят с адмирала, стават дори очебийно помълчаливи и по-неми. Но тяхното мълчание е по-опасно, отколкото словесното негодуване на моряците. Понеже те разбират повече от мореплавателското изкуство, от техния поглед не ще е убягнало обстоятелството, че Магелан е бил заблуден от неверни карти и че отдавна вече не е сигурен в своята „тайна“. Защо ако тоя човек действително е знаел точното място на предполагаемия проток с географските му дължини и ширини, защо тогава изпрати безполезно и безсмислено корабите цели петнадесет дни нагоре по Рио де Ла Плата? Защо и сега постоянно продължава да губи ценно време, като кара да изследват всеки нищожен залив? Или Магелан е излъгал краля, или пък сам се е излъгал със своето твърдение, че знае мястото на протока, защото сега вече е ясно — той само търси път. Той не го знае предварително. С едва прикрито злорадство те наблюдават как той при всяка вдлъбнатина на сушата гледа с втренчен поглед към нарязания бряг. Нека, нека продължава да води флотата нататък в мраза и далечината! Не е нужно вече да му се противят, не е нужно да се оплакват. Скоро ще дойде сам по себе си часът, когато той ще трябва да признае: не мога, не зная повече. С това ще дойде и мигът сами те да поемат командуването и окончателно да превият врата на тоя надменен мълчаливец.

* * *

По-ужасно положение от положението на Магелан през ония седмици не би могло да се измисли. Защото Магелан, откакто неговата надежда да намери протока на два пъти жестоко пропада — първия път при устието на Ла Плата, втория път при залива Сан Матиас — не може повече да крие от себе си, че свещената му вяра в картата на Бехайм и в твърде леко взетите за истински твърдения на ония непознати пилоти е била заблуда. Дори и в най-благоприятния случай,

че тоя предполагаем „расо“ действително съществува — то той може да лежи само по-дълбоко към юг, следователно по-близо до антарктичната област, и в тоя най-благоприятен случай възможността за минаване през него тая година е пропусната. Зимата го настигна и унищожи всичките му изчисления; преди пролетта флотата с нейните похабени от пътуването кораби и недоволен екипаж не би могла вече да използва търсения път дори и да бъде той открит. Изминали са девет месеца, а Магелан още не е стигнал на Молукските острови, както прибързано бе обещал. Неговата флота все още блуждае в безпътица и се бори за живота си с най-ужасните бури.

Най-благоразумното би било да признае сега истината. Да събере капитаните, да им заяви, че картите и ония съобщения са го заблудили и че едва през пролетта би могло да се подеме отново диренето на протока. Затова ще бъде по-добре флотата да се върне назад, да избяга от бурите, да плува пак покрай брега, да плува към Бразилия, към приветливата топла страна и там да прекара в благоприятния климат зимата: да се използва това време за поправка на корабите, като се даде възможност на екипажа да си отпочине, преди да тръгнат през пролетта отново към юг. Това би било най-ясният път, най-човешкият начин на действие. Но Магелан се бе осмелил да отиде твърде далече, за да не може да се връща вече назад. Твърде дълго време беше мамил другите той, който сам бе измамен, като бе твърдил, че знае нов, по-къс път към Молуките. Твърде тежко бе наказал той ония, които се бяха осмелявали да се усъмнят дори и най-малко в неговата „тайна“; той бе обидил испанските офицери, той отне поста на най-високия кралски чиновник от флотата и се отнесе с него като с престъпник. Всичко това може да бъде извинено само чрез един голям, решителен успех. Защото нито една минута не биха му оставили по-нататък командването на флотата капитаните и екипажите, ако той само би дал да се разбере — не дори да признае, — че съвсем не е тъй сигурен в пътя си, както бе твърдил в Испания пред императора; и най-последният корабен юнга би отказал тогава да му отдава чест. За Магелан няма вече връщане назад; в мига, когато би заповядал да обърнат кормилото към Бразилия, той не ще бъде вече повелител над своите офицери, а техен пленник. Поради това той взема едно смело решение. Подобно на Кортес, който през същата година изгаря зад себе си корабите, за да отнеме на своите войници възможността за

отстъпление, Магелан решава да задържи сега корабите и екипажа в едно толкова отстранено място, че те дори и при желание от тяхна страна да не могат да го принудят към връщане назад. Намери ли после през пролетта протока, то всичко е спечелено. Не го ли намери — всичко е загубено: за Магелан няма вече среден път. Само упорството може сега да му даде сила, само смелостта — да го спаси. Отново тоя неизповедим, съобразителен мъж се въоръжава мълчаливо за решителен удар.

А между това от ден на ден бурята налита все по-дива и по-ледена върху корабите на флотата. Те едва могат вече да се движат напред, цели два месеца биват прахосани в борба със стихията за нищожния път от дванадесет градуса към юг. Най-сетне на 31 март върху пустото крайбрежие се очертава отново един залив. Едновременно първи поглед на адмирал и поглед на последната надежда: дали заливът не е отворен, дали той не ще е бленуваният „расо“? Не, заливът е затворен. Въпреки това Магелан заповядва да влязат в него. И понеже още при първия оглед се оказва, че тук не липсват водни извори и риба, той дава заповед: спуснете котвите! И за свое учудване и може би за свой ужас капитаните и екипажът научават, че техният адмирал (без да съобщи някому и без да пита когото и да било) е решил да прекара зимата тук, в Сан Хулиан, в тоя непознат, безлюден залив, на четиридесет и девет градуса, южна ширина, на едно от най-мрачните и самотни места по цялата Земя, на едно място, където никога не е стъпвал кракът на европейски мореплавател.

---

[1] Да ви пази бог, адмирале, и кормчиите, и уважаемата свита — исп. ↑

[2] Нещо, което може да се пренебрегне — фр. ↑

БУНТЪТ

2 АПРИЛ 1520 — 7 АПРИЛ 1520

В зимния затвор на Сан Хулиан, той откъснат от света и забулен с облаци залив, нарасналите противоречия ще трябва по необходимост да се сблъскат още по-силно, отколкото в откритото море. И нищо не доказва по-величествено непоколебимата непримиримост на Магелан, отколкото обстоятелството, че при наличността на такова напрегнато настроение той не се бои да вземе една мярка, която неизбежно ще докара увеличаване на недоволството. Магелан знае, единствен сред всички, че флотата би могла да достигне до плодородни тропически земи в най-добрия случай едва след много месеци; поради това той дава заповед да се разпределят донесените хранителни припаси по един много по-строг начин, отколкото досега. Това е просто фантастична смелост: да дразниш тук, на края на света, един и без това недоволен екипаж още от първия ден със съобщението, че отсега нататък всекидневната дажба хляб и вино ще трябва да бъде значително намалена.

В действителност обаче единствено тази енергична мярка спасява по-късно флотата. Тя никога не би могла да издържи онова знаменито, повече от стодневно плуване през Тихия океан, ако хранителните припаси не бяха пестени с желязна воля. Но екипажът, безразличен към неизвестните нему кроежи на адмирала, никак не проявява желание да приеме подобно ограничение. Един инстинкт — съвсем верен — подсказва на уморените моряци, че дори ако техният адмирал би спечелил чрез това пътуване вечна слава до звездите, то най-малко три четвърти от тях ще трябва да измрат за тоя негов успех и да погинат от глад и студ, от мъки и нужди. Щом като няма достатъчно хранителни припаси, мърморят те, би трябвало веднага да се върнем назад. Най-сетне флотата достигна толкова далече на юг, колкото не е достигнал никой кораб, откакто светът знае и помни. Никой не би могъл да ги укори в родината, че не са изпълнили своя дълг. Неколцина от тях са станали вече жертва на студа, а бяха ги

събрали в Испания да отиват не в Леденото море, а на Молукските острови. На тия бунтовнически думи испанските историци от него време карат Магелан да отговаря с една реч, която никак не е в съгласие с непатетичния, несловоохотлив характер на тоя мъж и твърде много мирише на Плутарх и Тукидид, за да можем напълно да ѝ вярваме. Те го карат да им каже, че той се учудва как те, които са кастилианци, могат да проявяват подобна слабост и да забравят, че са предприели това пътешествие само в служба на своя крал и своята родина. Когато е бил натоварен с командването, той е предполагал, че ще намери в своите спътници оня дух и оная смелост, които са въодушевявали от памтивека испанския народ. Той за себе си е решен по-добре да умре, отколкото да се върне позорно назад. Следователно те би трябвало да имат търпение и да чакат, докато мине зимата. Колкото по-големи бъдат лишенията им, толкова по-великолепна ще бъде тогава отплатата на техния монарх.

В действителност обаче никога досега в света една хубава реч не е успокоявала някой гладен стомах. Не реториката спасява Магелан в оня критичен час, но непоколебимостта на неговото решение да не се поддава и да не отстъпи ни стъпка. Той съзнателно предизвиква още в първия час съпротивата, за да може навреме да я сломи с желязна ръка: по-добре веднага една окончателна разправа с недоволните, отколкото мъчително да я отлага! По-добре веднага да бъде ударен тайният враг, отколкото по-сетне сам адмиралът да бъде притиснат до стената!

* * *

Че това окончателно сблъскване ще последва, и то ще последва в най-скоро време, Магелан не се съмнява нито за миг. Много силно е станало през последните седмици напрежението на двустранното мълчание и мълчаливото дебнене между него и капитаните, съвсем непоносимо — студеното минаване един покрай друг всеки ден, всеки час, на борда на един и същ и тесен кораб. Това мълчание ще трябва най-сетне да избухне в свада или насилие.

Вината за това опасно положение на нещата лежи по-скоро у Магелан, отколкото у испанските капитани и твърде повърхностно е традиционното представяне на непослушните Магеланови офицери

просто като сбирщина от черни предатели, като вечни завистници и врагове на гения. В оня критичен миг Магелановите капитани не само имаха правото, но бяха дори и длъжни да поискат от него разяснения за намеренията му, защото работата се отнасяше не само до собствения им живот, но също и до живота на поверения им от краля екипаж. Когато Карл V назначи изрично Картахена, Мендоса и Антонио де Кока за надзорни чиновници на своята флота, като *veedor*, *tesorero* и *contador*, то с тая титла той стовари върху тях и отговорност. Те са длъжни да бдят над кралското имущество, състоящо се от петте кораба, и да защищават това имущество на короната, когато то изпадне в опасност. А сега действително е надвиснала опасност, смъртна опасност. Много месеци изминаха, а Магелан не намери обещания път, не стигна на Молукските острови. Следователно няма нищо оскърбително в това, че пред лицето на явната Магеланова безизходност назначените и дали клетва представители на кралското съкровище искат най-сетне да открие поне едно зрънце от „голямата си тайна“ и да разкрие картите си пред офицерите на краля. Това, което испанските капитани искат, беше най-естественото нещо: техният вожд трябва най-сетне да сложи край на потайностите, да седне на една маса с тях и да разгледат заедно по-нататъшния път на флотата.

Но злочастният Магелан — това е неговата мъка и неговата вина — не може да открие картите си, преди да е напълно сигурен, че държи коза в ръцете си. Той не може да покаже в своя защита оня портолан на Мартин Бехайм, защото там е нанесен предполагаемият проток още на 40 градуса ширина. Сега, след като е смъкнал от поста му Хуан де Картахена, той не може да признае: аз се бях заблудил от лъжливи сведения и заблудих също и вас. Тон не може да допусне да му се поставят въпроси за мястото, където се намира обещаният „расо“, защото и той самият все още не знае отговора. Той трябва да се прави на сляп, да се прави на глух, да стиска устни и само да държи пестника си готов за отбрана, в случай че това неудобно любопитство го притисне до стената. Общото положение е следното: кралските надзорници искат най-сетне да хванат за яката тоя упорит човек, който ги избягва, и да поискат сметка за бъдните му намерения. А от своя страна Магелан, чиято сметка не излиза, не бива да влезе в обяснения, докато протокът не е намерен, иначе вярата в него, неговият авторитет са загубени.

Ясно е следователно, че правото стои на страната на офицерите, а на страната на Магелан стои нуждата. И ако те така настоятелно го притискат сега, то техният натиск не е от празно любопитство, но е повелителен дълг. За тяхна чест трябва да кажем също и следното: капитаните не нападат Магелан из засада. Те му дават още един последен знак да разбере, че търпението им е към края си, и ако би желал, Магелан би разбрал тоя знак. Защото, за да посмекчи по един любезен светски начин ожесточението на капитаните от неговата заповед, издадена, без да се съветва с тях, той тържествено ги поканва да присъствуват на връх Великден заедно на литургията и да обядват след това при него на адмиралския кораб. Но испанските благородници не се оставят да им бъдат така лесно замазани очите. След като високият заповедник Фернаон де Мажеляс, който се е добрал до Сантьягския рицарски орден чрез лъжи, не ги бе удостоил като опитни мореплаватели и чиновници на краля през течение на девет месеца нито с едно изявление за пътя на флотата, те учтиво му благодарят за милостта да обядват веднъж при него. Или по-скоро: те дори и не му благодарят. Дори тоя скромнен начин на отказ не бива употребен. Без да си дадат труд да му откажат, тримата капитани — Гаспар Кесада, Луис де Мендоса и Антонио де Кока, се правят, че не са чули или че случайно са забравили поканата на своя адмирал. Празни остават наредените столове, непобутнати блюдата. Сам, печално сам, стои Магелан пред наредената трапеза със своя братовчед Алваро де Мескита, когото той бе произвел на своя глава комендант на кораб, и гозбите на това великденско пиршество, приготвено единствено за сключване на мир, трябва да му са се видели навярно твърде горчиви. Тримата капитани открито му хвърлят пред краката чрез тяхното общо отсъствие ръкавицата на двубоя.

* * *

Магелан разбира предупреждението, но нищо не може да смути тоя човек с железни нерви. Спокойно стои той на трапезата с Мескита, без да издаде огорчението си, спокойно дава по кораба обикновените заповеди, спокойно протяга вечерта за сън силните си натежали членове. Скоро изгасват всичките светлини; неподвижно, като големи,

черни, заспали животни лежат петте кораба в сенките на залива, едва може от единия кораб да се различат очертанията на другия, тъй пълна е тъмнината на тая дълга, зимна, забулена от облаци нощ. Всред натежалата тъмнина не се вижда нищо, никой не може да чуе през буйните удари на вълните, че около полунощ една лодка, пълна с моряци, тихо напуска единия от корабите и с безшумни удари на веслата се приближава към „Сан Антонио“. Никой не би могъл да предположи, че тримата кралски капитани — Хуан де Картахена, Гаспар Кесада и Антонио де Кока, са скрити в тая лодка, която се движи така потайно и тихо. Планът на съюзените офицери е умен и енергичен. Те знаят, че трябва да имат сила и надмощие, за да могат да притиснат до стената един противник като Магелан. Това надмощие на испанските капитани Карл V бе доста мъдро пожелал; при отплуването само един кораб, адмиралският кораб на Магелан, бе поверен на португалец и това бе уравнивено твърде умно с обстоятелството, че испанският двор постави другите четири кораба под испанска заповед. Но Магелан вече бе развалил това желано от краля съотношение, като самовластно отне командуването на „Сан Антонио“ най-напред от Хуан де Картахена, а после поради „неблагонадеждност“ и от Антонио де Кока и предаде в ръцете на своя братовчед Мескита тоя втори по значение кораб. С двата най-големи кораба в здрави ръце той знае, че ще бъде, ако стане нужда, господар на флотата и във военно отношение. Поради това, за да се пробие фронтът на неговата защита и да се възстанови волята на императора, има само едно средство: отново да завладеят „Сан Антонио“ и да направят безвреден по някакъв начин противоправно назначения Мескита. Тогава испанците ще бъдат отново трима срещу двама и ще могат да държат затворен пътя за тръгването на Магелан, докато той намери за удобно да даде най-сетне на кралските чиновници желаното разяснение.

Планът е отлично намислен и не по-малко грижливо бива изпълнен той от опитните капитани. Предпазливо плува лодката с тридесет въоръжени мъже към заспалия „Сан Антонио“, който няма никаква стража на борда си, защото кой мисли за някакви неприятели тук, в пристанището? С възжени стълби се покатерват на борда нападателите начело с Хуан де Картахена и Антонио де Кока. Като бивши капитани на тоя кораб те и в тъмнината лесно намират пътя към спалнята на коменданта: преди Алваро де Мескита да успее да стане от

легло, той се вижда заобиколен от въоръжени мъже и след това поставен във вериги и хвърлен в кабината на писаря. Едва сега се пробуждат няколко моряци. Единият от тях, Хуан де Елорияга, усеща, че тук има предателство. Той грубо запитва Кесада какво прави посред нощ тук на кораба. Но Кесада му отговаря с шест бързи удара на меча и Елорияга пада на земята, облян в кръв. Всички португалци на борда биват хвърлени в окови: по такъв начин най-доверените привърженици на Магелан са поставени в шах: за да спечели останалите моряци, Кесада заповядва да отворят склада с хранителните припаси и позволява на всеки моряк да си вземе най-сетне, веднъж през толкова време, достатъчно вино и хляб. Като се остави настрана неприятният случай с Елорияга, който дава на тоя обикновен преврат облика на кръвав бунт, нападението, извършено от испанските капитани, излиза напълно сполучливо. Спокойно могат да се завърнат сега Хуан де Картахена, Кесада и Антонио де Кока на своите кораби и да ги приготвят за бой, в случай че стане нужда от това; между това „Сан Антонио“ бива поверен на един човек, чието име се появява за пръв път тук — Хуан Себастиан дел Кано. В тоя час той е повикан да попречи на Магелан при осъществяване на неговата идея; в друг един час съдбата ще избере именно него, за да довърши делото на Магелан.

Корабите отново лежат неподвижни като големи черни заспали животни в сенките на залива. Нито един звук, нито един лъч светлина не дават основание да се подозре станалото произшествие.

* * *

Късно и мрачно настъпва в тия неприветливи области зимното утро. Неподвижно лежат петте кораба на същото място в ледения затвор на залива. По никакъв външен знак Магелан не може да забележи, че неговият доверен приятел и братовчед, че всички португалци на борда на „Сан Антонио“ лежат в окови и че вместо Мескита един бунтовнически капитан командува кораба. На мачтата се вее същият флаг, който се вееше и вчера, всичко изглежда, гледано отдалеч, непроменено и, както всяка заран, Магелан разпорежда да се започне всекидневната работа. Както всяка заран, той праща от „Тринидад“ една лодка на брега, за да донесе на корабите

всекидневната дажба дърва и вода. Както всяка заран лодката спира най-напред до „Сан Антонио“, който трябва да изпрати по определения ред няколко моряци за същата цел. Но чудно нещо: когато лодката спира този път до кораба, от палубата не се спуща никаква въжена стълба, не се показва никакъв моряк, а когато гребците, разсърдени, викат към ония горе да побързат, получават неочаквания отговор: на този кораб не се приемат повече заповеди от Магелан, но единствено заповеди от капитан Гаспар Кесада. Този отговор е толкова странен, че лодката веднага се връща на адмиралския кораб, за да съобщи на Магелан за случката.

Магелан веднага си дава сметка за положението: „Сан Антонио“ е в ръцете на бунтовниците. Значи успели са да го изиграят. Но дори и една убийствена изненада не е в състояние да обърка нито ударите на пулса му, ни яснотата на мисълта му. Първата му работа е да разбере обема на опасността; колко кораба са още с него? Колко са против него? Той незабавно изпраща малката лодка от кораб на кораб. Вън от незначителния „Сантьяго“ останалите три кораба се обявяват на страната на бунтовниците — „Сан Антонио“, „Консепсион“ и „Виктория“. Три против два, или по-скоро против един, защото „Сантьяго“ едва ли би влизал в сметката при една битка. Играта изглежда следователно изгубена и всеки друг би се предал: предприятието на Магелан, на което той посвети години от живота си, е унищожено през една-едничка нощ. Той не може да продължи своето пътуване в неизвестността само със своя флагов кораб, а от другите нито може да се откаже, нито пък е в състояние да им заповядва. Никаква помощ не може да очаква той от никоя страна в една област, чиито води не са още разсичани от европейски кораби. За Магелан има в това ужасно положение само две възможности. Едната, която би била съвсем логична и съвсем естествена при надмощието на неговите противници, е: да превие своята упоритост и да подири разбирателство с испанските капитани. И втората, съвсем безсмислена, но героична: да сложи всичко на карта и въпреки пълната безнадеждност да се опита да нанесе един решителен удар, за да разбие бунтовниците.

* * *

Всичко говори за едно разрешение в примирителен дух. Защото испанските капитани не са още заплашили лично Магелан, не са поставили още никакво определено искане пред адмирала. Техните кораби стоят неподвижно, никакво нападение не може да се очаква засега от тях. Защото и испанските капитани, макар че имат надмощие, не желаят братоубийствена война сега, когато са на хиляди мили далече от родината. Те много добре си спомнят за дадената в севилската черква клетва, много добре знаят позорните наказания за бунт и бягство. Благородници, като Хуан де Картахена, Луис де Мендоса, Гаспар Кесада, Антонио де Кока, които кралят е издигнал като свои довереници, искат да се върнат в Испания с чест, а не с петното на предателството. Поради това те съвсем не искат да използват своето надмощие, а, напротив, изявяват още от самото начало готовност за мирно преговаряне: със завладяването на „Сан Антонио“ те не целят да започнат кървав бунт, но само да упражнят натиск и да изтръгнат най-сетне от упорития мълчаливец една ясна дума за по-нататъшния път на кралската флота.

Следователно писмото, което Гаспар Кесада като довереник на испанските капитани изпраща до Магелан, не е в никакъв случай едно предизвикателство. Напротив, то е „supplication“, което ще рече „молба“, и започва с най-учтиви изрази, които се мъчат да оправдаят взетите през нощта мерки. Само поради лошото отнасяне на адмирала към тях те са се видели принудени да завладеят кораба, чието командване кралят бе предал в техни ръце. Нека обаче Магелан не смята, че искат да му откажат с това си действие правото на адмирал, което му е дал Негово Величество. Те искат само по-добро отнасяне към тях занапред и ако той би пожелал да удовлетвори това справедливо тяхно желание, те не само ще му се подчинят, което е техен дълг, но ще му служат и с най-голямо уважение (испанският текст на писмото е твърде надут и гротескен, за да не може да бъде преведен буквално).

При наличността на явното военно надмощие, което имат испанските капитани, тоя зов е за Магелан едно прекрасно предложение. Но Магелан отдавна вече се е решил в полза на другото, героичното разрешение на въпроса. Със своя бърз поглед той веднага е съзрял слабата точка на противниците си: тяхната несигурност. Тонът на писмото трябва по някакъв начин да е издал на Магелан, че

водачите на бунта в душата си не са решени да прибегнат до крайност и в тая тяхна слабост той вижда единственото им уязвимо място при тяхното голямо числено превъзходство. Използува ли това нещо, удари ли светкавично, Магелан би могъл може би все още да обърне листа и отново да спечели чрез смелост загубената вече игра.

Обаче — това нещо трябва постоянно да се подчертава и повтаря — понятието смелост има у Магелан един особен цвят. Да действа смело у него в никой случай не значи буйно да удари, веднага да настъпи, но, напротив: да се предприеме нещо нечувано опасно с най-голяма предвидливост и пресметливост; смелите планове на Магелан подобно на хубавата стомана винаги са изковани в огъня на страстта и след това потопени в леда на най-трезвата мисъл; той винаги има успех против опасностите чрез тая смесица от фантазия и предпазливост. Планът му е готов само за една минута, останалото време ще му служи само за точно обмисляне на подробностите. Магелан разбира: той трябва да направи същото нещо, което направиха неговите капитани, трябва да завладее поне един от корабите, за да добие отново предимство. Но колко лесно беше това за капитаните и колко тежко за Магелан! Те нападнаха в тъмнината на нощта един кораб, който нищо не подозираше. Спеше капитанът, спяха моряците. Нямаше никаква отбрана, никой моряк нямаше оръжие в ръката си. Сега обаче е светъл ден. Капитаните наблюдават недоверчиво от трите кораба всяко движение на Магелановия флагов кораб, оръдията са приготвени, аркебузите опънати; защото бунтовниците достатъчно добре познават Магелановата смелост, за да знаят, че той може да се реши дори и на едно безумно нападение.

Но те познават само неговата смелост, не обаче и неговата хитрост. Те и не подозират, че тоя бързо пресметлив човек ще се опита да извърши дори и невероятното, а именно — посред бял ден да предприеме атака с една шепа хора срещу три тежковъоръжени кораба. Една гениална маневра е вече самото обстоятелство, че за смелия си удар той не насочва погледа си към „Сан Антонио“, където лежи в окопи неговият братовчед Мескита. Защото от само себе си се разбира, че тук най-много може да се очаква нападение от негова страна. Но тъкмо поради това, че ударът му се очаква надясно, Магелан удря наляво — не срещу „Сан Антонио“, а срещу „Виктория“.

Всяка подробност на този противоудар е бляскаво обмислена. Най-първо Магелан задържа заедно с лодката им моряците, които му донасят молбата и предложението на Кесада за преговори. С това той печели две неща: първо, в случай на сблъскване екипажът на бунтовническите кораби ще бъде намален с няколко души и, второ, чрез тая бърза хватка той има в ръцете си вместо една — две лодки, и това мъничко преимущество скоро ще се окаже решаващо при атаката. Защото, задържайки своята собствена лодка, той може да изпрати към „Виктория“ безусловно верния си оръжейник, алгуасиля на флотата — Гонсало Гомес де Еспиноса, заедно с пет души моряци, за да занесат на разбунтувания комендант Луис де Мендоса едно писмо.

Без каквото и да било лошо подозрение гледат бунтовниците от борда на своите добре въоръжени кораби как мъничката лодка се приближава. Защото как би могла една лодка с пет души да нападне кораб с шестдесет добре въоръжени войници и напълнени топове, командуван от един тъй доверен капитан като Мендоса? Разбира се, те не могат да забележат едно нещо: че тия пет мъже носят скрито под дрехите си оръжие, а Гомес де Еспиноса има във вън от това и една особена поръка. Спокойно, съвсем спокойно, с една нарочна и пресметната бавност — всяка секунда е изчислена — той се покатерва след своите петима войници на борда и предава на капитана Луис де Мендоса Магелановата писмена покана да дойде на адмиралския кораб, за да поговорят.

Мендоса чете писмото. Но той си спомня твърде точно за случката, когато Хуан де Картахена бе неочаквано арестуван като престъпник на борда на „Тринидад“. Не, един Луис де Мендоса не е толкова глупав, за да се остави да бъде примамен в същата примка! „Не, не може ме пипна така!“, смее се той през време на четенето. Обаче тоя смях завършва страшно в един пронизителен вик — мечът на алгуасиля се забива в гърлото му.

Точно в тоя критически миг — и тук човек може да види колко фантастично точно е пресметнал Магелан всяка минута и всеки метър, който лодката има да преплува от единия кораб до другия, на борда на „Виктория“ вече са се покатерили петнадесет тежковъоръжени мъже, които Дуарте Барбоса бе довел с другата лодка — собствената лодка на „Тринидад“. С втрепен поглед гледат моряците трупа на своя капитан, комуто оръжейникът на флотата прочете с един удар присъдата, и

преди те да имат време да разберат станалото и да вземат някакво решение, Дуарте Барбоса е вече поел командуването, неговите хора са вече заели постове, той дава вече заповеди — и изплашеният екипаж мълком се подчинява. В един миг са вдигнати котвите, опънати платната и преди другите два бунтовнически кораба да успеят изобщо да забележат падналия от ясно небе гръм, „Виктория“ се отправя вече като послушна плячка на адмирала към флагманския кораб. Три кораба — „Тринидад“, „Виктория“ и „Сантяго“, стоят сега срещу „Сан Антонио“ и „Консепсион“ и затварят устието на залива против всеки опит за бягство на бунтовниците. С тази мълниеносна маневра блюдото на везните отново се наклонява в полза на Магелан, загубената вече игра е отново спечелена. Вътре в пет минути капитаните са поставени в задънена улица: сега им остават само три възможности: да избягат, да се бият или да се предадат без бой. За възможното им бягство адмиралът своевременно се е погрижил, като е затворил със своите три кораба устието на залива. До бой вече не може да се стигне: внезапният удар на Магелан унищожава смелостта на неговите противници. Напразно Гаспар Кесада в пълно въоръжение, с копие в едната ръка и меч в другата, се мъчи да призове моряците на бой. Неговите уплашени хора не го слушат вече, както трябва, и достатъчно е само пристигането на една лодка с Магеланови моряци, за да угасне всяка съпротива на борда на „Консепсион“ и „Сан Антонио“. След няколко часа Алваро де Мескита е освободен; в същите окови, които опозориха верния привърженик на Магелан, лежат сега бунтовническите капитани.

* * *

Бързо като лятна буря преминава напрежението и още първата мълния разцепва стъблото на бунта до самия му корен. Обаче тая открита борба беше може би по-леката част от задачата. Защото според морското и военното право сега трябва неотменно да последва наказание. И за Магелан започва една ужасна вътрешна борба. Нему изрично е дадено от краля неограничено право върху живота и смъртта на подчинените му, но главните виновници в случая са също доверени лица на короната. За запазване на своя авторитет той би трябвало сега

да наложи тежки наказания, а пък не бива все пак да накаже всички бунтовници. Защото как ще продължи плуването, щом като ще трябва да избие според военното право една пета част от моряците си? На хиляди мили далече от родината в тая недружелюбна страна адмиралът не може току-така да се лиши от сто работни ръце; той ще трябва следователно така или иначе да продължи пътя си заедно с провинените моряци, ще трябва да ги спечели отново чрез добрина, а, от друга страна, и да ги изплаши чрез един строг пример.

Магелан решава, за да изтъкне видимо авторитета си чрез една енергична мярка, да пожертвува един-едничък човек и избира единствения, който бе извадил оръжието, Гаспар Кесада, капитана, който рани смъртно верния му пилот Елорияга. Разбира се, най-напред започва крайно неприятното разследване; свикани биват писарите, призовани свидетелите; писарите записват с точно същата грижливост, със същия формализъм, като че седят на писарски стол в Севиля или в Сарагоса, и изписват сред пустинята на Патагонския бряг дълги страници от хартията, която тук не може отникъде да се набави. Тук сред тая земя на никого Мескита открива като председател съдебното дирене против Гаспар Кесада, бивш капитан от флотата, провинен в убийство и бунт. А Магелан издава присъдата. Гаспар Кесада бива осъден на смърт и едничката милост, която адмиралът дава на испанския благородник, то е разрешението да се изпълни присъдата не чрез удушване с въже, а чрез меч.

Но кой ще бъде палачът? Трудно би се намерил за тая задача някой доброволец измежду моряците. Най-сетне тоя палач бива намерен, и то срещу една ужасна цена. Също и прислужникът на Кесада бе участвувал с оръжие в нападението върху Елорияга, също и той подлежи на смъртно наказание. И ето че нему предлагат помилване, ако се съгласи да извърши обезглавяването на Кесада. Изборът, пред който е изправен Луис де Мулино, служителят на Кесада — да бъде сам умъртвен или пък да умъртви господаря си, — трябва да е предизвикал тежка вътрешна борба у него. Но в края на краищата той заявява, че е съгласен. С един удар на сабята отсича той главата на своя господар и спасява по тоя начин своята. Според жестокия обичай на времето труповете на Кесада и Мендоса биват разкъсани на четири, късовете забити на върлини и по такъв начин ужасният обичай на

Лондонската кула и другите лобни места на Европа бива за пръв път присаден и на патагонския свят.

Но Магелан трябва да издаде още една присъда и кой може да каже дали тя е била по-мека, или по-жестока, отколкото смъртта чрез меч? Също и Хуан де Картахена, истинският водач на бунта, и един свещеник, който постоянно е подбуждал към неподчинение, са обявени за виновни. Обаче тук дори и смелата Магеланова ръка се дръпва назад и не смее да подпише една ясна смъртна присъда. Кралският адмирал не смее да обезглави чрез ръката на палача човека, когото кралят му бе назначил като *conjuncta persona*, а набожният католик никога не ще вземе върху съвестта си кръвта на един свещеник, чиято глава е помазана със свещения елей. От друга страна, да влачи със себе си около половината Земя двамата главни подбудители на бунта е също неразумно. Поради това Магелан избягва прякото им убиване, като решава свалянето им от борда. Когато флотата отново ще разпъне платната си, тия двама души, снабдени с вино и хранителни припаси за известно време, ще трябва да бъдат оставени на брега на Сан Хулиан и тогава сам бог ще отсъди дали им предстои живот или смърт.

* * *

Имаше ли право Магелан, или пък нямаше право при тая кървава присъда в залива Сан Хулиан? Дали са безукорни протоколите, които неговият братовчед Мескита кара писарите да държат при съденето в Сан Хулиан и които не дават думата на защитата? Верни ли са, от друга страна, по-късните показания на испанските офицери в Севиля, които твърдят, че Магелан е платил на алгуасиля и неговите моряци за убийството на Мендоса дванадесет дуката и въвн от това им е обещал имуществото на двамата убити благородници — тия показания, които Магелан, мъртвият вече, не може да отхвърли? Един миг само след някое дело и всяка случка в описанието му става двусмислена и поради това, ако историята е дала право на Магелан, нека не забравяме, че тя почти винаги дава право на победителя против победения. Хебел бе казал някога чудните думи: „За историята е безразлично как става едно нещо. Тя застава на страната на оня, който го прави, който го извършва.“ Ако Магелан не беше намерил протока, не бе изпълнил

своето дело, то отстраняването на испанските капитани, които се разбунтуваха против опасната му авантюра, би се сметнало чисто и просто за убийство. Но понеже подвигът на Магелан му даде право и му спечели безсмъртие, то безславно загиналите капитани остават забравени и Магелановата строгост и непримиримост биват след време оправдани чрез неговия успех, ако не морално, то поне исторически.

Във всеки случай Магелановата кървава присъда става един опасен пример за най-гениалния от неговите последователи, за Френсис Дрейк. Когато петдесет и седем години по-късно този английски герой и пират бива заплашен при едно също такова опасно пътуване от също такъв опасен бунт между неговите моряци, той плаща в същото злощастно пристанище Сан Хулиан своя мрачен данък на жестокия Магеланов пример — той му подражава. Френсис Дрейк познава точно случките от пътешествието на своя предшественик, познава протоколите и безмилостното Магеланово правосъдие по отношение на бунтовниците. Казват, че той е намерил в залива Сан Хулиан дори кървавото място, на което преди петдесет и седем години е била изпълнена присъдата върху бунтовника. Неговият непокорен капитан се казва Томас Дути; и той като Картагена е бил окован във вериги през време на пътуването и — странно съвпадение — присъдата му бива прочетена на същия бряг, в същия тоя „porto negro“^[1] — Сан Хулиан. Също и неговата присъда гласи смърт. Френсис Дрейк оставя обаче на своя някогашен приятел печалния избор — дали да бъде умъртвен, както Гаспар Кесада, чрез бърза и почтена смърт от меч, или пък да бъде снет от кораба и оставен в тоя залив подобно на Хуан де Картагена. Дути, който също е чел историята на Магелановото пътешествие, знае, че никога отпосле не е намерена каквато и да е следа от Картагена и оставения заедно с него свещеник — те трябва да са загинали сред ужасни мъки — и избира сигурната, но бърза, мъжествена и рицарска смърт чрез меч. Още веднъж се търкулва в пясъка една глава — вечна, зловеща орис на човечеството: най-бележитите му дела да бъдат почти винаги опетнени от кръв и тъкмо най-неумолимите люде да извършват най-големите подвизи.

---

[1] Злочест залив — исп. ↑

ВЕЛИКИЯТ МИГ

7 АПРИЛ 1520 — 28 НОЕМВРИ 1520

Четири месеца, пет месеца остава флотата на Магелан затворена от зимата в това тъжно пристанище на злощастията. Празно и отегчително се влачи в ужасната самотност времето, но адмиралът, знаейки добре, че нищо не прави хората по-недоволни, отколкото безделието, създава на моряците още от самото начало непрекъсната уморителна работа. Той заповядва да се прегледат основно и поправят от дъното до върха на мачтите корабите, които са на път почти цяла година вече, нарежда да се насекат дърва, да се нарежат дъски; може би той намира дори излишни работи само за да залъже моряците, че плуването скоро ще бъде подновено и те ще тръгнат от тая непоносима зимна пустиня към бленуваните южни острови.

Най-сетне се явява един знак на пролетта. През всички тия мразно тъмни, облачни седмици моряците бяха започнали вече да мислят, че са попаднали в страна, пуста от хора и животни, и понятното чувство на страх, че живеят тук като в някакъв предвечен ад, далече от всичко живо, трябва още повече да е помрачавало настроението им. И ето една заран на хълма се появява странно същество, един човек, когото те отначало не познават, че е подобен на тях, защото в първата уплаха на изненадата той им изглежда двойно по-голям от човешки ръст. „Duobus humanam superantes staturam“^[1], пише Петер Мартир и Пигафета потвърждава: „Толкова висок беше тоя човек, че ние стигдохме точно до кръста му. Той беше добре сложен, имаше широко лице, което бе червено и нарисувано с жълти пръстени около очите и с две сърцевидни петна на бузите. Косата му бе къса и боядисана бяло. Облеклото му се състоеше от сръчно съшити кожи на някакво животно.“ Особено много се дивят испанците на великанските крака на това грамадно човешко чудовище и поради тия „големи крака“ (patagaos) те назовават туземците патагонци и земята Патагония. Но скоро първата уплаха от този скиталец преминава. Защото облеченото с кожи същество непрестанно разтваря с усмивка ръцете

си, то танцува и пее и посипва пясък върху бялата си глава. Магелан, запознат още от по-рано с обичаите на диваците, правилно тълкува тоя знак като желание за приятелство и сближение и заповядва на един моряк да танцува по същия начин и също така да си посипва главата с пясък. За тържество на уморените от работа и отегчени моряци дивакът действително взема тая пантомима като поздрав за добре дошъл и съвсем кротко се приближава. Сега вече Тринкулите намират най-сетне своя Калибан, за пръв път клетите отегчени сред тая пустиня моряци имат промяна и обилно веселие. Защото, когато неочаквано поднасят до носа на добродушния великан едно метално огледало, изненадан, че вижда за пръв път собственото си лице, той така силно отскача назад, че при падането си повлича и четирима моряци. Неговата охота за ядене и пиене кара моряците да забравят собствената си оскъдна дажба. С широко разтворени очи гледат те как тоя Гаргантюа изсмуква на един дъх цяла кофа вода и натъпква в гърлото си половин кошница сухар, сякаш изяжда една мекица. А какви викове, когато той за ужас и смях на зрителите изяжда живи с кожата и костите им няколко плъха, които моряците поднасят на необузданата му лакомия! Между моряците и дивака възниква сърдечно приятелство, а когато Магелан му подарява и няколко звънчета, червенокожият скоро довежда и други „великани“, а също и няколко „великанки“.

Но тъкмо тая липса на недоверие донася гибел на тия незлобливи деца на природата. Магелан подобно на Колумб и всички други конкистадори има поръка от Casa de Contratacion да донесе в Испания по няколко броя не само от растенията и рудите, но също и от всеки нов човешки вид, който той открие при пътешествието си. Но да се хване жив един подобен великан изглежда на моряците не по-малко опасно, отколкото да хванеш един кит за перката. Те плахо се промъкват около патагонците, обаче в последния миг смелостта им винаги изчезва. Най-сетне те измислят една подла хитрост. Подаряват на „великаните“ толкова много неща, че те имат нужда от всичките си пръсти, за да могат да държат плячката си; след това показват на блажено усмихнатите диваци още един особено прекрасен, бляскав и звънтящ предмет — няколко белезници за крака — и ги питат дали не биха желали да носят такова нещо на краката си. Бедните патагонци се смеят до уши и кимат възторжено — те си представят с наслада как тия звънтящи предмети при всяка тяхна крачка ще звънят и тракат.

Стиснали здраво подаръците си, те гледат с любопитство отгоре как им слагат окови на краката — тия хубави студени пръстени, които издават такива весели звуци: но, трак, и те са вече пленници! Сега могат без страх да натоварят великаните и да ги хвърлят като торби пясък — оковани те вече не са опасни. Напразно измамените реват, мятат се, удрят наоколо си и — Шекспир им е заел това име — призовават своя вълшебен бог Сетевос: Casa de Contratacion иска любопитни неща! Като заклан добитък биват завлечени и натоварени беззащитните диваци на корабите, където те ще погинат най-печално по липса на храна. Това коварно нападение на „културтрегерите“ разваля с един удар доброто приятелство с туземците. Патагонците се държат далече от измамниците и когато една дружина испанци отива един ден — тук летописът на Пигафета става забележително неясен — да улови и няколко жени великанки или пък може би да ги посети, те се отбраняват и единият от моряците заплаща приключението с живота си.

Но също както на туземците, така и на испанците тоя злощастен залив Сан Хулиан не донася нищо друго освен беда. Магелан няма щастие в нищо тук, в нищо не успява: проклетие тежи над окървавения бряг. Само по-скоро да се махнем оттук, по-скоро да се върнем назад, стенат моряците. Само по-скоро да тръгнем, да тръгнем напред, копнее Магелан, и нетърпението на двете страни расте заедно с удължените дни. Едва поотслабват най-бесните зимни бури и Магелан се опитва вече да тръгне. Той изпраща най-подвижния, най-бързия от своите кораби, малкия „Сантьяго“, с доверения капитан Сераон, като Ноев гълъб — за разузнаване. Сераон трябва да удари на юг, да изследва заливите и да се завърне назад след един определен срок. Скоро определеното време минава, нетърпеливо и неспокойно гледа Магелан по морето. Но вместо от морето известие идва от сушата: един ден от хълма слизат, като се олюляват и едва вървят две странни същества — отначало ги вземат за патагонци и приготвят вече лъковете. Обаче голите полузамръзнали, полумъртви от глад, изпосталели, подивели човешки призраци викат насреща им испански думи — това са двама моряци от „Сантьяго“. Те носят лошо известие. Сераон е бил стигнал вече благополучно до една река с удобно устие и богат лов на риба, Рио де Санта Крус, но при по-нататъшното разузнаване буря ударила кораба о брега и го разбила. Целият екипаж с

изключение на един негър се е спасил и чака при Рио де Санта Крус в крайно бедствено положение; самите те си пробили път по крайбрежието до Сан Хулиан, като живели в течение на единадесет дни изключително с корени и трева.

Магелан веднага изпраща една лодка. Претърпелите корабокрушение биват докарани назад. Но каква полза от хората — погинал е един кораб, най-подвижният, най-ловкият от всички! Това е първата загуба и като всяка загуба тук, на другия край на Земята, тя е незаменима. Когато най-сетне Магелан дава на 24 август заповед за тръгване и напуска с един последен поглед към двамата изоставени бунтовници злощастния залив, той може би тайно проклина в душата си деня, когато бе спрял тук. Един кораб е загубен, трима капитани оставиха тук живота си и преди всичко — изминала е една невъзвратима година, а още нищо не е постигнато, нищо не е намерено, нищо не е направено.

* * *

Тия дни трябва да са били най-тъмните дни в живота на Магелан, единствените дни може би, през които той, непоколебимо вярващият, тайно се е отчаял. обстоятелството, че той при тръгването от Сан Хулиан съобщава с привидна твърдост, че е решен да плува надолу покрай Патагонския бряг в случай на нужда дори до седемдесет и петия градус и само ако и тогава не се намери протокът към другото море, да вземе стария път около нос Добра Надежда — това обстоятелство само по себе си издава неговата несигурност в тайната му. За пръв път Магелан си оставя възможността за връщане назад, за пръв път той признава пред своите офицери, че търсеният проток може би съвсем и не съществува или пък се намира далече в полярните води. Той очевидно е загубил своята вътрешна увереност; но и милостивото предчувствие, което го караше да вярва в съществуването на протока, го напуска сега в решителния час. Едва ли историята е изнамерила някога по-иронично, по-злорадно положение от положението на Магелан, когато той след двудневно плуване отново спира в откритото от Сераон устие на реката Санта Крус и отново заповядва два месеца зимен сън за корабите. Защото човек може да си

представи от гледището на нашите сегашни по-добри географски познания цялото безсмислие на това решение. Пред нас е един мъж, който, тласкан от една велика идея, заблуден от неточни и при това неверни известия, си поставя за жизнена цел пръв да намери протока от Атлантическия към Великия океан и следователно пътя около Земята. Благодарение на своята демонична воля той преодолява съпротивата на материята: намерил е помагачи за своя почти неосъществим план, изтръгнал е от един чужд монарх чрез внушението на своята идея цяла флота и е довел благополучно тая флота до южноамериканското крайбрежие, по-далече, отколкото всеки друг мореплавател преди него. Той е надделял стихии на морето и на бунта; никоя пречка, никое разочарование не е могло досега да убие фанатичната му вяра, че той е вече съвсем близо до тоя „расо“ до целта на своите блянове. Но сега внезапно и тъкмо пред победата проникателният поглед на този ясновидец се замрежда. Като че ли боговете, които не го обичаха, нарочно му слагат превръзка пред очите. Защото на тоя 26 август 1520 година, когато Магелан заповядва на моряците си да лежат в бездействие още два месеца, той е в същност вече до целта си. Само два градуса ширина още, само два дни плуване след тринадневното пътуване, само няколко мили към хилядите и хиляди изминати вече би трябвало да пропътува решително той сега и неговата смутена душа би възликувала. Но — ирония и злоба на съдбата — злощастникът не знае и не подозира колко близко е до целта си. Два дълги и празни месеца, месеци на грижи и невяра, той чака и чака пролетта при устието на тая малка река, чака до тоя пуст незнаен бряг подобно на човек, който пада всред снежната виелица пред собствения си дом, без да подозира, че би бил спасен, ако направеше само няколко крачки още. Два месеца, два безкрайни, безсмислени месеца стои и мисли и се грижи Магелан всред тая пустиня дали ще може, или не ще може да стигне дирения проток, а само на два дни път го чака водната улица, която ще носи името му през вековете. Мъжът, който иска да изтръгне с един Прометеевски замах последната тайна на Земята, е подложен до последния миг под орловите нокти на мъчителното съмнение.

* * *

Но затова пък толкова по-прекрасно е откриването на протока. Винаги до крайните висини на чувството достига само онова блаженство, което се подема и издига от последните дълбини на отчаянието. На 18 октомври 1520 година след двумесечна излишна почивка Магелан отново дава заповед за път. Отслужва се тържествена литургия, екипажът приема светото причастие и корабите потеглят с разпънати платна на юг. Още веднъж вятърът се възпроя упорито насреща им, стъпка по стъпка трябва да се извоюва пътят от властта на враждебната стихия. Никаква нежна зеленина не утешава все още погледа, пуст, плосък, безлюден, неприветлив се простира брегът, навсякъде само пясък и скали, скали и пясък. Най-сетне на третия ден, на 21 октомври 1520 г., се появява един връх с бели скали пред забележително разкъсаното крайбрежие и ето зад тоя връх, наречен от Магелан Cabo de la Virgines^[2] според името на светията по календара, се открива един дълбок залив с черни води. Корабите се приближават към него. Забележителен, мощен и строг изглед! Хълмове, които се спускат стръмно, безпокойни и издълбани, и много далече — картина, невиджана от години — високи върхове с бели и снежни глави. Но колко е мъртва тая ширна гледка! Никакво човешко същество наоколо, почти никакви дървета и треви. Само непрестанно свирене и плющене на вятъра пронизва смразеното мълчание на тоя зловещо пуст залив. Нерадостно гледа екипажът към тъмните води. Немислимо изглежда на всички, че тоя обграден с планини залив и неговите адски води могат да водят към някакъв равен бряг, а още по-малко към Mar del Sur, светлото, слънчевото южно море. Пилотите едногласно изказват убеждението си, че тая вдлъбнатина в брега непременно е само един фиорд подобно на фиордите в северните страни и поради това напразен труд ще бъде и напразно ще се губи време да се изследва с лота и обхожда с корабите тоя затворен залив. Достатъчно много седмици вече са загубени с изследването на всичките тези патагонски заливи и все пак никой от тях не излезе на бленуваната улица. Стига вече губене на време! По-бърже напред и ако протокът не се намери скоро, тогава назад в родината през това благоприятно годишно време или пък покрай нос Добра Надежда към Индийското море!

Но Магелан, обзет от своята луда идея за скритата морска улица, настоява да се пропътува навсякъде и тоя странен залив. Другите се подчиняват сърдити на заповедта му, макар че повече биха желали да

продължат пътя си, защото „ние всички мислехме и казвахме, че това е само един затворен залив“. Два кораба — адмиралският и „Виктория“ — остават да изследват външната страна на залива. Другите два кораба — „Сан Антонио“ и „Консепсион“, получават нареждане да вървят напред, докдето могат, но най-късно след пет дни да бъдат пак тук, защото времето е станало вече много скъпо и провизиите оскъдни. Магелан не може вече да даде срок от петнадесет дни, както при Ла Плата. Пет дни разузнаване — това е последната жертва, която той може да даде за този свой последен опит!

* * *

И ето че сега настава великият драматичен час. Двата Магеланови кораба — „Тринидад“ и „Виктория“, започват да обикалят устието на залива, докато „Сан Антонио“ и „Консепсион“ се завърнат от своето разузнаване във вътрешността на залива. Но още веднъж срещу тях се възправя нежеланието на природата да открие така лесно последната си тайна. Внезапно се издига вятър, става на буря и скоро се превръща в един от ония неочаквани оркани, често избухващи в тая област, за която старите испански земни карти предупредително бележат: „Тук никога няма благоприятни годишни времена.“ В миг заливът се надига в бял и бесен кипеж, още при първия удар въжетата на котвите се скъсват; със свити платна двата кораба са принудени да се оставят беззащитни на волята на бурята — цяло щастие е, че упоритият оркан не ги разбива о скалите. Един ден, два дни продължава тая страхотна беда. Но Магелан се смущава не за собствената си съдба, защото неговите два кораба се люшкат и люлеят все пак в открит залив, където е възможно да бъдат държани далече от брега. Какво става обаче с другите два кораба, със „Сан Антонио“ и „Консепсион“! Тях бурята трябва да ги е стигнала дълбоко в залива, бесният оркан ги е нападнал в теснините, в тия тесни тръби, където те нямат място за движение, нито пък и най-малка възможност да спуснат котва и да се скрият: ако не е станало някакво чудо, бурята отдавна вече трябва да е изхвърлила и двата кораба върху брега или пък да ги е разбила на хиляди парчета о скалите.

Трескаво, страшно, нетърпеливо очакване през тия дни, през тия часове — съдбовните часове на Магелан! Минава един ден и — никакъв знак. Минава втори ден, а те не се връщат. Трети ден, четвърти ден, а тях все още ги няма. И Магелан знае: ако тия два кораба са загинали и загубени за него заедно с екипажа си, тогава всичко е вече загубено. Само с два кораба той не може да продължи плуването. В такъв случай неговото дело, неговата мечта се е разбила о тия чужди скали.

Най-сетне — един сигнал от мачтата. Но — ужас! Наблюдателят е съзрял не завръщащите се кораби, а стълб дим в далечината. Страхотен миг. Един стълб дим може да означава само, че претърпели корабкрушение люде викат за помощ. Значи „Сан Антонио“ е потънал! Потънал е и „Консепсион“, най-добрите му кораби са погубени, погубено е цялото му пътешествие всред тоя още безимен залив! Магелан вече дава заповед да спуснат лодките, за да се отправят към вътрешността на залива и да спасяват ония моряци, които могат още да бъдат спасени. Но в миг настъпва обратът на съдбата! Това е същият оня тържествен миг, както в „Тристан“, когато смъртната песен на овчарския кавал, която вече отслабва и умира в плач и отчаяние, изведнъж извива и подскача нагоре в забързаната, ликуваща, шеметна, танцова песен на безмерното щастие. Едно платно! Един кораб! Слава на бога — поне един кораб е спасен! Не, и двата кораба, и двата! „Сан Антонио“ и „Консепсион“ се завръщат и двата здрави и читави. Но що е това? Едва станали видими за Магелан и неговата флота, изведнъж на борда светва, веднъж, два пъти, три пъти и ехото от топовните гърмежи се отразява нашироко от планините. Какво е станало? Защо гърмят те, които иначе най-грижливо пестят всяко зрънце барут, защо така щедро дават залп след залп? Защо — Магелан едва смее да вярва — са развети всички знамена и всички флагове? Защо ръкомахат, защо викат капитаните, моряците и какви са тия знаци, какво искат те? Той още не разбира обърканите думи из далечината, другарите му още не могат да схванат смисъла на виковете. Но всички чувствуват изведнъж и Магелан най-напред: това са слова на успеха!

И действително корабите носят благовест. С внезапно отпуснато сърце Магелан слуша доклада на Сераон. Отначало на двата кораба е вървяло зле. Те са били вече проникнали дълбоко в залива, когато избухнала бурята. Макар че веднага свили всички платна,

водовъртежът на течението ги носил безпомощни все по-нататък; те били вече помислили, че ще се разбият безсилни в дъното на залива и неговите скалисти брегове. Но в последния миг забелязали, че назъбената скалиста стена пред тях съвсем не е напълно затворена, а зад една издадена скала се отваря нещо като канал. Чрез тая по-тиха улица те достигнали до втори залив, който също се стеснявал, за да се разшири и той отново. Три дни пътували те, без да достигнат края на тая чудна водна улица. Не намерили още изхода ѝ, но тоя забележителен воден път в никой случай не може да бъде река. Защото водата остава непроменено солена, правилно и равномерно се редуват по брега приливът и отливът. Тия странни води не се стесняват като Ла Плата, когато се върви навътре в устието, а, напротив, водната повърхност се простира широка и прилична на море и има постоянна дълбочина. Поради това повече от вероятно е, че тоя фиорд, че тоя канал води към отдавна бленуваното *Mar del Sur*, чиито брегове Нунес де Балбоа преди няколко години пръв от европейците бе видял от височините на Панама.

Преживелият много изпитания Магелан не е получавал от една година насам по-добро известие. Човек би могъл да си представи как тая благовест на надеждата неочаквано прояснява мрачното му и притеснено сърце. Той се беше вече отчаял в душата си, беше обърнал вече поглед към пътя покрай нос Добра Надежда и никой не знае колко тайни молитви и обещания е мълвил той, коленичил пред бога и неговите светии. И сега тъкмо в часа, когато вярата започва да изчезва, безумният блян начева да се осъществява, сънят става действителност. Сега вече не трябва да се губи нито миг! Дигайте котвите! Разпъвайте платната! Още веднъж един залп в чест на краля, една молитва към небесния адмирал! И след това — смело навътре в лабиринта! Намерили през тия ахеронски води път към другото море, той ще е тогава първият, който е открил пътя около Земята. И Магелан се отправя смело с всичките си четири кораба по тоя канал, който кръщава в чест на светията на този ден — Тодос лос Сантос. Но поколенията ще го наричат в знак на благодарност Магеланов проток.

* * *

Трябва да е било странно, призрачно шествие, когато за пръв път четирите първи кораба на човечеството тихо и безшумно се плъзгат в този мълчалив черен проток, невиждал, откакто свят светува, европейски кораб. Очаква ги чудовищно мълчание. Като магнитни планини излъчват метален блясък хълмовете по брега, мрачно тежи вечно облачното в тия области небе, тъмна е водата; като лодката на Харон по водите на Стикс, сенки между сенките, мълчаливо плуват четирите кораба през този ад. Далече блестят планини със снежни върхове и вятърът нощем донася леден дъх откъм тях. Наоколо не се вижда никакво човешко същество и все пак тук трябва да живеят скрити хора, защото нощем отстрани на протока светят и трептят огньовете в тъмнината, поради което Магелан нарича тая земя *terra de fuego* — Огнена земя. (Тия постоянни огньовете са били наблюдавани и векове след това. Те се обясняват с обстоятелството, че туземците като съвсем малокултурна раса не познавали още техниката на огъня и поради това ден и нощ непрекъснато горели в колибите си дърва и суха трева.) Моряците напрегнато се вслушват и гледат на всички страни, но отникъде глас, никъде живо същество; когато Магелан изпраща веднъж с лодка на брега дружина моряци, те намират не жилища и не следи от живот, а само едно жилище на мъртвите — няколко десетки запустели гробове. Също и единственото животно, което те намират, е мъртво, един кит, чийто великански труп течението мие до брега: той е дошъл тук само за да умре до този бряг на тленността и вечната есен. Учудени се вглеждат мореплавателите в призрачната тишина. Те сякаш са попаднали в някаква опожарена мъртва земя, на някоя далечна звезда. Само по-скоро! По-скоро! И пак се плъзгат корабите, бавно тласкани напред от вятъра по нощните води, които никога още не са докосвани от кораб. Лотът постоянно се спуща в дълбочината и не стига дъно; Магелан постоянно се оглежда плахо на всички страни дали заливът няма неочаквано да се затвори и да тури край на свободния воден път. Обаче водната улица продължава все по-нова и все така широка, нови знаци продължават да свидетелствуват, че пътят води в открито море. Но все пак бленуваният миг не идва още, пътят е все още забъркан, душата все още смутена. Омагьосаното пътешествие продължава все по-нататък и по-нататък през гробовната нощ, придружавано единствено от дивата и неразбрана песен на вятъра, който свири остро и студено между планините.

Но това плуване е не само мрачно, а и опасно. Отворената улица ни най-малко не прилича на оня прав като конец фантастичен канал, който бяха нанесли на картите си в своите удобни немски работни стаи двамата космографи Шьонер и преди него Бехайм и в същност само с известно снизхождение и за краткост Магелановата улица се нарича изобщо проток; в действителност тя представлява един непрекъснат кръстопът, един разкъсан, забъркан лабиринт от извивки и зигзаги, от заливи, вдлъбнатини, фиорди, пясъчни прагове и омотани водни черва, през които корабите могат да минат здрави и читави само с голямо изкуство и с голямо щастие. Тия заливи се изострят или закръгляват в най-причудливи форми, дълбочината на врязването им и изходите им е невъзможно да се изчислят, те са пълни с безброй дребни островчета, осяяни са с плитки места; три пъти, четири пъти се разклонява надясно, наляво улицата и никога човек не знае кой път е истинският, дали този към запад, онзи към север или оня към юг. Трябва да се избягват пясъчни прагове, да се обикалят скали, а враждебният вятър непрестанно шиба с внезапни вихрушки, надига водите и разкъсва платната. Едва подир многобройните описания на мореплавателите след Магелан стана ясно защо Магелановият проток остава през дълги столетия ужас за моряците. Защото тук „винаги вее северен вятър, вее от всичките четири небесни посоки“, тук никога няма тихо, слънчево, спокойно плуване. С десетки гинат при по-сетнешните походи корабите покрай тоя неприветен и до днес още ненаселен бряг и нищо не доказва по-добре какъв майстор в мореплавателското изкуство е бил Магелан, отколкото обстоятелството, че именно той, който пръв овладява тоя опасен морски път, остава за дълги години и единственият, комуто се е удало да преплува протока, без да загуби нито един кораб. Само когато човек си спомни безпомощността на неговите плавателни съдове, които е трябвало да изследват без помощта на каквото и да било друг двигател освен своите издути платна и дървените си кормила — хилядите артерии и странични ходове, плувайки непрекъснато назад и напред, за да се срещат всеки път на определени места и всичко това в най-неблагоприятно време и с изтощен вече екипаж, само тогава неговото благополучно преплуване през протока добива блясъка на чудо, за каквото са го и смятали действително цели поколения мореплаватели. Но както във всички други области, така и в мореплавателското изкуство същинският гений

на Магелан бе неговото търпение, непоколебимата предпазливост и предвидливост. Той упорствува цял месец в своето отговорно търсене. Той не бърза, той не лети в нетърпеливо очакване, макар че душата му навярно трепти от желание да види най-сетне, най-сетне, най-сетне изхода, да види най-сетне южното море. При всяко разчленяване на пътя той разделя флотата си; всеки път, когато два кораба изследват северния фиорд, едновременно с тях другите два разучават южния път. Като че той самотен мъж знаеше, че бидейки роден под черна звезда, не бива да се доверява никога на щастieto и нито един-единствен път той не предоставя на случая избора между многобройните пътища; той винаги дири и изследва всички пътища, за да намери единствения, истинския път, и така заедно с неговото гениално въображение тържествува и най-трезвата, и най-присъщата нему добродетел: героичното постоянство.

* * *

Тържество: първите морски теснини на улицата са благополучно преодолен и вторите вече надмогнати. Магелан отново стига до един кръстопът, където разширеният залив се разклонява наляво и надясно в два различни ръкава — и кой може да знае кой от тия два пътя води към откритото море и кой е безполезна за него сляпа улица. Поради това Магелан отново разделя флотата си. „Сан Антонио“ и „Консепсион“ трябва да следват пътя към югоизток, докато сам той с адмиралския кораб и „Виктория“ ще изследва канала към югозапад. За сборно място най-късно след пет дни е избрано устието на една малка река, която те ще нарекат поради рибното ѝ богатство Сардинена река, и на капитаните са дадени вече най-подробни нареждания. Корабите могат вече да разпънат платната си, обаче тогава се случва нещо неочаквано, нещо, което никой от флотата не е предвиждал: Магелан повиква всички капитани на борда на своя адмиралски кораб, за да му докладват, преди да се предприеме пътуването, за състоянието на хранителните запаси и да чуе мнението им дали да се продължи пътят, или след успешното разузнаване да се върнат назад.

Да чуе мнението им? Какво се е случило, питат се всички учудени. Откъде така изведнъж тоя неочакван демократизъм? Защо

железният диктатор, който досега не признаваше на никого от своите капитани правото да му поставя какъвто и да било въпрос или да не одобрява някоя негова заповед, изведнъж произвежда офицерите си от подчинени на другари, и то по повод на една съвсем незначителна маневра? В действителност няма нищо по-логично от този обрат. Диктаторите винаги могат да платят данта си на човештината едва когато са напълно възтържествували и много по-лесно слушат чуждите мнения, след като вече са си осигурили властта. Сега, когато е намерил вече протока, Магелан не се бои от никакви въпроси. Сега, когато държи успеха в ръцете си, той може да изслуша желанията на капитаните си и да открие картите си. Винаги е по-лесно да постъпваш справедливо в мигове на щастие, отколкото през време на нещастие. Така най-сетне, най-сетне, най-сетне твърдят, затвореният, заключеният в себе си мъж нарушава мълчанието, което сковаваше устата му. Откакто неговата тайна не е вече тайна, а видима действителност, Магелан може да стане разговорчив.

Капитаните се явяват и дават своите доклади. Сведенията във всеки случай не са твърде радостни. Запасите са се стопили опасно. Всеки кораб носи в най-добрия случай храна за три месеца. Магелан взема думата. Положително е вече — заявява той, като подчертава думите си, — че първата цел на пътуването е постигната и потокът към *Mar del Sur* може да се смята за намерен. Сега той моли своите капитани да кажат свободно мнението си дали флотата трябва да се задоволи с този успех, или ще трябва да се опита да изпълни онова, което той е обещал на императора: да стигне и на Островите на подправките и да ги завладее за Испания. Разбира се, той признава, че хранителните припаси са вече крайно оскъдни и че на флотата предстоят големи опасности. Но голяма ще бъде също и славата и богатството, което очаква всички при щастливо изпълнение на задачата. Неговата готовност е непоколебима. Но преди да вземе окончателно решение дали да се върнат вече в родината с този половин успех, или да се отправят към крайната си цел, както честта им повелява, той, Магелан, иска да чуе мнението на своите офицери.

Отговорите на отделните капитани не са достигнали до нас, но не е погрешно мнението, че мнозинството от тях са останали почти безмълвни. Те си спомнят още твърде ясно за бреговете на Сан Хулиан и разкъсаните на четири трупове на техните испански другари; на тях

все още е твърде неудобно да противоречат на волята на този железен португалец. Само един-единствен изпява студено и рязко колебанието си — Естеваон Гомес, португалец и предполагаем роднина на Магелан. Гомес казва открито, че сега, когато, както по всичко изглежда, протоколът е намерен, по-добре ще сторят да се върнат назад в Испания и след това с една наново съоръжена флота да повторят пътуването към Островите на подправките, следвайки новия път. Защото техните кораби не са вече според неговото мнение годни за мореплаване, като при това нямат и достатъчно хранителни припаси, а никой не знае колко широко е южното море, този нов непознат океан, който се простира зад новооткритата морска улица. Ако те сбъркат пътя и по това непознато море и не намерят скоро някое пристанище, цялата флота ще трябва да загине по най-печален начин.

Из устата на Естеваон Гомес говори разумът и вероятно Пигафета, който предварително смята подозрителен всеки човек, излизащ против Магелан, постъпва несправедливо към този опитен мъж, като му приписва всевъзможни дребнави причини за колебливостта му. В действителност от логична и предметна гледна точка предложението на Естеваон Гомес — да се върнат сега с чест назад и след това да достигнат до целта си с втора флота — беше най-правилното; това нещо би спасило живота на Магелан и на почти двеста души още. Но Магелан мисли не за смъртния живот, а за безсмъртното дело. Оня, който мисли героично, той по силата на необходимостта е принуден да постъпва против разума. Без да се колебае, Магелан взема думата, за да възрази. Вярно е, че им предстоят може би трудности, че ще трябва по всяка вероятност да страдат от глад и всякакви други лишения, но — едно забележително пророческо слово, — ако би трябвало дори да ядат кожата, с която са обковани върлините за платната, той все пак смята за свой дълг да продължи пътя си и да открие земята, която е обещал. С такъв позив към нови приключения бива свършено, както изглежда, това тъй странно откъм психологична страна съвещание и от кораб на кораб високо се понася заповедта на Магелан, че пътуването ще продължи. Тайно обаче Магелан заповядва на капитаните грижливо да крият от екипажа оскъдицата на хранителните припаси. Всеки, който би дал гласност и най-малко загатване за това, сам погубва живота си.

* * *

Капитаните приемат мълчаливо заповедта и скоро двата кораба, които са натоварени със задачата да изследват южния канал — „Сан Антонио“ под командата на Мескита и „Консепсион“ под командата на Сераон — изчезват в лабиринта на нарязания и лъкатушен залив. В това време пък другите два кораба — „Тринидад“, флагманският кораб на Магелан, и „Виктория“ — имат по-приятни часове. Те пуцат котва при устието на Сардинената река и вместо сами те да изследват понататъшния ход на западния канал, Магелан предоставя това първо разузнаване на една малка лодка. В тая тиха част на канала няма никаква опасност; Магелан дава само една заповед: да се върнат най-късно на третия ден от това разузнаване; по тоя начин трите дни до завръщането на „Сан Антонио“ и „Консепсион“ остават за пълна почивка на другите два големи кораба. И почивката, която Магелан и неговите хора правят в това приятно място, е наистина добра почивка. За тяхно учудване през последните дни — колкото по на запад отиваха — околността започна все повече да се разхубавява. Вместо суровите пясъчни скали тук ги посрещат ливади и гори. Хълмовете се спущат по-меко, все по-далече блестят ледените върхове. Въздухът е станал по-благ, извори със сладка вода освежават моряците, които седмици наред не бяха виждали друга вода освен негодната вмирисана вода от корабните бъчви. И те лежат сега лениво в меката трева, гледат чудото на хвърчащите във въздуха риби, а после припкат да ловят в реката сардини, които се намират тук в невероятно изобилие. Те откриват толкова много вкусни и благоуханни зеленчуци, че могат най-сетне след дълги месеци на лишения да се наядат до насита, а природата ги гали така хубаво и нежно, че Пигафета възторжено се провиква: „Не вярвам да има на света по-хубаво и по-приятно място от това тук!“

Но какво представя от себе си това малко щастие на спокойствието, удобството и ленивата почивка пред другото, голямото щастие на огнената магия, на шеметния полет, който омайва сега Магелан? То се приближава вече, то вече витае над него; защото изпратената лодка се завръща на третия ден послушно назад и моряците пак дават знаци още отдалече, както тогава, в деня на Тодос лос Сантос, когато откриха входа на морската улица. Но сега — и това

е хиляди пъти по-важно! — те бяха намерили най-сетне изхода ѝ! Те бяха видели със собствените си очи морето, в което се влива тоя канал, видели *Mar del Sur*, великото непознато море! Таласа, таласа, хилядолетният радостен вик, с който гърците, връщайки се след безкрайни опасности, поздравяваха вечните води, прогърмява тук отново на друг език, но със същото въодушевление; той се разнася тържествено в една област, която никога още не е чувала възторга на човешки глас.

Тази едничка минута е най-великият миг на Магелан, оня миг на върховно и неописуемо очарование, който всеки човек преживява само един път в живота си. Всичко вече се сбъдна. Той устоя на думата, която бе дал на краля. Той направи действителност — той, пръв и единствен — онова, което хиляди преди него само бяха бленували: намери пътя към другото море. Той знае, че чрез тоя миг неговият живот е получил своето оправдание и минава отсега в безсмъртието.

И тогава става нещо, което никой не би се осмелил да предположи у тоя твърд, затворен в себе си човек. Изведнъж строгият войник, който никога не е издавал никое свое чувство, бива надвит от вътрешно вълнение. Очите му преливат, сълзи, горещи, изгарящи сълзи текат по бузите му и през тъмната му брада. Тоя железен мъж плаче от щастие за пръв път, за единствен път в живота си.

* * *

Един миг, един-едничък кратък миг през целия си тъмен и труден живот Магелан чувства върховната наслада, която е отредена за творческите личности: да види осъществена своята жизнена идея. Обаче на тоя човек му е писано в звездите да не получи от съдбата нито един миг щастие без горчиво изкупление и заплащане. Към всеки негов успех неотразимо е свързано и едно разочарование. Нему е позволено само да зърне щастиято, но не и да го обхване, не и да се помъчи да го задържи и също и тоя кратък миг на опиянение, тоя най-богат миг в живота му предивременно погасва, преди още той да го е изпитал докрай. Защото къде се бавят другите два кораба? Защо не идват още те?

Сега, след като лодката бе намерила изхода в морето, всяко понататъшно дирене на пътя към южното море е само излишно губене на време. Ах, кога ще се върнат най-сетне двата изпратени кораба „Сан Антонио“ и „Консепсион“, за да чуят и те благата вест! Дано само се върнат! Нетърпеливо и все по-нетърпеливо се взира Магелан в далечината на залива. Отдавна вече е изтекло уговореното време, минава вече петият ден, а все още никакъв знак, никаква следа от тях.

Дали не се е случило най-сетне някакво нещастие? Дали не са загубили пътя? Магелан е твърде много възбуден, за да не може по-дълго да чака в бездействие на уговореното място. Той заповядва да разпънат платната и да потеглят назад, за да посрещнат загубените кораби. Но хоризонтът е празен, празни са студените мъртви води. Никъде знак, никъде следа.

Най-сетне на втория ден от търсенето блясва едно платно. Това е „Консепсион“, командуван от верния Сераон. Но къде е другият кораб — най-важният, тъй като е най-голям от корабите на флотата — „Сан Антонио“? Сераон не знае нищо. Още първия ден „Сан Антонио“ е излязъл пред тях и оттогава е изчезнал. В първия миг Магелан все още не предполага нещо лошо. Може би „Сан Антонио“ се е само заблудил или пък комендантът му не е разбрал уговореното. Поради това той изпраща сега всички кораби на флотата по четирите посоки, за да обхоят всички кътчета на главния канал. Той заповядва да запалят огньовете, до побити знамена биват оставени писма с нареждания за в случай, че загубеният кораб е загубил посоката. Но никъде следа. Трябва да се е случило нещо лошо. „Сан Антонио“ е или потънал и погинал с целия си екипаж — което обаче не изглежда вероятно, тъй като тъкмо през тия дни времето беше извънредно тихо, — или — и това е най-близката възможност — оня пилот на „Сан Антонио“, Естеваон Гомес, който настоя във военния съвет за незабавно връщане назад, е изпълнил чрез бунт своето искане: той и испанските офицери от кораба са просто махнали с насилие капитана и са избягали заедно с всички хранителни припаси.

Магелан не знае в оня час какво е станало. Той знае само, че се е случило нещо ужасно. Изчезнал е най-големият, най-добрият кораб на флотата му, корабът, който бе най-изобилно снабден с хранителни припаси. Но къде е той и какво се е случило с него? Никой в тая безкрайна, безлюдна пустиня не може да му каже дали лежи на дъното

на морето, или пък е избягал и взел бърз ход към Испания. Само чуждите звезди, Южният Кръст, обграден от цял рояк трептящи звезди, само те са били зрители на тайнственото събитие. Само те знаят пътя на „Сан Антонио“, само те единички биха могли да дадат отговор на Магелан. Понятно е поради това, че адмиралът, който като всички люде на своето време смята звездогадането за положителна наука, повиква при себе си астролога и астронома Андрес де Сан Мартин, който придружава кораба на мястото на Фалейро, повиква него — единствения, който, може би ще прочете истината по звездите. Той му заповядва да състави хороскоп и да открие чрез своето изкуство какво се е случило със „Сан Антонио“. И по някакво изключение астрологът дава правилно тълкуване; милият астролог, който си спомня съвсем ясно решителното държане на Естеваон Гомес при военния съвет, разтълкува — и фактите ще потвърдят това, — че корабът е избягал и капитанът му е затворник.

* * *

Магелан отново стои за последен път пред едно неотложно решение. Той бе тържествувал твърде прибързано, с твърде леко сърце се бе отдал на радостта. Сега с него — още една забележителна успоредица между първото обикаляне на Земята и второто, — с него става същото, което ще се случи и с Френсис Дрейк, неговия последовател, комуто също така избягва тайно през нощта най-добрият кораб с разбунтувания капитан Уинтър. Насред победното пътешествие един съотечественик, един враг от негова кръв, напада коварно Магелан в гръб и ако флотата още преди това имаше съвсем оскъдни хранителни припаси, то сега я заплашва явно бедствие. Защото тъкмо „Сан Антонио“ носеше на борда си най-много, най-добрите запаси, а въвн от това безсмисленото чакане и търсене погълна отново шест дни храна. Отправянето в непознатото южно море, което дори преди 8 дни при несравнимо по-добри обстоятелства беше един смел поход, става сега след избягването на „Сан Антонио“ почти самоубийство.

От най-високия връх на сигурността Магелан изведнъж пада отново в най-дълбоките бездни на неизвестността. И не би имало

нужда от описанието, което ни предава Барос: „Той беше толкова смутен, че не смееше да вземе никакво решение“, тъй като вътрешната Магеланова тревога ние и сами виждаме достатъчно ясно от заповедта, която той отправя в тоя миг на смущение към всички офицери от флотата и която е единствената заповед, достигнала до нас. За втори път в течение на два дни той иска тяхното мнение дали флотата трябва да продължи пътя си, или да се върне назад; тоя път обаче той заповядва на своите капитани да му дадат отговора си писмено. Защото Магелан иска да има — и това нещо показва неговата голяма предвидливост — едно алиби — *Scripta manent*; той има нужда от писмено веществено доказателство, че е питал капитаните си. На него му е съвършено ясно — също и това нещо ще бъде потвърдено от фактите, — че бунтовниците от кораба „Сан Антонио“ веднага след пристигането си в Севиля ще излязат като негови обвинители, за да не бъдат самите те обвинени в непокорство. Без съмнение те ще го представят, него, отсъстващия, като човек на терора, ще се опитат да възбудят националното чувство на испанците с преувеличени описания как той, чуждоземецът-португалец, жестоко оковава във вериги назначените от краля чиновници, как обезглавява кастилиански благородници, разкъсва ги на части или ги оставя да умрат от глад, за да предаде след това въпреки изричната заповед на краля цялата флота изключително в ръцете на португалци. За да обезсили неизбежното обвинение, че през време на цялото си пътуване е потискал с брутален терор всяко свободно мнение на своите офицери, Магелан написва оная странна заповед, която напомня по-скоро самозащита, отколкото другарско допитване. „Издадена в канала Тодос лос Сантос, срещу Рио дел Ислео, 21 ноември“, така започва тая заповед: „Аз, Фернандо Магелан, рицар на Сантиягския орден и адмирал на тая флота..., научих, че на всички ви изглежда твърде отговорно решението да се пътува по-нататък, тъй като намирате, че времето е вече много напреднало. Аз съм човек, който никога не оставя без внимание мнението или съвета на другите люде и който иска да обмисли и проведе всичките си планове заедно с тях.“

Навярно офицерите са се усмихнали безмълвно при тая странна самохарактеристика. Защото, ако има характерна черта, която най-много отличава Магелан, това е именно неговото самовластие в ръководството и заповедите. Всички си спомнят твърде добре как

същият този човек смазваше с брониран пестник всяко възражение на своите съкапитани. Но и Магелан също знае колко много трябва да си спомнят те за неговата безмилостна диктатура върху мненията и затова продължава: „Никой не бива да се плаши, спомняйки си случките в пристанището «Сан Хулиан», но всеки от вас има дълга да ми каже без страх какво е вашето гледище относно сигурността на нашата армада. Би било противно на вашата клетва и дълга ви, ако бихте пожелали да скриете от мен мнението си.“ От всекиго едного той изисква да каже ясно, и то писмено, мнението си дали трябва да продължат пътешествието, или да се върнат назад и да изложи основанията си за това.

Но загубеното през много месеци доверие не може да се възвърне само в един час. Страхът все още е свит в сърцата на офицерите, за да се осмелят да искат открито завръщане назад, и единственият отговор, стигнал до нас, отговорът на астронома Сан Мартин, показва колко малко са наклонни те да разделят с Магелан отговорността за това, и то тъкмо сега, когато тя е станала неизмеримо голяма. Добрият астролог говори, както подобава и на занаятието му, двусмислено и мъгляво, с изкусни скокове и на тая, и на другата страна. Той се съмнява наистина, че биха могли да достигнат чрез тоя канал Тодос лос Сантос до Молукските острови, но при все това дава съвет да се продължи пътуването, тъй като сега са „в сърцето на пролетта“. Но, от друга страна, не бива да се отива много далече и най-добре ще бъде флотата да се върне назад към средата на януари, защото хората са отслабнали и силите им намалели. Може би ще бъде по-добре да се върви не на запад, а на изток, но все пак Магелан да направи онова, което му се вижда най-добро, и нека бог му покаже верния път. Също така неопределено трябва да са се изказали и другите офицери на флотата.

Но Магелан пита своите офицери не за да получи отговор от тях, но за да може отпосле да докаже, че ги е питал изобщо. Той знае: осмелил се е да извърши твърде отговорни дела, за да може вече да се връща назад. Той може да се върне в Испания само като победител, иначе е загубен. И ако словоохотливият астроном би му предсказал дори смърт, той все пак трябва да върви по своя героичен път. На 22 ноември 1520 г. по негова заповед корабите напущат пристанището при Сардинената река, няколко дни по-късно Магелановият проток е

изминат — защото той ще се нарича така през вековете — и при изхода на протока зад една предпланина, която нарича в знак на благодарност *Cabo deseado*, „Желания нос“, той вижда с безгранично вълнение новото, никога още непрекосявано от европейски кораб море. Вълнуваща гледка: на запад, там отвъд, зад безкрайния хоризонт трябва да лежат те, Островите на подправките, островите на богатствата, а зад тях грамадните царства на Изтока — Китай и Япония, и Индия, а по-нататък, безкрайно по-нататък, родината, Испания и Европа. Поради това — още една почивка, последната почивка пред решителния поход в непознатия, непреплуван, откакто свят светува, безкраен океан. След това на 28 ноември 1520 г. котвите са вдигнати, знамената развети! И трите малки самотни кораба поздравяват почтително с топовни гърмежи непознатото море, както рицарски се поздравява един голям противник, когото предизвикват за двубой на смърт или живот.

---

[1] Неговият ръст надминаваше два пъти човешкия — лат. ↑

[2] Нос на девиците — исп. ↑

МАГЕЛАН СИ ОТКРИВА ЦАРСТВО 28 НОЕМВРИ 1520 — 7 АПРИЛ 1521

Историята на това първо преплуване на безименния досега океан — „едно море, толкова широко, че човешкият ум едва ли може да го обхване“ — се казва в доклада на Максимилиан Трансилванус — е един от безсмъртните героични подвизи на човечеството. Пътуването на Колумб в неограниченото пространство бе смятано и през негово време, и през всички времена като несравнимо смело дело и все пак дори това дело в смисъл на самопожертвование не може да се сравни с победата, която Магелан нанесе на стихииите всред неизповедими лишения. Защото Колумб плува със своите три нови, снабдени с непобутнати въжета, добре съоръжени кораби всичко на всичко само тридесет и три дни и още една седмица, преди да спре до сушата, тревата по вълните на морето, чуждоземните дървета и птици му предсказват, че той се приближава до някакъв континент. Неговият екипаж е здрав и отпочинал, неговите кораби са така богато снабдени с хранителни припаси, че и в най-лошия случай и без да е свършено нещо, той може спокойно да се завърне назад. Само напред пред него лежи неизвестността, а зад гърба си той има родината като последен път и изход. Магелан обаче пътува съвсем в празното и той тръгва не от старата позната Европа, от своя дом и познатото пристанище, а от една чужда неприветлива земя — Патагония. Неговите моряци са изтощени от оскъдицата през дългите месеци. Глад и лишения лежат зад тях, глад и лишения вървят заедно с тях, глад и лишения стоят заплашително пред тях. Облеклото им е износено, платната разпокъсани, въжетата протрити. От много и много седмици те не са виждали никакво ново човешко лице, никаква жена, никакво вино, никакво прясно месо, никакъв пресен хляб и в душата си те навярно завиждат на своите дръзки другари, които навреме избягаха и се завърнаха в родината, вместо да бродят, изложени на бурите всред безкрайната водна пустиня. И тъй: трите кораба плуват двадесет дни, тридесет дни, четиридесет дни, петдесет дни, шестдесет дни — и все

още никакъв знак и надежда, че се приближават към земя! И пак една седмица и още една седмица, още една, и още една, и още една — сто дни, три пъти повече от времето, през което Колумб преплува океана! Хиляди, и хиляди, и хиляди безплодни часове плува Магелановата флота съвсем в празното. Откакто на хоризонта се изгуби на 28 ноември Cabo deseado, „Желаният нос“, никаква карта, никаква мярка няма вече значение. Погрешни излязоха всички разстояния, които Фалейро бе изчислил. Магелан смята, че отдавна вече е минал покрай Япония, а в действителност едва е прекосил една трета част от непознатия океан, който той кръщава за вечни времена „il Pacifico“ — Тихия океан.

Но колко е страхотно това спокойствие, каква мъка е еднообразието на тая мъртва тишина. Морето е все така синьо, все така безоблачно и пламнало небето, все така ням и безмълвен е въздухът, все така широк и кръгъл е хоризонтът — един метален ръб между все същото небе и все същата вода, който ръб се забива бавно и дълбоко в сърцето. Непрестанно същото безкрайно синьо нищо около мъничките кораби, които са едничкото движещо се нещо в сред тая страхотна неподвижност, непрестанно същата жестока остра светлина на деня, в който се вижда винаги същото, а нощем — все същите студени безмилостни звезди, които астрологът напразно пита. Непрестанно същите предмети в малкото пространство за хора, същите платна, същата мачта, същата палуба, същите топове, същите маси. Непрестанно същият сладникав, гнилостен мирис на разлагането, който излиза из утробата на кораба. Непрестанно сутрин, на обед, вечер и нощем се срещат все същите неизбежни лица, които се гледат втренчено в тъпо отчаяние, с тая само промяна, че тия лица от ден на ден пусталейт. Все по-дълбоко потъват очите в ямите си, все по-убит става с всяка безплодна утрин блясъкът им, все повече и повече хлътват страните, все по-бавни и по-слаби стават крачките. Като призраци блуждаят сега с изпити и бледни бузи хората, които само преди няколко месеца бяха свежи момци и смело се катереха нагоре-надолу по стълбите и стягаха корабните въжета през време на буря. Като болни се люшкат те сега насам-натам или лежат изтощени на постелите си. Всеки от трите кораба, които потеглиха за едно от най-смелите приключения на човечеството, е обитаван сега само от

същества, за които човек едва ли би казал, че са моряци; всяка палуба е една плуваща болница, един блуждаещ дом на смъртта.

Защото хранителните припаси страхотно намаляват през време на това неочаквано дълго пресичане на океана, страхотно се увеличава нуждата. Отдавна вече би трябвало да се нарича смет, а не храна онова, което ключарят на припасите разпределя всекидневно на моряците. Без остатък е изразходвано виното, което все още освежаваше отчасти устните и душите. А топлата вода, завряла от немилостивото слънце, станала негодна в замърсените бурета и мехове, издава такъв чумав мирис, че нещастниците са принудени да стискат с пръсти носа си, докато овлажняват пресъхналото си гърло с единствената глътка вода, която им се дава всекидневно. От своя страна и корабният сухар, който заедно с уловените риби е едничката храна, отдавна вече се е разпаднал на сив, мръсен прах, в който гъмжат червеи и който на всичко отгоре е замърсен и от изпражненията на плъховете, които, сами полудели от глад се нахвърлят върху последните жалки остатъци от храната. И ако те от своя страна са станали сега толкова желани, тия противни плъхове, и ако моряците отчаяно гонят по всички ъгли тия крадци на последните хранителни запаси, то това става не само за да бъдат те убити, но също, за да бъдат веднага продавани като гастрономическо лакомство; половин златен дукат се заплаща на сръчния ловец, който е хванал една от тия цвъртящи гадини, и щастливият купувач лакомо поглъща отвратителното печено месо. За да залъжат стомаха си, който болезнено се свива в ужасни спазми за храна, за да заблудят с какво да е задоволяване смъртния си глад, моряците измислят все по-опасни измами: смесват дървени стърготини с отпадъци от сухари, за да увеличат по тоя коварен начин оскъдната си дажба. Най-сетне бедствието става толкова голямо, че се изпълват страшните пророчески думи на Магелан: „дори и да трябва да ядем кожата, с която са обковани върлините за платната“; ние намираме у Пигафета едно описание как в своето отчаяние гладните се опитват да направят ядиво и онова, което не се яде. „Ние ядахме най-сетне, за да не умрем от глад, също и късовете говежда кожа, с която е облечена голямата върлина, за да се предпазят въжетата от протриване. Изложени с години на дъжда, на слънцето и на вятъра, тия късове кожа бяха станали твърди като камък и ние трябваше всякога да ги държим потопени в морето четири до пет дни, за да поомекнат малко. Едва

подир това ние ги слагахме за малко над въглените и после ги поглъщахме.“

Не е за чудене, че дори и най-издръжливите от тия желязно здрави, привикнали на страдания мъже не могат да понесат за дълго време подобна храна. Скорбут избухва като последствие от липсата на прясна (ние бихме казали съдържаща витамини) храна. Месото около зъбите на болелите започва да се подува и после гноясва, зъбите се разклащат и падат. В устата се образуват отоци, в края на краищата небцето се подува така болезнено, че дори и да имат храна, нещастниците не са вече в състояние да я погълнат и най-печално погиват. Но гладът изсмуква и последните сили на ония, които остават живи. С гноясали или окуцели крака се влекат те насам-натам, подпирайки се с тояги, или седят изтощени в ъглите. Не по-малко от деветнадесет души, значи около една десета от наличния екипаж, погиват всред ужасни мъки през време на това гладно пътешествие: един от първите мъртъвци е бедният патагонски великан, когото бяха кръстили Фуан Гигантът и на когото моряците се учудваха преди немного време именно затова, защото глътваше на един дъх половин кошница сухар и гаврътваше цяло ведро вода, сякаш изпива една чаша. Всеки ден от това безкрайно пътуване намалява числото на годните за работа моряци и Пигафета с право подчертава, че с такива отслабнали човешки сили трите кораба в никой случай не биха могли да издържат една буря или лошо време: „Ако бог и неговата благочестива майка не биха ни дарили толкова хубаво време, ние всички бихме измрели от глад сред това безкрайно море.“

* * *

Три месеца и двадесет дни пътува самотният керван на тия три кораба през безбрежната водна пустиня, като търпи всички мислими мъки, без да му бъде спестена и най-ужасната от тях: мъката на разочарованата надежда. Както ония, които умират от жажда в пустинята, изведнъж виждат оазис — зелените палми вече се люшкат пред очите им, открояват се вече прохладните сини сенки всред ярката отровна светлина, която от дни ослепява гледците им, на тях им се струва, че чуват вече шуртенето на извор, но едва се привличат с

последни сили напред и изведнъж видението изчезва и около тях отново лежи пустинята, още по-враждебна от преди — също така и хората на Магелан стават жертва на една подобна вълшебна фата моргана. Една заран от мачтата се чува изведнъж дрезгав вик — един моряк е съзрял земя, остров, за пръв път земя от толкова безпаметни дни! Гладните се спущат като луди, спущат се жадните на палубата, дори болните, които лежат отпуснати на пода като мокри парцали, се привличат напред. И наистина те се доближават до един остров. Бързо, бързо спущайте лодките — свръхвъзбудените чувства на моряците виждат вече бликащи извори, те бленуват вече за вода и хубава почивка под сенките на дърветата, те копнеят, след като са люлени дълги седмици по морето, да почувствуват най-сетне твърда земя под краката си, а не постоянно само люлеещи се дъски върху разлюлени вълни. Но горчива измама. Когато приближават този остров — а покъсно и друг един, който те в огорчението си наричат поради това Остров на нещастieto, — той се оказва съвсем пуста скала, без живот и без възможност за живот върху нея, една пустиня без хора и животни, без извори и плодове. Напразно губене на време би било спирането дори само за един ден до тия негостоприемни скали! И пътешествието продължава все по-нататък и по-нататък през синята пустиня, нататък, нататък, нататък още дни и дни, и седмици и седмици продължава това може би най-страхотно и най-пълно с лишения мореплаване, което е записала вечната хроника на човешкото страдание и човешката борба за живот, която хроника ние наричаме история.

Най-сетне, на 6 март 1521 година — повече от сто пъти слънцето се е издигало над винаги празната, неподвижна синина, повече от сто пъти то е потъвало в същата празна, безмилостна синина, сто пъти денят е ставал нощ и нощта е ставала ден, откакто флотата излезе из Магелановия проток в открито море — и ето че отново прозвучава вик от мачтата: земя, земя! Беше вече време за това, крайно време. Още два дни, още три дни в празното и вероятно до поколенията не би стигнала ни следа от този героичен подвиг. С измрял от глад екипаж като блуждаещи гробища трите кораба биха се реели без кормило из океана и биха погинали най-сетне, връхлетени от буря или разбити о някой бряг. Но слава богу, този нов остров е населен с живи същества, той ще има вода за умиращите от жажда. Едва се доближава флотата до

залива, платната и котвите не са още спуснати, а вече към корабите зловещо се стрелват бързи кану — малки шарени лодки, чиито платна са направени от съшити палмови листа. Ловки като маймуни се катерят съвсем голите и наивни деца на природата по корабите и на тях е така чуждо всяко понятие за морална условност, че те просто и чисто си вземат всичко, което виждат. В един миг като чрез магически фокус изчезват безброй различни предмети; дори малката лодка на „Тринидад“ бива изведнъж отрязана от въжата си. Весели и несмутени от никакво подозрение, че са извършили нещо лошо, те си заминават с хубавата плячка, засмени и радостни, че са спечелили нещо, каквито никога не са виждали. Защото на тия наивни езичници им се вижда също така естествено и редно да запъхнат няколко бляскави предмета в косите си — голите хора нямат джобове, както на испанците, на папата и на императора изглежда естествено да обявят предварително всички тия неоткрити острови с техните хора и животни за законна собственост на най-християнския крал.

В тежкото си положение Магелан твърде малко е склонен да се съгласи с това анексиране, което диваците извършват, без да ги е грижа, че нямат ни папски, ни императорски документ. За него е невъзможно да остави просто на ловките разбойници тая малка лодка, която според сметката в архивите в Севиля струва три хиляди деветстотин тридесет и седем и половина мараведа и която тук, на хиляда мили далече представлява незаменима скъпоценност. Поради това Магелан стоварва на следния ден четиридесет въоръжени моряци със задачата да вземат обратно лодката и да дадат един урок на нечестните туземци. Няколко колиби биват изгорени, но до действителна битка съвсем не може да се стигне, защото тия клети деца на природата са толкова невежи в изкуството за убиване, че когато неочаквано стрелите на испанците се забиват в разкъравените им тела, те дори не могат да разберат как така тия пернати предмети долитат от далечината и се забиват в месото им и после им причиняват такива ужасни болки. Те отчаяно дърпат и въртят стрелите и после избягват с див рев пред отвратителните бели варвари и се оттеглят в горите. Сега изгладнелите испанци могат най-сетне да донесат малко вода за полумъртвите от изтощение и да предприемат основен грабеж на хранителни припаси. Бързо и алчно те откъват от напуснатите колиби всичко, каквото могат да хванат — кокошки, свини и плодове; и

след като двете страни са се така взаимно ограбили — туземците испанците и испанците туземците, — културните разбойници кръщават за наказание на вечни времена островите с позорното име: Острови на крадците — Ладронски острови.

Тъй или иначе тоя грабеж спасява полумъртвите от глад моряци. Три дни почивка, както и плячката от пресни плодове и месо и чиста освежителна изворна вода ободряват екипажа. Наистина през време на по-нататъшното пътуване умират от изтощение още няколко моряци, между които и единственият англичанин на борда, а така също и няколко десетки моряци продължават да лежат безсилни и болни. Но най-страшният ужас е минал и с нова бодрост корабите се отправят към запад. Когато след още една седмица, на 17 март, се появява отново очертанието на един остров и до него още един, Магелан разбира, че съдбата вече се е смилила над тях. Това трябва да са според неговите изчисления Молукските острови. Тържество! Тържество! Той е до целта! Но дори пламенното нетърпение да осигури колкото е възможно по-скоро успеха си не може да направи тоя човек прибързан или непредпазлив. Вместо да се спре на Сулуан — по-големия от двата острова, Магелан избра за спиране по-малкия (наречен от Пигафета Хумуну) именно затова, че той е ненаселен: адмиралът желае да избегне на първо време поради болния си екипаж всяка среща с туземците. Най-напред ще трябва да се възстановят силите на екипажа, та след това да се пристъпи към преговори или битка! Болните биват пренесени на сушата, освежени с прясна вода, заколват за тях една от свините, откраднати от Островите на крадците: засега само почивка и никакви приключения! Но не минава много време, още на другия ден следобед, откъм по-големия остров се приближава доверчиво една лодка с туземци, които приветливо махат. Те донасят плодове, които са съвсем нови за добрия Пигафета и на които той не може да се начуди, защото това са банани и кокосови орехи, чийто млечен сок чудодейно съживява болните. Започна бърза размяна: риба, пилета и палмово вино, портокали и всякакъв вид зеленчуци и плодове, всичко това изгладнелите европейци получават срещу няколко звънчета или пъстри стъкла. И за пръв път от седмици и месеци насам болните и здравите се наяждат до насита.

В първото си увлечение Магелан смята, че е вече стигнал до истинската цел на своето пътешествие — Островите на подправките.

Но ето че това съвсем не изглежда да са Молукските острови, защото иначе Енрике би трябвало да разбира туземния език. Това не са негови земяци и островите трябва да са някой друг архипелаг, на който случаят ги е докарал. Отново пресмятанията на Магелан, които го накараха да вземе направление през Тихия океан с десет градуса по на север, излизат съвсем погрешни. И отново неговата грешка донася едно откритие. С погрешното си направление Магелан стига твърде далече на север и вместо на Молукските острови спира на една съвсем неизвестна островна група, на един неспоменаван от никой европеец архипелаг. Търсейки Молукските острови, той открива Филипините и намира по този начин за император Карл една нова провинция, която свръх това ще остане във владение на испанската корона по-дълго, отколкото всички открити и завладени от Колумб, от Кортес, от Писаро земи. Но с това неочаквано откритие той откри също и за себе си едно царство, защото съгласно договора му с императора на него и Фалейро се пада правото върху два нови острова, в случай че той би открил повече от шест. Вътре в една нощ той, който е бил вчера беден авантюрист, отчаян и пред прага на гибелта, става *adelantado* на собствена земя, съдружник за вечни времена във всички печалби, които ще текат от тия нови колонии, а с това и един от най-богатите хора на Земята.

Чудотворен обрат през един-единствен ден след стотици и стотици мрачни и безплодни дни! Не по-малко от богатата прясна и здрава храна, която туземците докарват всекидневно от Сулуан в импровизираната природолечебница, съживява екипажа и прекрасно действащият душевен еликсир на сигурността. След деветдневно грижливо лечение на този тропически тих бряг почти всички оздравяват и Магелан може вече да вземе мерки за изследване на насрещния остров Масава. Разбира се, една неприятна случка едва не разваля в последния миг радостта на щастливия адмирал. Неговият летописец и приятел Пигафета се навежда при ловене на риба с въдица малко повечко и пада във водата, без никой да го забележи. Едва ли не е щяла да бъде отнесена от водите по този начин цялата история на това първо обикаляне на света, защото добрият Пигафета, по всичко изглежда, не е знаел да плува и е бил вече с намерение да се нагълта с вода и да се удави. За щастие обаче той се хваща в последния миг за едно

повиснало от кораба въже и в отговор на неговите силни викове моряците измъкват отново на борда тъй необходимия ни летописец.

Весело се развяват сега платната. Всички знаят: ужасният, грамадният океан се свърши; страхотната пустош не потиска и не притеснява вече моряците. Сега те имат нужда само от няколко дни плуване още и вече отляво, отдясно започват да се появяват тъмните очертания на близки острови. Най-сетне, на четвъртия ден, 28 март, на великия петък, флотата спира на Масава, за да си почине още веднъж преди последния набег към тъй дълго и тъй напразно дирената цел.

* * *

На Масава, тоя мъничък, безразличен филипински остров, който може да се намери на обикновените географски карти само с увеличително стъкло, Магелан отново преживява един от величествените драматични мигове на своя живот; wśród неговото тъмно и трудно съществуване постоянно проблясват като пламък, който се издига и угасва за една секунда, подобни щастливи мигове, които му се отплащат чрез вълшебната си сила за упоритото, тежко, жилаво търпение през безбройните самотни и пълни с грижи часове. Тоя път външният повод изглежда съвсем невидим. Щом трите големи чужди кораба се приближават с надути платна до брега на Масава, народът се събира приветлив и любопитен, за да посрещне чужденците. Но преди сам да слезе на брега, Магелан от предпазливост изпраща като посредник за мир своя роб Енрике, предполагайки с право, че туземците ще посрещнат с по-голямо доверие един мъж, който има тъмна кожа, отколкото един белокож, странно облечен и въоръжен брадат човек.

И сега става неочакваното. Полуголите туземци заобикалят Енрике, като викат и бърборят — и изведнъж малайският роб се спира смаян. Защото той е разбрал отделни думи. Разбрал е какво му казват тия хора, разбрал е какво го питат. Той — откраднатият преди много години от родината си — за пръв път чува отново думи от майчиния си език. Забележителен незабравим миг, един от най-великите мигове в историята на човечеството — за пръв път, откакто Земята се върти в небесното пространство, един жив човек, обикаляйки цялата Земя,

стига пак в родните си области. Няма значение, че това бе един незначителен роб — величието лежи тук не в човека, а в съдбата му. Защото тоя нищожен малайски роб, за когото ние не знаем нищо повече от робското му име Енрике, той, който е бил подкаран с камшик от остров Суматра и пренесен през Индия и Африка в Лисабон, в Европа, той пръв от милиардите човеци, които са живели на Земята, се връща през Бразилия и Патагония, през всички океани и морета отново в областта, където говорят неговия език; той е минал покрай стотици, покрай хиляди народи и раси и племена, които учленяват в устата си всяка дума за едно понятие по друг начин, и се е върнал пръв около въртящото се земно кълбо пак при единствения народ, който той разбира и който го разбира.

В тая секунда Магелан знае: целта е постигната, неговият подвиг е извършен. Той отново, идвайки от изток, минава границата на малайските говори, които бе напуснал преди дванадесет години, отплувайки на запад; скоро той ще може да отведе своя роб здрав и читав назад в Малака, където го бе купил. Дали това ще стане утре или по-късно, дали друг някой вместо него ще стигне обетованите острови, това е безразлично. Защото същността на неговия подвиг е вече постигната в оня миг, доказващ за пръв път и на вечни времена положението, че който плува непрекъснато по морето, било срещу слънцето или подир слънцето, ще се върне на мястото, откъдето е тръгнал. Онова, което най-мъдрите предполагаха от хиляди години насам, за което бленуваха учените, то е станало сега положителна истина чрез смелостта на един човек: Земята е кръгла! Защото — вижте: един човек я обиколи.

* * *

Дните в Масава са най-блажените и най-спокойните дни през цялото пътуване. Магелановата звезда е в зенита си. След три дни, на връх Великден, ще се изпълни година от злочастния ден, когато той трябваше да се защити с меч и насилие от съзаклятието в залива „Сан Хулиан“, и оттогава насам колко още беди, колко мъки, колко лишения! Зад него лежи безграничен ужас. Страшните дни на глада, на лишенията, бурните нощи сред чуждите морета. Зад него лежи мъката

на всички мъки, ужасната несигурност, която разкъсваше душата му в течение на месеци и месеци, изгарящото съмнение дали не води по погрешен път поверената му флота. Сега обаче жестоката вражда в собствените редове е завинаги погребана — искрено вярващият Магелан може да празнува на този Великден един истински празник на възкресението и извършения подвиг, след като облаците на опасностите са отминали, сияе wśród нетленен блясък. Безсмъртното дело, за което душата му години наред жадно копнееше, е осъществено. Магелан е намерил западния път към Индия, напразно дирен от Колумб, Веспучи, Кабот, Пинсон и безброй други мореплаватели. Той е открил земи и води, които никой преди него не е виждал, той е преплувал благополучно като пръв европейец, като пръв човек през всички времена един нов величествен океан. Той е достигнал в земното пространство по-далече от всеки друг смъртен преди него. Колко малко, колко дребно, колко лесно в сравнение с това славно постигнат успех, с това победоносно дело му се вижда онова, което още му остава да извърши: само още няколко дни със сигурни пилоти към Молукските острови, най-богатите острови на света, и обещанието, което той бе дал на краля, ще бъде всецяло изпълнено. Тогава той ще прегърне там с благодарност приятеля си Сераон, който го насочи по този път и подбуди смелостта му, а след това ще напълни бързо коремите на корабите с подправки и: хайде назад по познатия му път през Индия и нос Добра Надежда, път, чиито пристанища и заливи са тъй точно запечатани в паметта му! Назад към Испания през другата половина на Земята като победител, като богат човек, като „аделантадо“ и губернатор с неувяхващ лавров венец на главата, с венеца на безсмъртието!

Поради това безполезно е да се бърза, излишно е всяко нетърпение! Нека най-сетне се насладим от почивката, от чистото щастие, от осъществяването на великия блян след дългите месеци на скитане и страдание. Победоносните аргонавти си отпочиват мирно в благословеното пристанище. Околността е прекрасна, климатът — райски. Туземците са дружелюбни — те живеят още в своя златен век, миролюбиви, безгрижни и лениви. Но вън от леността и спокойствието тия първобитни деца на природата обичат още, и то много, яденето и пиенето и по такъв начин — това е като в приказка — изгладнелите моряци, които вчера тъпчеха в присвитите си от глад стомаси дървени

стърготини и месо от плъхове, попадат изведнъж в обетована земя. Изкушенията на вкусните пресни гозби примамват тъй неотразимо, че дори и набожният Пигафета, който никога не забравя да благодари на света Богородица и всички светии, изпада в тежък грях. Защото денят, когато Магелан го изпраща при краля на острова, е не само петък, но на това отгоре и Велики петък, а Каламбу (тъй се казва царят) го завежда с голяма тържественост в посланическата колиба от бамбук и там ври в котела чудно крехко и тлъсто свинско месо. От учтивост към главатаря, а може би също и от лакомия извършва сега Пигафета греха: той не може да противостои на изкушителния мирис, яде от това прекрасно месо на връх Велики петък, най-строгия от всички постни дни, и пие здравата палмово вино. Но едва е завършено угощението, едва изгладнелите и непривикнали на изобилие пратеници на Магелан са напълнили стомасите си, царят ги кани вече на второ угощение в собствената си колиба от колове. Гостите сядат пак на пиршеството с подгънати кръстосани крака — „като шивачи при работа“, разказва Пигафета, и веднага започват да пристигат блюда, пълни до връх с печени риби, подправени с пресен джинджифил, и палмово вино, и грешникът продължава да греши. И нещо по-лошо дори! Едва Пигафета и неговият другар свършват това второ пиршество, иде синът на главатаря, поздравява ги и също ги кани и за да не се покажат неучтиви, те трябва да пиршествуват за трети път и на неговата трапеза. Тоя път поднасят за разнообразие варена риба и ориз с подправки и гостите пият тъй здравата, че другарят на Пигафета, за да му мине филипинското опиянение, трябва да бъде сложен на една бамбукова рогозка. Можем да бъдем сигурни, че там той е сънувал рая.

Но и туземците са не по-малко очаровани от своите гладни гости. Какви чудни хора дойдоха от морето, какви прекрасни подаръци донесоха те — лъскави стъкла, в които човек може да види собствения си нос със собствените си очи, бляскави ножове и тежки топори, които отсичат с един удар цяло палмово дърво! Колко прекрасни са огненочервената шапка и турската дреха, с която се разхожда гордо техният главатар: невероятна е тая лъскава чудна броня, която прави човека неуязвим! По заповед на адмирала един от моряците влиза в това стоманено облекло и туземците удрят и стрелят със своите жалки костени стрели върху железния човек и слушат как неуязвимият войник се смее и ги подиграва. Какво вълшебство! Например тоя

Пигафета, той държи в ръката си едно дърво или перо от някакво пернато животно и когато човек говори нещо, той драци с перото черни знаци върху бял лист и по-късно може да ти повтори съвсем точно онова, което си му говорил преди два дни! И какво прекрасно зрелище приготвят тия бели богове в неделя, която те наричат Великден! Те построяват на брега едно странно нещо, някакъв скрин, който наричат олтар, и над него блести на слънцето един кръст. А след това идват всички, двама по двама, адмиралът и петдесет мъже в своите хубави дрехи, и в мига, когато те коленичат пред кръста, от корабите внезапно изскачат светкавици и при ясно небе над морето се разнася гръм.

С чувството, че това, което тия мъдри и могъщи чужденци извършват тук, трябва да е нещо чудодейно, туземците плахо и благоговейно подражават на техните движения. Те също коленичат и целуват кръста. И досегашните езичници благодарят с радост на адмирала, когато той им заявява, че ще накара да им направят подобен кръст, и то толкова голям, че да може да се вижда далеч от морето. В течение на малко дни европейците постигат два успеха: главатарят на този остров става не само съюзник на испанския крал, но и брат-християнин. Спечелена е не само една земя за короната, но и грешните, безгрижни души на тия деца на природата са спечелени за католическата черква и спасителя.

* * *

Чудни идилични дни са дните на тая седмица в Масава! Но стига вече почивка, Магелане! Моряците са освежени и отпочинали, поведи ги пак напред! Защо да се бавиш повече, какво значение има за тебе, че ще откриеш още някой малък остров, когато ти направи най-голямото откритие на своето време? Сега остават още Островите на подправките и след това твоята задача е осъществена, обещанието ти изпълнено, и тогава — назад в родината, където те очаква една жена, за да покаже на бащата неговия втори, роден след заминаването му син! У дома — за да изобличиш бунтовниците, които те подло клеветят! У дома — за да покажеш на света какво може да направи смелостта на един португалски благородник, какво може да извърши решителността и

търпението на испанските моряци! Не оставяй да те чакат по-дълго твоите приятели, не ги оставяй в неизвестност! Назад, Магелане, назад в родината!

Но винаги геният на един човек е същевременно и неговата най-голяма вътрешна опасност; а Магелановият гений беше търпението, силата да чака, великото мълчание. Чувството на дълга го вдъхновява по-силно от желанието да се върне тържествено и да получи благодарност от господаря на двата свята. Всичко, което той беше предприемал досега, бе започвано грижливо и основно довършвано. Също и тоя път Магелан не иска да напусне открития от него архипелаг на Филипините, преди да е отчасти изследвал новата провинция на император Карл и преди да бъде тя осигурена за Испания. Неговото строго чувство на дълг не може да се задоволи само с присъединяването на едно малко островче; понеже няма достатъчно екипаж, за да може да остави тук представители и търговци, той иска да склучи и с по-силните царе от другите острови договори, подобни на тоя с незначителния главатар Каламбу, и да издигне над целия архипелаг кастилианското знаме и католическия кръст като траен знак за присъединяването им към царството на испанската корона.

На неговото запитване главатарят отговаря, като посочва Себу (Зубу) като най-голям от островите на архипелага, и когато Магелан помолва тоя цар на туземците да му даде водач за там, главатарят смирено моли за честта да го придружи самият той. Тая висока чест на царско пилотиране отлага наистина тръгването, защото при жетвата на ориза храбрият Каламбу така преяжда и препива, че флотата има възможност да се довери на тоя пантагрюелски пилот едва на 4 април. Но, както и да е, тоя ден корабите напускат благословения бряг, който ги спаси от крайна беда. Те плуват по тихото море, покрай много острови и островчета, които ги поздравяват приветливо, и вървят право към едничкия остров, който Магелан сам бе избрал, защото — това пише със скръб Пигафета — „тъй искаше злата му съдба“.

СМЪРТ ПРЕД ПОСЛЕДНОТО ТЪРЖЕСТВО 7 АПРИЛ 1521 — 27 АПРИЛ 1521

След тридневно благополучно плуване по тихото море флотата се приближава на 7 април 1521 г. до остров Себу; многобройни села свидетелствуват още отдалече, че той е гъсто населен. Царят-пилот Каламбу направлява със сигурна ръка кормилото към главния град, но още първият поглед, който Магелан хвърля по пристанището, му подсказва, че тук той ще има работа с един раджа или цар от по-висока степен и с по-висока култура, защото до брега стоят чуждоземни джонки и безброй малки туземни платноходи. Ще трябва значи да се пристъпи тук още от самото начало с внушителност и да се покажем господари на светкавицата и гърма. Магелан заповядва на всички кораби да дадат за поздрав един топовен залп и, както винаги, това чудо — изкуствена гръмотевица при ясно небе — възбужда отначало нечуван ужас всред децата на природата: туземците се разбягват с крясък на всички страни и уплашени се скриват. Обаче Магелан веднага изпраща на сушата своя храбър преводач Енрике, за да съобщи дипломатично на островния владетел, че тоя гръм съвсем не е знак на враждебност, а, напротив, могъщият комендант желае да засвидетелствува с такова висше чудо своето особено уважение към могъщия цар на Себу. Господарят на тия кораби е сам служител — във всеки случай служител на най-големия владетел в света; по негова заповед той е преплувал най-голямото земно море, за да посети Островите на подправките. При тоя случай обаче той не иска да пропусне възможността да направи едно приятелско посещение на цар Себу, тъй като е научил в Масава колко мъдър и любезен цар е владетелят на Себу. Комендантът на гръмовния кораб е готов да покаже на царя на тоя остров никога невиждани прекрасни стоки и да извърши с него търговска размяна. Той в никой случаи не иска да остава тук задълго и веднага след сключеното приятелство ще напусне островите, без да причини и най-малка неприятност на могъщия цар.

Но царят или по-скоро раджата на Себу — Хумабон, съвсем не е толкова невинно дете на природата като голите диваци от Ладронските острови и „великаните на Патагония“. Той вече е ял от дървото на познаването, знае какво нещо са злато и пари; тоя жълтомургав цар от другия край на света е практичен националикономист, за което свидетелствува обстоятелството, че е заел от други или сам е изнамерил за своето пристанище висококултурната придобивка на транзитните мита. На опитния търговец не прави впечатление гърмът на топовете, нито пък могат да го поласкаят медените речи на преводача. Той заявява хладно на Енрике, че съвсем не отказва на непознатия чужденец влизането в пристанището му и новата търговска връзка ще му бъде добре дошла. Но всеки кораб, който спира тук, трябва да заплати една такса, едно пристанищно мито. Следователно големият чужд капитан на трите големи чужди кораба трябва най-напред да заплати обикновеното мито, щом иска да върши тук търговска размяна.

Робът Енрике знае, че неговият господар като адмирал на една кралска армада и рицар на Сантягския орден никога не ще се съгласи да плати пристанищно мито на един местен главатар. Защото чрез едно подобно плащане той мълчаливо би признал суверенитета или самостоятелността на една земя, която Испания смята предварително за своя провинция съгласно папската була. Поради това Енрико настоява пред цар Хумабон да се откаже в тоя особен случай от таксата и да не идва до вражда с господаря на гърма и светкавицата. Раджата, който е с тънък търговски дух, изказва повторно съжаленията си. Най-напред парите, а после приятелството. Трябва да се плати най-напред — от това правило няма никакви изключения. И като свидетел за това нещо той накарва да повикат един мохамедански търговец, който токущо е пристигнал от Сиам с една джонка и е платил митото без всякакви възражения.

Търговецът се явява незабавно и веднага побледнява. Още щом вижда големите кораби със сантягския кръст на опънатите платна, той разбира бедата. Уви, християните успяха да намерят също и тоя последен, най-забутан кът на Изтока, където хората все още можеха да вършат почтената си търговия, без да бъдат смущавани от тия пирати! Дошли са значи и тук тия убийци и врагове на Мохамед с техните страшни топове и аркебузи! Свърши се вече мирната търговия, отиде

добрата печалба. Той бързо пошушва на краля да бъде предпазлив и да не влиза във вражда с тоя неканен гост. Това са същите ония — тук той, разбира се, смесва испанците с португалците, — които завладяха и ограбиха Каликут, цяла Индия и Малака. Никой не може да противостои на тия бели дяволи.

Известието на тоя търговец склучи един нов кръг: на другия край на света, под други звезди Европа се докосна пак до Европа. Досега, плувайки на запад, Магелан намираще почти навсякъде земи, в които не бе стъпвал европейски крак. Никой от туземците, които той срещна, не бе чувал за белите хора, никой не бе виждал досега европеец, дори самият Васко да Гама, слизайки в Индия, бе заговорен от един арабин на португалски език; Магелан обаче в течение на цели две години не срещна нито веднъж познато нещо, флотата му бе пътувала в празното като по някаква чужда ненаселена звезда. Неговите моряци се бяха сторили на патагонците за някакви небесни същества, като от дяволи или от зли духове се изпокриха в горите си жителите на Ладронските острови. Но тук вече, на другия край на земния кръг, европейците стоят най-сетне отново пред един човек, който ги познава, когото те познават — през океанските ширини е прехвърлен един мост от техния свят до тия нови светове. Пръстенът е затворен: още няколко дни, още няколко стотици мили и той ще срещне отново, след цели две години, европейци, християни, другари, братя по вяра. Ако Магелан би могъл все още да се съмнява, че е вече действително близо до целта си, то сега това му се потвърждава отново: защото сферата се докосна до сфера, великанският подвиг е извършен, светът е обиколен.

* * *

Предупреждението на мавританския търговец произвежда видимо впечатление върху царя на Себу. Той се уплашва и веднага се отказва от исканата пристанищна такса. Като видим израз на гостолобните си намерения той поканва Магелановите пратеници на богата гощавка, и — трети необорим знак, че аргонавтите се намират близо до Аргос — тук гозбите се поднасят вече не на дървени блюда, а в порцелан, който иде направо от Китай, от приказния Катхай на

Марко Поло. Япония и Индия трябва да са следователно само на една педя оттук, испанците стоят вече на границата на ориенталската култура. Блянът на Колумб да стигне до Индия откъм запад е вече осъществен.

След приключването на дипломатическия случай започва, неспъвана от нищо, официалната размяна на любезности и стоки. Пигафета бива изпратен на сушата като Магеланов пълномощник; царят на Себу изявява на драго сърце готовността си да сключи с могъщия император Карл вечен съюзнически мир и Магелан прави всичко за честното спазване на този мир. В явна противоположност с Кортес и Писаро, които веднага пуснаха от веригата своите кръволюци и започнаха варварски да колят и заробват населението, грижейки се единствено да ограбят страните колкото е възможно по-безогледно и по-бързо, този далновиден и хуманен откривател през време на цялото си пътешествие се стреми изключително към мирно проникване; от самото начало на похода си още Магелан се стреми да постигне присъединяването на новите провинции по-добре чрез приятелство и договори, отколкото с насилие и кръв. Нищо не придава на Магелан такова извънредно морално превъзходство над всички конкистадори на неговото време, както тая непреклонна воля за хуманност. По характер лично Магелан беше твърда, сурова душа, той поддържаше желязна дисциплина във флотата си — държането му при бунта доказва, че той не знаеше какво е отстъпчивост и щадене. Но макар и да е бил суров, все пак нему се признава честта да не е бил никога жесток. Нито една-едничка от ония варварски постъпки, които опетниха завинаги великите дела на един Кортес, на един Писаро, изгарянето на касиките, измъчването на Гуатамозин, не срами паметта му, никакво неустояване на дадената честна дума — което конкистадорите смятаха за напълно позволено по отношение на „езичниците“ — не помрачава подвига му. До часа на смъртта си Магелан строго и честно спазва всеки договор с главатарите; тая честност бе най-доброто му оръжие и остава най-трайната му слава.

Между това търговията е започнала, и то с въодушевление и от двете страни. Туземците са във възторг преди всичко от желязото, този твърд метал, тъй отлично пригоден за меч и копие, и брадва, и плуг — съвсем без цена им се вижда в сравнение с него мекото жълто-бяло злато, и, както в благословената 1914 година, те с въодушевление дават

злато за желязо. Четиринадесет пфунда от тоя почти нищо неструващ в Европа метал биват давани срещу петнадесет пфунда злато и Магелан е принуден да спира чрез най-строга забрана моряците си, които изпадат пред тая луда щедрост на златопрезирачите в опиянение и в изкушение да продадат веднага и дрехите си, и цялото си имущество за злато: защото той се бои, че при твърде необузданото търсене туземците могат да подозрат ценността на тоя метал и по тоя начин да се подбият цените на насрещната стока. Магелан иска да си запази предимството на незнанието от страна на туземците — но оттам нататък той строго бди хората от Себу да не бъдат лъгани при меренето и тегленето: нему, който винаги мисли далече напред, не е до малката парична печалба, но, напротив, за него е по-важно да не би да развали за дълго време търговията и той гледа преди всичко да спечели сърцата и душите на тая нова област. И сметката му отново излиза права: скоро отношенията между туземците и добрите и могъщи чужденци се развиват до такава степен на доверие, че царят, а с него и мнозинството от свитата му доброволно изявяват желание да станат християни. Онова, което другите испански завоеватели изтръгнаха в течение на месеци и години с инквизиции и мъчения, с най-ужасни наказания и горене на огън, това нещо дълбоко религиозният и все пак лишен от фанатизъм Магелан постига за малко дни без каквото и да било насилие. Колко хуманно, с каква свобода на духа е действувал той при това покръстване, това нещо можем да прочетем у Пигафета. „Капитанът ми каза, че те не бива да стават християни от страх пред нас или за да ни угодят, но ако действително искат да станат християни, трябва да сторят това по свое желание и от любов към бога. Но и в случай че не искат да станат християни, няма да им бъде сторено поради това нищо лошо. Само че ония, които станат християни, ще си спечелят с това още по-добро отнасяне към тях. Тогава те всички извикаха като из едно гърло, че искат да станат християни не от страх и не за да ни угодят, но по свободна своя воля. Те се предават всецяло в неговите ръце и нека той постъпва с тях като със свои собствени подчинени. В отговор на това капитанът ги прегърна със сълзи на очи, хвана ръцете на княза и на царя от Масави и им каза, че както е истина, че той вярва в бога и е верен на своя император, така и на тях обещава, че те ще живеят отсега във вечен мир с императора на Испания, и те от своя страна му обещаха същото.“

На следния неделен ден, 17 април 1521, вечерното слънце на Магелановото щастие свети на залез — испанците празнуват своя най-хубав успех. На пазарището сред града се издига балдахин; донасят килими от корабите и поставят тържествено върху тях две кадифени кресла — едно за Магелан и едно за царя. Пред балдахина блести още отдалече олтарът, заобиколен от широки кръгове мургави хора, които очакват обявеното зрелище. С нарочна оперна величественост инсценира своето приближаване Магелан, който, ръководен от тънък усет, не бе още стъпвал на сушата и бе водил всички преговори чрез Пигафета. Пред него маршируват четиридесет войници в пълно въоръжение, зад тях знаменосецът развява високо коприненото знаме на император Карл, което бе предадено на адмирала в Севилската черква и което се развява за пръв път над това ново владение на короната, и едва подир него, спокоен, сериозен и тържествен крачи Магелан, следван от своите офицери. В мига, когато той напуща лодката и стъпва на брега, от корабите проехтява топовен залп. В първата си уплаха зрителите се разбягват по всички ветрове. Но като виждат своя крал (комуто белите се бяха погрижили предварително да съобщят за тоя гръм) да стои спокоен на креслото си, те се връщат назад и с възторг гледат как бива издигнат един великански кръст, пред който техният крал заедно с престолонаследника и мнозина други приема с наведена глава кръщението. Като негов кръстник Магелан му дава по тоя случай вместо езическото име Хумабон името Карл — както се нарича новият му покровител. От своя страна и царицата, която е хубава и би могла и днес дори да се движи сред най-доброто общество — тя е с четиристотин години напред в модата от своите европейски и американски сестри, тъй като има начервени устни и нокти — получава името Хуана, княгините също биват удостоени с испанските княжески имена Катарина и Изабела. От само себе си се разбира, че останалият *haute volée*^[1] от Себу и от всички съседни острови не иска да остане по-назад от своите царе и главатари и корабният свещеник е зает до късно през нощта да кръщава стотиците люде, които се натискат, за да бъдат кръстени. Новината за чудните чужденци бързо се разпространява. Чули-недочули за вълшебния обред на тоя чужд магьосник, туземци от съседните острови започват да се стичат като поток на другия ден; вътре в няколко дни, почти

всички главатари на близките острови запечатват съюза си с Испания, като навеждат глава под светената вода.

Рядко някое дело, е бивало изпълнявано по-величествено. Магелан постига всичко. Протоколът е намерен, достигната е другата земя. Нови острови с големи богатства са спечелени за короната на Кастилия, безброй души на езичници — за бога, и всичко това — успех в успеха!, — без да е пролял ни капка кръв. Бог бе помагал на вярващия. Той го бе спасил от беди, по-лоши от които не е познал никой смъртен; Магелан се чувствава проникнат безмерно от едно почти религиозно чувство на сигурност. Кое нещо би могло да бъде трудно за осъществяване след трудностите, които той преодоля, кое може да повреди на делото му сега след тая прекрасна победа? Сърцето му е преизпълнено с чудодейните сили на една скромна вяра, че може сега да се осмели на всичко в служба на бога и своя крал.

И тая вяра докарва гибелта му.

* * *

Магелан сполучи във всичко, сякаш ангели бяха осветявали пътя му. Той спечели за испанската корона едно ново царство, но как да запази и занапред завоюваното за краля? Да остане по-дълго в Себу не му е възможно; още по-невъзможно му е да тръгне да покорява остров по остров целия архипелаг. Поради това Магелан — който винаги мисли далече напред — вижда само един път за възможно най-трайно закрепване на испанската власт над Филипините: да направи Карл Хумабон, единствения католически главатар, владетел и заповедник над всички други главатари. Като съюзник на испанския крал цар Карл от Себу ще трябва да има занапред по-голям престиж, отколкото всички други. Поради това заявлението на Магелан, че ще даде военна помощ на цар Себу, в случай че някой би се осмелил да се противопостави на властта му, не бе едно прибързано недомислие, а, напротив, зряло обмислен политически ход.

По една случайност тъкмо през тия дни се явява случай за подобна демонстрация. На един съседен съвсем мъничък остров, Мактан, който лежи срещу Себу, управлява един раджа на име Силапулапу, който открай време още се е противопоставял на властта

на себуанския цар. Също и тоя път той не позволява на своите поданици да продоволствуват с хранителни припаси странните гости на Карл Хумабон и, може би, това негово враждебно държане е отчасти оправдано. Някъде по неговото островче — може би поради това, че след дългото си въздържание моряците тичат като луди след жените — се е дошло до една схватка, при която биват изгорени и няколко колиби. Нищо чудно, че той би желал да види час по-скоро заминаването на чужденците. Но неговото вироглаво държане към гостите на Хумабон изглежда на Магелан отличен случай за едно демонстративно опитване на силите. Не само царят на Себу, но и всички главатари от областта ще трябва да видят колко хубаво прави тоя, който върви с Испания, и колко зле си изпаща оня, който се противопоставя на повелителите на гърма: едно такова малко, немного кърваво зрелище би подействувало по-убедително от всякакви думи. И тъй Магелан предлага на Хумабон да даде на тоя упорит главатар един военен урок, за да всее веднъж завинаги уважение и покорство в душите и на всички други главатари. Любопитно е, че царят на Себу не е особено въодушевен от предложението на Магелан. Може би той се бои, че веднага след заминаването на испанците подвластните му племена отново ще се вдигнат против него; от друга страна, и Сераон и Барбоса съветват адмирала да не предприема тоя безполезен поход.

Но Магелан съвсем не мисли да прави истинска битка; подчини ли се непокорният, толкова по-добре и за него, и за всички други. Заклет враг на всяко безполезно кръвопролитие, истински антипод на всички други конкистадори, които колят и секат, когато и където им падне случай, Магелан изпраща най-първо роба си Енрике и мавританския търговец и предлага на Силапулапу почти почтен мир. Той не иска от него нищо друго, освен да признае върховното господство на себуанския цар и покровителството на Испания. Съгласили се главатарят на това, то испанците ще живеят в мир и разбирателство с него; откаже ли обаче да признае предложеното върховно господство, тогава те ще му покажат колко са остри испанските копия.

Но раджата отговаря, че също и неговите хора имат копия. Макар че те са направени само от тръстика и бамбук, върховете им са обаче добре закалени в огъня и испанците биха могли сами да се убедят в това. След тоя надменен отговор на Магелан, който има да защити

символично престижа и силата на Испания, не остава никакъв друг избор освен аргумента на оръжието.

* * *

При подготовката на този малък военен поход Магелан за пръв път изглежда изоставен от най-очевидното си качество: предпазливост и далновидност. За пръв път този строг и пресметлив мъж се отправя лекомислено към една опасност. Защото царят на Себу изявява готовност да изпрати при този поход заедно с испанците и хиляда души от своите бойци, а самият Магелан без мъка би могъл да заведе на островчето сто и петдесет души от своя екипаж — и няма никакво съмнение, че тогава раджата на този малък като бълха остров, който изобщо не може да се намери по обикновените карти, щеше да претърпи унищожително поражение. Но Магелан не иска клане. При този поход той мисли за нещо друго, по-важно: за престижа на Испания. На адмирала, който представлява императорът на двата свята, се вижда по-долу от достойнството му да поведе цяла армия против един такъв мургав дивак, който няма дори една закръпена черга в нечистата си колиба, и да се бие при числено превъзходство с една жалка сбирщина от туземци. Магелан има за цел тъкмо обратното: очевидно да покаже, че дори един-едничък добре брониран и добре въоръжен испанец може да види сметката на сто подобни голищари. Този наказателен поход трябва да послужи изключително за доказване на туземците от всички острови мита за неуязвимостта и богоподобността на испанците и това, което бе представено преди няколко дни на неговия кораб пред царете на Масави и Себу — как върху един добре брониран испанец могат да удрят с жалките си копия и мечове едновременно двадесет бойци, без да могат да го ранят, — трябва да бъде показано в голяма мярка на този опърничав раджа. Само поради тия психологически съображения този иначе предпазлив човек, вместо да вземе целия си екипаж, взема не повече от шестдесет души и помолва царя на Себу да остане със своите помощни войски в лодките си. Те трябва да вземат участие в поучителното зрелище само като свидетели, само като зрители и да видят как пет дузини испанци ще разгонят като пилци всички главатари и раджи на тия острови.

Дали опитният пресметвач бе си направил зле сметката този път? Съвсем не. Исторически погледнато, съотношението от шестдесет бронирани европейци срещу хиляда голи, въоръжени с копия от бамбук и рибени кости туземци, в никой случай не бе лишено от смисъл. Защото Писаро и Кортес бяха завладели с по четиристотин-петстотин войници срещу стотици хиляди мексиканци и перуанци цели царства; в сравнение с подобни предприятия Магелановият поход към едно, голямо колкото върха на игла островче беше само военна разходка. Че той тук е мислил за опасност толкова малко, колкото и другият голям мореплавател, капитан Кук, който загуби живота си в едно също така незначително сражение с туземци, показва ни вече самото обстоятелство, че набожният католик Магелан, който иначе при всяко решително действие кара моряците си да приемат светото причастие, този път не нарежда нищо подобно. Няколко изстрела, няколко здрави удара и злощастните юнаци на Силапулапу ще се разбягат като зайци! Тогава неуязвимостта на испанското господство ще бъде бляскаво доказана за вечни времена без каквото и да било истинско проливане на кръв.

* * *

През оная нощ срещу петък, на 26 април 1521 година, когато Магелан тръгва със своите шестдесет войници, за да пресече тясната ивица море, която дели двата острова, туземците видели според техните твърдения върху един покрив странна, черна, непозната птица, подобна на врана. И наистина изведнъж, никой не знае защо, всички кучета започват да вият; суеверни не по-малко от диваците, испанците плахо се кръстят. Но може ли да се уплаши един човек, който се осмели да предприеме най-голямото морско пътуване в света от това, че някаква си врана кряскала, и да се откаже от дребната престрелка с един гол главатар и жалката му орда?

За зла съдба малкият главатар намира отличен съюзник в особения строеж на крайбрежието. Поради гъсто осеяните с коралови рифове прибрежни води лодките не могат да доближат до сушата; с това на испанците е предварително отнет най-внушителният военен ход: убийственият огън отдалече с мускетите и армбрустите, който

огън в повечето случаи обръща туземците в бягство със самия си гръм. Но отказвайки се без колебание от това военно средство, тежковъоръжените шестдесет испанци — останалите стоят в лодките — наскачват във водата начело с Магелан, който, както пише Пигафета, „като добър пастир не искаше да остави стадото си само“. Те извървяват във вода до пояс целия път до брега, където ги очаква ордата на индийците, които реват и крещат и размахват щитовете си. Скоро противниците се сблъскват.

От различните описания на боя най-достоверно трябва да е онова на Пигафета, който, сам ранен доста тежко от една стрела, до последния миг продължава да се бие редом с любимия си капитан. „Ние наскачахме, пише той, във вода до пояс и трябваше да изминем едно разстояние от два изстрела на лък, докато стигнем брега, а в това време нашите лодки не можеха да ни следват поради рифовете. На брега намерихме петстотин души туземци, разделени на три дружини, и те се втурнаха с ужасен крясък върху ни. Две от дружините ни нападнаха откъм двата фланга, третата във фронт. Нашият капитан раздели моряците на две части. Нашите стрелци с мускети и армбрусти гърмяха половин час от лодките, но не направиха нищо, защото изстрелите им не можеха да пробиват дървените щитове от толкова голямо разстояние и в най-добрия случай само раняваха враговете в ръцете. Поради това капитанът даде високо заповед да не стрелят повече (очевидно, за да запазят мунициите за решителния бой), но нашите не го чува. А туземците, като видяха, че нашите приятели причиняваха незначителни или не причиняваха никакви вреди, не отстъпиха. Те викаха по-високо и по-високо и като подскачаха ту на една, ту на друга страна, за да избягнат нашите изстрели, приближаваха се към нас, прикрити зад щитовете си, мятаха стрели, камъни, изострени на огън копия и кал, тъй че ние едва успяхме да се запазим. Някои от тях хвърлиха дори копия с железни върхове върху нашия капитан.

За да ги изплаши, капитанът изпрати няколко души наши да запалят къщите на туземците. Но това ги вбеси още повече. Няколко от тях се завтекоха при пожара, който погълна около двадесет или тридесет къщи, и убиха там двама наши войници. Останалите се впуснаха върху нас с още по-голяма ярост. Като разбраха, че макар телата ни да са защитени, краката ни не са бронирани, те започнаха да

се целят главно в тях. Десният крак на капитана бе пронизан от една отровна стрела, поради което той даде заповед да започнем да отстъпваме крачка по крачка назад. Но сега почти всички наши хора удариха на бяг един през други, тъй че едва ли повече от шест или осем души от нас останаха с него (който, понеже бе куц вече от години, явно забавяше отстъплението). Сега ние бяхме изложени от всички страни на копията и камъните, които неприятелят хвърляше, и не можехме вече да окажем никаква съпротива. Бомбардите, които имахме в лодките, не можеха нищо да ни помогнат, защото плитката вода ги държеше много далече. Така ние се стремяхме да напуснем острова, като отстъпвахме крачка по крачка, биейки се непрестанно, и бяхме вече на един изстрел от брега и водата беше вече под краката ни. Но островитяните ни преследваха упорито, като постоянно намираха отново копията, които бяха хвърлили по-рано върху нас, така че те можеха да мятат по пет-шест пъти същите копия. Като познаха капитана, те започнаха да се целят главно в него; два пъти вече сваляха шлема от главата му. Той обаче остана с неколцина от нас като храбър рицар на поста си, без да се опитва да отстъпва по-нататък, и така ние се бихме повече от един час, докато най-сетне на един индианец се удаде да хвърли една стрела в лицето на капитана. В гнева си капитанът веднага промуши с копието си гърдите на нападателя, но копието остана в тялото на убития и когато след това капитанът се опита да извади меча си, можа да го изтегли само до половината, защото един удар от копие омаломощи дясната му ръка. Като видяха това, враговете се спуснаха всички върху него и един от тях му нанесе със сабята си такава рана в левия крак, че той падна на земята. Мигновено се хвърлиха върху него и всички други индианци и го промушиха — с копия и всякакви други оръжия, които имаха. Така те взеха живота на нашето огледало, на нашата светлина, на нашата утеха, на нашия верен вожд.“

* * *

По такъв безсмислен начин свършва живота си във върховния и прекрасен миг на осъществения си блян най-големият мореплавател в историята при една жалка схватка с орда голи индианци — един гений,

който подобно на Просперо обузда стихииите, който победи всички бури и надделя на хората, падна от ръката на смешното човешко насекомо Силапулапу! Но тая глупава злополука може да му вземе само живота, не и победата, защото неговото дело е извършено вече почти докрай и личната съдба след един такъв подвиг почти няма вече значение. За съжаление обаче трагедията на неговата героична смърт твърде скоро бива последвана от една жалка комедия — същите испанци, които само преди няколко часа гледаха като богове от небето надолу към тоя мъничък княз на Макатан, се унижават сега толкова дълбоко, че вместо да доведат още екипаж и да отнемат от убийците тялото на своя вожд, страхливо изпращат до Силапулапу посредник, който му предлага да им продаде трупа: с няколко звънчета и пъстри кърпи искат да откупят те смъртните останки на своя адмирал! Но много по-величествен от не особено героичните Магеланови спътници, голият победител отблъсква сделката. Той не иска да продаде за огледалца и стъклени бисери и пъстро кадифе трупа на своя противник. Трофеят не му е за продан. Защото сега ще се знае по всички острови, че великият Силапулапу е убил лесно като някоя риба или птица чужденеца, повелителя на гърма и светкавицата.

Никой не знае какво са направили след това ония жалки диваци, на коя стихия са предали смъртните му останки, дали на огъня, на морето, на земята или на бавно разяждащия въздух. Не ни е останало никакво свидетелство, изчезнал е без следа гробът и загубена е в неизвестността следата на мъжа, който изтръгна от безкрайния океан, обграждащ сушата, неговата последна тайна.

---

[1] Знатно общество — фр. ↑

ЗАВРЪЩАНЕТО БЕЗ ВОЖД

27 АПРИЛ 1521 — 6 СЕПТЕМВРИ 1522

В жалката схватка със Силапулапу испанците оставят всичко осем души убити, едно число незначително само по себе си. Но загубата на вожда им прави случая катастрофа. Защото със смъртта на Магелан изчезва магичният ореол, който досега бе издигнал белите чужденци в нещо като богове, тъй като всички конкистадори досега дължаха успеха и могъществото си главно на привидната си непобедимост. Въпреки всичката си храброст и издръжливост, въпреки военните си добродетели и оръжието си Кортес и Писаро никога не биха успели да победят десетките си и стотици хиляди противници, ако митът за непобедимостта и неуязвимостта на белите хора не бе им помогнал като техен ангел-закрилник. Чуждоземните всезнаещи същества, които можеха да пуцат светкавица и гръм от своите прътове, бяха смятани от смутените туземци за неуязвими; те не могат да бъдат улучени, защото стрелите отскачат от техните брони, от тях човек не може да избяга, защото грамадните четирикраки животни, с които те са сраснали в едно, настигат всеки беглец. Нищо не доказва по-трогателно парализиращата сила на тоя страх, отколкото случката с удавянето на един испанец в една река през ония конкистадорски времена. Индианците държат три дни трупа в една колиба, гледат го втренчено, ала не смеят да се допрат до него от страх, че бялото божество може отново да се пробуди. Едва когато плътта започва да се разлага, те събират смелостта си и се дигат на въстание. Един-единствен бял бог, който се е оказал уязвим, едно-единствено поражение на непобедимите и могъществото им е навсякъде унищожено и митът, че са пратеници на боговете, разнесен като дим.

Същото нещо става и тоя път. Царят на Себу се бе покорил безпрекословно на господарите на гърма и светкавицата. Той смирено прие тяхната вяра, като мислеше, че техният бог трябва да е по-силен от дървените идоли, които той почиташе досега. Той се надяваше, че като се свърже чрез приятелство с тия чужди свръхестествени

същества, ще може в късо време да стане най-мощният монарх сред главатарите на всички съседни острови. А сега самият той и хилядата му бойци видяха от лодките как Силапулапу, един жалък, дребен главатар, победи белите богове. Със собствените си очи видя той, че тяхната светкавица и техният гръм останаха безсилни, видя дори нещо повече: как уж неуязвимите в техните бляскави брони позорно удариха на бяг пред голите бойци на Силапулапу и как най-сетне оставиха трупа на своя господар, за да тържествуват с рев над него по-храбрите му от тях земляци.

Може би едно енергично решение би могло все още да спаси престижа на испанците. Ако един решителен водач би свикал сега двестата души моряци, ако те бяха отишли на Макатан, отнели от диваците с щурм тялото на своя велик вожд, наказали най-страшно голия бандитски главатар — в такъв случай навярно и в душата на Себу би се вселил целебен страх. Но вместо да стане това, Дон Карл Хумабон (той не ще носи още дълго името на императора) вижда как победените испанци смирено изпращат пратеници при тържествуващия победител, за да се пазарят и откупят трупа на Магелан със стока и пари. Но ето: мъничкият главатар на мъничкия остров Матакан прави напук на белите богове и с презрение изгонва техните пратеници.

Това страхливо държане на белите богове трябва естествено да е навеело странни мисли в главата на цар Карл Хумабон. Може би той е почувствувал нещо от горчивото разочарование на Калибана по отношение на Тинкуло, когато бедният излъган глупак разбира, че прибързано е взел един самохвалец и бърборко за бог. Но испанците правят и иначе всичко възможно, за да развалят доброто разбирателство с туземците. Петер Мартир, който веднага след завръщането разпитва моряците, за да установи истинската причина на настроението след смъртта на Магелан, получава от един очевидец, по всяка вероятност от генуезеца Мартин, съвсем основателния отговор: „*Feminarum stupra causam perturbationis dedisse arbitrantur*“^[1] Въпреки всичката си енергия Магелан не успява да въздържи изгладнелите от многомесечното пътуване моряци да не се нахвърлят върху жените на туземците, в чиято земя гостуват; напразно бе се опитал той да тури край на насилията им, като наказва дори собствения си шурей Барбоса, защото е останал в течение на три ноци на сушата; изглежда обаче, че

тая необузданост е станала още по-лоша след неговата смърт. Във всеки случай заедно с изчезването на страха от военното могъщество на испанците изчезва всякакво уважение на царя към тия бесни пришелци. Испанците трябва да са усетили отчасти растящото недоверие, защото изведнъж стават нетърпеливи. Товарите по-скоро стоките и печалбата и бързо към Островите на подправките! Идеята на Магелан да спечели чрез мир и приятелство Филипинските острови за империята и християнската вяра съвсем не влиза в грижите на неговите меркантилни наследници: само по-скоро край и бързо назад към родината! Но за това приключване на сделките испанците имат наложителна нужда от Енрике, Магелановия роб, понеже единствен той чрез познанията си по езика може да посредничи при размяната между тях и туземците и веднага по тоя незначителен случай се вижда разликата между Магелан и другите в изкуството да се отнасят с хората, благодарение на което изкуство Магелан бе постигнал най-големите си успехи. Верният му Енрике бе останал рамо до рамо с него до последния миг на битката. Лодките го отнасят ранен назад на кораба и ето че той лежи сега неподвижно, обвит в чергата си, било поради раната, която е получил в боя, било поради това, че с верността на безсловесно животно той изживява в това вцепенено мълчание своята скръб по любимия си господар. При това положение Дуарте Барбоса, когото екипажът избира след смъртта на Магелан за върховен заповедник заедно със Сераон, извършва глупостта да оскърби смъртно животински верния на Магелан роб. Той грубо заявява на Енрике — никак да не си въобразява, че сега, след смъртта на господаря му, той може да лентяйствува и да смята, че не е вече роб. В Испания той ще бъде веднага предаден на Магелановата жена, а дотогава е длъжен да се покорява. И ако сега не стане веднага, за да отиде на брега да помага като преводач при продаването на стоките, ще опитат здравата на кожата му кучешкия камшик. Енрике, който е от опасната раса на малайците, които никога не прощават обида, слуша със забулен поглед заканата. Нему несъмнено е известно, че в завещанието си Магелан го е обявил изрично за свободен от часа на смъртта си и дори го е удостоил с един легат. Поради това той скърца тайно зъбите си; тия дръзки наследници на неговия велик господар и учител, които искат да ограбят свободата му и не разбират болката му,

ще трябва да платят това, че го нарекоха „рего“^[2] и действително се отнесоха с него като с някое куче!

Разбира се, коварният малаец с нищо не издава отмъстителните си мисли. Той се отправя послушно към пазара, послушно служи като преводач при покупките и продажбите, но едновременно с това използва по най-опасен начин преводаческото си изкуство. Защото той съобщава на царя на Себу, че испанците са вече дали нареждания да се пренесат обратно на корабите непродадените им стоки и имат намерение на другия ден да си оберат внезапно крушите и да изчезнат. Ако царят би действувал сега умело, той би могъл лесно да си присвои всичките им стоки, без да е потребно да дава нито косъм срещу тях и да вземе като плячка при тоя случай дори и прекрасните три кораба.

По всяка вероятност чрез отмъстителното си предложение Енрике само е дал словесен израз на тайните желания на Себуанския цар; във всеки случай неговите думи намират радушен прием. Двамата се съгласяват и разработват един план. Външно търговията си върви ревностно напред; царят на Себу грижливо се показва към своите нови братя по вяра по-сърдечен, откогато и да било, а също и Енрике изглежда основно излекуван от леността си, откакто Барбоса му показва камшика. Три дни след смъртта на Магелан, на 1 май, той донася дори със светнало лице едно особено радостно известие за капитаните. Най-сетне царят на Себу е получил украшенията, които бе обещал да изпрати в Испания на своя приятел и брат по вяра, краля. За да стане предаването особено тържествено, той е вече свикал всичките си главатари и поданици; поради това нека двамата капитани, Барбоса и Сераон, да дойдат също с най-знатните си благородници, за да приемат със собствените си ръце подаръците, които царят на Себу изпраща на своя върховен господар и приятел Карл Испански.

Ако бе жив сега Магелан, той непременно би си спомнил за бойните си години в Индия и за оная също така любезна покана от страна на малакския цар, когато по даден знак бяха изклани безгрижно слезлите на сушата капитани и когато той успя благодарение само на личната си храброст да спаси живота на своя приятел Франсиско Сераон. Но сега другият Сераон и Дуарте Барбоса отиват, без да подозрат нищо, в примката на новия си християнски брат. Те приемат поканата и за да се докаже за лишен път, че звездогадателите никога не знаят нито косъм за собствената си съдба, също и астрологът Андрес

де Мартин, който, изглежда, е забравил да си състави предварително хороскоп, се присъединява към тях, докато за иначе тъй много любопитния Пигафета раната, която той е получил в битката на Макатан, става истинско благодеяние. Той остава на болничната си постеля и спасява с това живота си.

На сушата отиват всичко двадесет и девет испанци и между тях се намират за зла съдба тъкмо най-добрите и изпитани водачи и пилоти. Приети тържествено, те биват отведени в една палмова гора, където царят е приготвил богато пиршество. Грамадни тълпи туземци са събрани тук уж от любопитство и с твърде очебийна настойчивост обграждат испанските гости от всички страни. Но тъкмо настойчивостта, с която царят завежда испанците в палмовата гора, никак не допада на пилота Хуан Карвальо. Той съобщава подозрението си на Гомес де Еспиноса и двамината решават да доведат незабавно от корабите останалия екипаж, за да могат да избавят другарите си в случай на предателство. Под някакъв благовиден предлог те се измъкват из тълпата и отиват с лодката при корабите. Но още непристигнали на борда, от сушата се надават ужасни викове. Точно както някога в Малака туземците се нахвърлят върху безгрижно седналите на угощението испанци, без последните да успеят да окажат каквато и да било съпротива. С един-единствен удар коварният цар на Себу се освобождава от гостите си и си присвоява стоварените на брега стоки и оръжия, както и неуязвимите испански брони.

Останалите на корабите другари на испанците в първия миг са вцепенени от ужас. След това Карвальо, когото убиването на всички други капитани издига вътре в една минута в комендант на флотата, заповядва на корабите да се приближат до брега и да отправят топовете си към града. Топовните залпове следват един подир други. Може би Карвальо се надява да спаси чрез тая репресия живота на някои поне от другарите си, а може би тя е само плод на бликнал гняв. Но точно в мига, когато първите изстрели падат върху къщите, се случва нещо ужасно, една от ония сцени, които оставят незаличими следи на ужас в душата на оня, който ги е преживял. Един-единствен от нападателите, най-храбрият от всички — Жоаон Сераон, успява да се изтръгне — тайнствено завръщане — в последния миг от ръцете на нападателите и също, както някога Франсиско Сераон в Малака, избягва на брега. Но враговете го последват, те го обграждат, връзват го. И ето той стои сега

обезоръжен, заобиколен от убийци, и вика с последни сили към корабите да спрат артилерийския огън срещу града, иначе неговите мъчители ще го убият. Нека изпратят бързо, за бога, една лодка със стока, за да го откупят.

За миг изглежда, че сделката ще стане. Определен е вече откупът за най-храбрият от капитаните: два бомбарда и няколко бурета мед. Но туземците настояват да се изпратят стоките на брега, а Карвальо се бои може би, че тия разбойници, които извършиха вече една измама, ще вземат тогава не само стоката, но и лодката. А може би и самият Пигафета изказва това съмнение — тоя честолюбец, който не иска да се откаже от неочаквано падналия му се адмиралски чин, твърде малко е склонен да служи отново само като пилот под командата на откупения Сераон. Както и да е, става най-ужасното. На брега се гърчи обвързан здраво един единичък разкъравен човек с предсмъртни капки пот на челото сам сред цяла тълпа убийци, готови да го смажат под ударите си. Неговата последна надежда е в това, че само на един хвърлей от брега лежат с отпуснати платна три добре въоръжени испански кораба и че на носа на адмиралския кораб стои тъкмо неговият земляк Карвальо, неговият „compadre“, неговият най-близък приятел, с когото той е делил хиляди опасности и който ще пожертвува всичко, но не ще го остави в ръцете на убийците. Той непрестанно вика към него с прегракнало гърло по-скоро да изпрати откупа и да го освободи. Жадно гледа той, втренчил очи в лодката, която се люлее до кораба. Но защо се бави Карвальо, защо се бави още той? И изведнъж морякът Сераон, който знае всяка хватка на борда на един кораб, вижда, че те прибират лодката. Предателство! Предателство! Вместо да изпратят спасителната лодка на брега, корабите започват явно да се готвят за път и скоро се обръщат към морето. Първият кораб завива, платната му вече се издуват от вятъра. В първия миг злощастният Сераон не може и не иска да схване, че собствените му другари го оставят подло в ръцете на убийците — него, вожда, коменданта — оставят го по заповед на най-близкия му приятел! Той извиква още веднъж с полузадавен глас към бегълците, той моли, заповядва, реве от отчаяние пред близката страшна смърт. Но когато най-сетне разбира, че корабите са вече взели направление и напущат брега, той изтръгва с последни сили дъх от вързаните си гърди и извиква пронизително над вълните едно страшно проклятие към Хуан де Карвальо: в деня на

второто пришествие той ще го изправи пред Страшния съд божи за подлото му предателство.

Но това проклятие е същевременно и последната му дума. Неверните другари са принудени да гледат със собствените си очи от борда как избраният от тях капитан бива заклан от диваците. И едновременно с това, преди те още да са излезли от пристанището, големият кръст бива повален на земята сред радостния рев на тълпата: всичко, което Магелан бе изградил с предпазлива и търпелива работа в течение на седмици, погива изведнъж поради лекомислието и глупостта на наследниците му. Покрити с позор, с проклятието на своя умиращ капитан в ушите, с подигравателния рев на танцуващите диваци зад гърба си, бягат испанците като подгонени престъпници, бягат от острова, на който стъпиха като богове под водителството на Магелан.

* * *

Прегледът на екипажа, който правят сега спасените, едва избягалите от злощастното пристанище на Себу, е печален. От всички удари на съдбата, които флотата бе претърпяла от потеглянето си насам, това престояване в Себу беше най-злощастното. Вън от Магелан, незаменимия вожд, те загубват и най-опитните си капитани — Дуарте Барбоса и Жоаон Сераон, които тъкмо сега при предстоящото пътуване за връщане в родината са от особена важност за тях, тъй като са отлични познавачи на източноиндийските крайбрежия; смъртта на Андерс де Сан Мартин ги лишава от мореплавателския им експерт, бягството на Енрике — от преводача им. Когато преброяват човек по човек екипажа, от двеста шестдесет и петте души, които се бяха качили на борда в Севиля, налице се оказват всичко сто и петнадесет души и този разреден състав не позволява вече правилното обслужване на три кораба. Поради това по-добре ще бъде, за да могат да се поддържат в състояние, годно за плуване, два от корабите, третият да се пожертвува. Участиа на доброволното потопяване сполита „Консепсион“, който от дълго време вече бе пропускал вода и за който се бояха, че не ще може да издържи предстоящото тежко пътуване. Смъртната присъда бива изпълнена

близо до остров Бохол. Всичко годно за употреба до последния гвоздей и най-малката връвчица бива пренесено на другите кораби; изпразненият дървен труп бива след това запален. С мрачен, втренчен поглед гледат моряците как пламъкът се издига отначало малък и колеблив и после обхваща с огнени ръце целия кораб, който им е бил в течение на две години дом и родина и който сега потъва, димящ и обгорен сред чуждото враждебно море. Те бяха тръгнали от пристанището на Севиля пет кораба, празнично окичени със знамена и пълни с екипаж. Първата жертва беше „Сантяго“, който се разби о патагонския бряг. В Магелановия проток ги напусна подло „Сан Антонио“; сега и „Консепсион“ стана жертва на пламъците и свой собствен ковчег. Само два кораба, последните два, плуват сега един до друг по непознатия път: „Тринидад“, бившият адмиралски кораб на Магелан, и оная малка, незначителна „Виктория“, която ще има славата да потвърди името си и да пренесе Магелановата идея пряко собствения му живот далече в безсмъртието.

* * *

Че на тая толкова зле пострадала и умалена флота липсва истинският вожд, изпитаният адмирал Магелан, скоро ще проличи от нерешителния път, който вземат корабите. Като слепи, като замаяни се блъскат те насам-натам из Зондския архипелаг. Вместо да карат право на югозапад, към Молукските острови, до които са в същност толкова близо, те блуждаят назад и напред в северозападна посока, описват несигурни зигзаги. Цели шест месеца биват загубени при тия блуждения, които ги отвеждат до Минданао и дори до Борнео. Обаче липсата на родения вожд проличава не само в тая мореплавателска несигурност, но още повече в отпадането на дисциплината. Под железната власт на Магелан нямаше никакви произволи и грабежи на сушата, никакво пиратство по морето. Спазваше се строг ред, държеше се точна сметка; той нито за миг не забрави, че като адмирал на своя крал и повелител е длъжен да пази честта на испанското знаме дори и в най-отдалечените кътове на Земята. Обаче неговият жалък наследник, Карвальо, който дължеше своя адмиралски пост само на това, че раджите на Себу и Макатан избиха всички по-горни от него

чинове, не познава никакви морални задръжки. Той се предава без стеснение на пиратство и взема всичко, което му попадне на пътя. Мине ли край тях някоя джонка, тя бива просто нападната и ограбена; откупът, който Карвальо иска при такива случаи, отива обикновено в собствения му джоб. Бидейки „contador“ и „tesorero“ в едно лице, той никому не дава сметка и докато Магелан за запазване на дисциплината никога не търпеше жена на борда, той си взема от една ограбена джонка не една, а три жени под предлог, че ще ги занесе на испанския крал. Постепенно постъпките на тоя паша ожесточават екипажа. „И като видяха — съобщава дел Кано, — че той не се грижи за делото на краля, а за своята собствена полза, те просто прогониха тоя харемски паша от адмиралския пост.“ Тогавя вместо, него бива поставен един триумвират: Гомес де Еспиноса — като капитан на „Тринидад“, Хуан дел Кано — като капитан на „Виктория“ и пилотът Пончиро — като „governador dell armata“^[3]

Но безсмисленото блуждение на корабите в кръг и на зигзаг ни най-малко не се изменя. Наистина заблудените скитници лесно попълват в тая гъсто населена област хранителните си припаси чрез размяна и грабеж, но истинската задача, за която Магелан дръзна да предприеме своето пътешествие, изглежда вече напълно забравена; най-сетне един щастлив случай осветява за тях изхода им из лабиринта на Зондските острови. Те пленяват на един случайно срещнал ги малайски платноход, който бива пиратски ограбен от тях, един мъж, родом от Тернат, и който следователно ще трябва отлично да знае пътя за родината си, пътя към бленуваните Острови на подправките. И действително той не само знае пътя, но познава и Франсиско Сераон, Магелановия приятел; по такъв начин бива намерен най-сетне оня, който ще ги изведе от безплодното блуждение. Надмогнато е последното изпитание; сега те могат да се отправят вече право към целта си, до която често биваха тъй близо през тия седмици на безсмислено блуждение и която в заслепението си постоянно отминаваха. Сега няколко дни леко и спокойно плаване ги отвежда по-близо до тия острови, отколкото шестте месеца глупаво търсене. На 6 ноември те виждат в морето далечни планини — височините на Тернат и Тидор. Най-сетне блажените острови са стигнати!

„Пилотът, който ни придружаваше — пише Пигафета, — каза, че това са Молуките. Ние всички благодарихме на бога и за да

засвидетелствуваме радостта си, изгърмахме с оръдията си. Нека не се вижда чудно, че бяхме толкова щастливи, защото ние бяхме прекарвали цели двадесет и седем месеца без два дни в търсене на тия острови и при това търсене бяхме сновали надлъж и нашир между безброй острови.“

И тъй, на 28 ноември 1521 г., те спират на Тодор, един от петте блажени острова, за които Магелан бе бленувал през целия си живот. Както мъртвият Сид, поставен на верния си кон от своите хора, извоюва още една, последна победа, така и Магелановата енергия изтръгва пряко смъртта му спасителното дело. Неговите кораби, неговите хора виждат обетованата земя, която той бе обещал като Мойсей на ония, които тръгнаха подир него и на която земя нему не бе дадено да стъпи. Но също и оня, който го бе повикал при себе си през океаните, оня, който го бе насърчил в идеята и делото му — Франсиско Сераон, — и той не е вече между живите: напразно Магелан, ако бе още жив, би разтворил ръце при пристигането си, за да прегърне своя приятел, при когото отиде, обикаляйки цялата Земя. Сераон е умрял няколко седмици преди пристигането на испанската флота — отровен бил, както казват, и по такъв начин първите двама родоначалници на мисълта за обикалянето на Земята предивременно заплащат безсмъртието си с цената на своя живот. Но описанията на Сераон излизат напълно верни. Не само Земята е прекрасна и блика с всички богатства на природата, но и хората са крайно приветливи. „Какво да кажем за тия острови“, пише Максимилиан Трансилванус в прочутото си писмо. „Тук всичко е просто и нищо няма по-висока цена от мира, удобството и подправките. Но най-доброто от тия неща и може би най-хубавото благо на Земята, именно мирът, изглежда прогонено от нашия свят чрез лошотията на хората и намерило последно прибежище тук.“ Цар Алманзор, чийто приятел и помощник е бил Сераон, пристига бърже в копринена носилка и приема гостите като свои братя. Той наистина си запушва носа като правоверен мохамеданин, за да не усеща на кораба противната миризма на омразното свинско месо, но прегръща християните с братска любов. „Дойдете и се подкрепете, придумва ги той, и се порадвайте на удоволствията на земята след толкова дълго скитане по морето и толкова много опасности. Освежете тялото си и се радвайте, като че сте пристигнали в царството на собствения ваш господар.“ Той на драго сърце признава

върховенството на испанския крал и вместо да гледа да изтръгне подобно на другите срещнати досега главатари колкото е възможно повече блага от тях, той благороден княз ги кани да спрат със своите подаръци, защото „той не притежава нищо, което би било достатъчно достойно, за да може да им се отплати“.

Блажени острови: испанците получават в изобилие всичко, за което бленуваха — скъпоценните подправки, хранителни припаси, златен прах и онова, което любезният цар не може да им достави сам, набавя го от съседните острови. Моряците са като омагьосани от толкова много щастие след всичките преживени лишения и страдания; те като луди се нахвърлят да купуват подправки и скъпоценни райски птици, дават ризите си, пушките си, армбрустите си, наметките си, коланите си, защото нали скоро ще тръгнат вече за родината си, а с тия смешно евтини съкровища те ще станат там богати хора. Някои, разбира се, искат да последват примера на Сераон и да останат завинаги в тоя рай. Поради това за една голяма част от тях е добре дошло неприятното обстоятелство, което бива открито малко преди потеглянето за родината, а именно че само единият от корабите е достатъчно годен, за да може да потегли към Испания, и поради това петдесет души, от всичко стоте моряци, ще трябва засега да останат на тия блажени острови, докато вторият кораб бъде поправен и стегнат.

Корабът, който е осъден принудително да остане, е старият адмиралски кораб на Магелан — „Тринидад“. Тоя кораб бе излязъл пръв от Сан Лукар, пръв бе преминал през Магелановия проток, през Великия океан — винаги начело на другите като въплътена воля на своя адмирал и вожд. Сега, когато вождът липсва, неговият кораб не иска да върви по-нататък: както едно вярно куче не иска да се откъсне от гроба на своя господар, така и „Тринидад“ отказва да пътува отвъд поставената от Магелан цел. Натоварени са вече на борда бъчвите с вода, хранителните припаси и голямо количество подправки; развято е вече знамето на Сант Яго с надписа: „Това е знакът на нашето щастливо завръщане“, разпънати са вече платната, когато изведнъж старият, прогнил кораб простенва и изпращява. Нахлува вода, без да може да се намери пробивът, и моряците са принудени бързо да разтоварват тежкия товар, за да могат да спасят до брега старата развалина. Но седмици и седмици ще са нужни, докато бъде поправена повредата, а другият кораб, единствен останал от някогашната армада,

не може да чака толкова време; сега, когато източният мусон вее така благоприятно, крайно време е вече да се занесе на императора след цели три години известието, че Магелан изпълни обещанието си с цената на своя живот и извърши под испанско знаме най-великия подвиг в историята на мореплаването. Единодушно бива решено „Тринидад“ да се опита след поправянето му да прекоси Тихия океан, за да стигне при Панама брега на Задморска Испания, а „Виктория“, използвайки благоприятните ветрове, да се отправи веднага на запад през Индийския океан към родината.

Капитаните на двата кораба, които стоят сега един срещу друг и си вземат след две и половина годишен задружен живот сбогом завинаги — Гомес де Еспиноса и Себастиан дел Кано, — са стояли вече един срещу друг в един решителен час. През оная съдбоносна нощ на големия бунт в залива Сан Хулиан тогавашният оръжейник Гомес де Еспиноса беше най-верният другар на Магелан; смелият удар на неговия меч завладя „Виктория“ и спаси по този начин понататъшното пътуване. А Себастиан дел Кано, тогава още млад баскийски долен чин, бе застанал през оная нощ на страната на бунтовниците; с негова дейна помощ те завладяха кораба „Сан Антонио“. Магелан се отплати с благодарност на верния Гомес де Еспиноса, със снизхождение помилва предателя дел Кано. Ако съдбата бе справедлива, тя би трябвало да избере сега за славното завършване на Магелановия подвиг Гомес де Еспиноса, който осигури успеха на Магелановата идея. Но съдбата е повече великодушна, отколкото справедлива и възлага тази чест на оная, който не бе я заслужил. И докато Еспиноса ще погине безславно заедно с другарите си по съдба от „Тринидад“, ще погине след неизповедими скитания и страдания и ще остане забравен от неблагодарната история, звездите увенчават тъкмо оновова, който искаше да попречи на Магелановия подвиг, бившия бунтовник против адмирала, Себастиан дел Кано, със слава и с блясъка на безсмъртието.

* * *

Трогателна раздяла на другия край на Земята: четиридесет и седем мъже, офицери и моряци ще трябва да потеглят за родината с

„Виктория“, петдесет и един да останат с „Тринидад“ в Тидор. Докато дойде мигът на тръгването, ония, които остават на острова, стоят на борда при своите другари, за да ги прегърнат още веднъж, да им предадат писма и поздравии за родината — две и половина годишните мъки бяха отдавна споили в неразделно единство събраният от всички езици и раси екипаж на бившата армада. Никакъв раздор, никакво недоразумение не може повече да ги раздели. Когато най-сетне „Виктория“ дига котва, ония, които остават, все още не искат да си вземат сбогом. Настанени в малки малайски лодки, те гребат отстрани на бавно плуващия кораб и вървят редом с него, за да се погледнат още веднъж с другарите си, още веднъж да си извикат и кажат нещо сърдечно. Едва когато се спуща вечерта и ръцете им отмаляват, те обръщат лодките и един артилерийски залп проехтява като последен поздрав към брега. И тогава „Виктория“, последният кораб, останал от флотата на Магелан, започва своето незабравимо пътешествие.

* * *

Това завръщане в родината на разнебитения и остарял след две и половина годишно неспирно плаване малък платноход, който обикаля половината Земя, принадлежи към най-големите подвизи в историята на мореплаването; дел Кано поправя със слава тежката си простъпка по отношение на Магелан, като осъществява волята на своя загинал вожд. На пръв поглед задачата, която му предстои — да закара един кораб от Молукските острови в Испания, — не изглежда тъй много тежка. Защото между Малайския архипелаг и Португалия още от началото на века плават редовно всяка година с мусоните португалски флоти; едно пътуване до Индия, което преди десетина години при Албукерке и Алмеида беше все още един поход в неизвестността, изисква сега само познаване на точно означения път, а в случай на нужда капитанът може да намери на всяко пристанище в Индия и Африка, в Малака, Мозамбик и на Зеления нос португалски търговци, пилоти и чиновници, на всяка станция има готови хранителни припаси и материал за поправки. Но неизмеримата трудност, която дел Кано има да надделее, се състои в това, че той не само не може да използва тия португалски станции, но трябва дори да ги избягва, като описва

най-широки дъги. Защото при Тидор Магелановите хора научават от един избягал португалец, че крал Мануел е издал заповед всеки срещнат Магеланов кораб да бъде заловен и екипажът му взет в плен като пирати и този ужасен жребий действително сполетява техните злощастни другари от „Тринидад“. Следователно на дел Кано се пада задачата не повече и не по-малко, а със своя стар прояден от червеи, изхабен и натоварен до връх платноход (за който още преди три години в пристанището на Севиля консул Алварес бе заявил, че не би посмял да отиде с него дори до Канарските острови), да прекоси на един дъх целия Индийски океан и после да заобиколи още и нос Добра Надежда и после и цяла Африка, без да спре нито един-единствен път — едно смело дело, което човек трябва да разгледа на картата, за да разбере задачата в цялото ѝ величие, едно смело дело, което дори и днес, след четиристотин години, би било извънредно постижение дори за един модерен, съоръжен с най-мощни машини параход.

Тоя безпримерен лъвски скок от Малайския архипелаг до Севиля започва — паметен ден — на 13 февруари 1522 година от едно пристанище на остров Тимор. Още веднъж натоварва дел Кано хранителни припаси и вода, още веднъж, спомняйки си поуците от предвидливостта на своя починал учител, поправя кораба и го начуква с кълчища от дъното до върха, преди да го предаде на неспирната игра на вятъра и вълните в течение на дълги месеци. През първите дни „Виктория“ плава още покрай острови, тропическа зеленина и очертания на високи планини поздравяват моряците отдалече. Но времето е много напреднало, не бива никъде да се почива, защото дел Кано трябва да използва източния вятър; без да спира, „Виктория“ минава покрай всички тия примамливи острови за голяма скръб на ненаситно любопитния Пигафета, който все още не е видял достатъчно „чудни неща“. От празност той прекарва времето си, като кара туземците (деветнадесет души, взети на кораба към четиридесет и седемте души европейци) да му разказват за островите, покрай които минават, и мургавите хора му разказват най-хубавите приказки от „Хиляда и една нощ“. На оня остров там отвъд живеят хора, които са не по-големи от една педя, обаче ушите им са дълги, колкото самите тях, и при спане едното им служи за постеля, а другото за завивка. На онова пък островче обитават само жени и никога мъж не бива да стъпи на него. Въпреки това обаче те забременяват, и то чрез вятъра; всички

момчета, които те раждат, биват убити и само момчетата се оставят живи и се отглеждат. Но и последните острови изчезват бавно: в синьото очарование, с което малайците замайват добрия Пигафета, и само ширният океан обгръща сега кораба със своята мъчителна, неизменна синина. В течение на седмици и седмици, докато прекосяват в празен бяг Индийския океан, моряците не виждат нищо друго освен небе и море в жестоко уморително еднообразие. Никакъв човек, никакъв кораб, никакво платно, никакъв звук, а само синьо, синьо, синьо и пуста, пуста, пуста безкрайна вода.

През всички тия дълги седмици те не чуват никакъв чужд език, не виждат никакво чуждо лице. Но внезапно от потайната утроба на кораба се появява старият добре познат призрак с хлътнали очи и бледно лице — гладът. Гладът, страшният им и верен спътник по Великия океан, немилостивият мъчител и убиец на стари, близки другари, той трябва да се е промъкнал тайно на борда, защото стои сега посред тях, подигравателен и алчен, и се хили в смутените им лица. Случила се е една непредвидена катастрофа, която разваля всички изчисления на дел Кано. Наистина неговите хора бяха натоварили на борда хранителни припаси за пет месеца и преди всичко много месо. Обаче те не намират в Тимор никаква сол и недостатъчно осоленото месо започва да се разлага под огнената жега на индийското слънце; за да се спасят от чумавата воня на разлагащата се мърша, те са принудени да хвърлят в морето целия си запас от месо. И сега им остава за храна само ориз, ориз и вода, вода и ориз, ориз и вода, вода и ориз, и все по-малко ориз, и все по-малко, и все по-развалена вода, седмица след седмица. Отново избухва скорбут, отново смъртта започва да коси моряците. В началото на май бедствието става толкова страшно, че една част от хората настояват да се отправи по-добре корабът към близкия бряг на Мозамбик и да го предадат там на португалците, вместо да продължат пътуването и да измрат от глад.

Но заедно с командния пост у някогашния бунтовник невидимо е преминала и желязната вадя на Магелан. Същият дел Кано, който по-рано като подчинен искаше да принуди адмирала си да се върне назад, сега като комендант иска от своите хора да напрегнат последните си сили и да се въоръжат с последна смелост и действително успява да ги подчини на волята си. „Ние решихме по-добре да измрем, отколкото да се предадем в ръцете на португалците“ — ще може той да съобщи по-

късно с гордост на императора. Опитът да спрат на източния бряг на Африка излиза напразен; те не намират ни вода, ни плодове в безродната земя; те са принудени да поемат отново страшното пътуване, без да могат ни най-малко да облекчат убийственото си положение. При нос Добра Надежда — те неволно го наричат със старото име *Sabo tormentoso* — ги връхлита бясна буря, която отвлича предната и строшава главната им мачта. С мъка преуморените и замаяни вече от изтощение моряци поправят и закърпват горе-долу повредите. Тежко, бавно и с прашене продължава да се влачи корабът като ранен на север покрай африканския бряг. Но нито в бурята, нито през безветрието, ни денем, ни нощем не се отделя от тях ужасният мъчител, подигравателно се хили насреща им сивият призрак на глада — подигравателно, защото той е измислил още едно ново, едно дяволско мъчение. Тоя път корабът не е изпразнен до последната трошица, както тогава, когато околосветските пътешественици прекосяваха Великия океан — не, тоя път коремът му е пълен до връх. „Виктория“ влачи двадесет и шест тона подправки, двадесет и шест тона — едно количество, достатъчно, за да направи прекрасна гозбата на стотици хиляди и милиони хора, а лекарства гладният екипаж има много и премного. Но може ли човек да вкухва с изсъхналите си устни зърна от чер пипер, може ли да гълта вместо хляб парлива канела или мускатови цветове? И както е жестока иронията — да умреш от жажда всред морето, обкръжен подигравателно от безкрайни води, — също така на борда на „Виктория“ става демонско мъчение в мъченията — да гладуваш сред планина от лекарства, да гладуваш и най-печално да умреш. Всеки ден през борда се изхвърлят измършавели човешки трупове. От четиридесет и седемте испанци са останали всичко на всичко тридесет и един заедно с трима от деветнадесетте туземци, когато умореният кораб се приближава най-сетне след петмесечно непрекъснато плуване, на 9 юли, към островите на Зеления нос.

Зеленият нос е португалска колония и селището Сантяго — португалско пристанище. Да се спусне тук котва това значи собствено да се предадат вързани в ръцете на съперника, на врага; то значи да се предадат на една крачка от целта. Но хранителните припаси ще стигнат най-много за два или три дни още; гладът не оставя друг избор, освен да се опита една смела измама. Дел Кано решава да опита тая измама и да заблуди португалците относно това, с кого имат

работа. Но преди да изпрати неколцината моряци с една лодка на сушата, за да закупят хранителни припаси, той взема тържествена клетва от екипажа никой да не издава на португалците нито с една дума, че те са последната загубена дружина от Магелановата флота, която е обиколила света. Той предписва на моряците да разказват една басня; буря е докарала кораба им тук от Америка, значи от областта на испанските владения, и строшената мачта и ужасното положение на разнебитения кораб правят за щастие приказката твърде вероятна. Без много да питат, без да изпращат чиновници за преглеждане на кораба, португалците приемат най-радушно и с моряшка дружелюбност пристигналата лодка. Те веднага изпращат на испанците вода и пресни хранителни припаси, веднъж, два пъти, три пъти се връща лодката с изобилни провизии от брега. Изглежда вече, че хитростта е напълно сполучила; почивката и още повече отдавна липсващата храна, месото и хлябът ободряват екипажа и запасите от храни са вече почти достатъчно попълнени, за да може да се стигне с тях до Севиля. Още един път, само един последен път изпраща поради това дел Кано лодката за един последен товар от ориз и плодове — а след това напред към последната победа! Победа! Но чудно! Лодката не се завръща той път. Веднага дел Кано разбира какво е станало. Някой от моряците трябва да се е разбърлил непредпазливо на сушата или пък се е опитал да си купи срещу подправки малко от дълго невкусваната ракия; по това португалците са познали кораба на своя кръвен враг Магелан. Дел Кано забелязва вече как на брега приготвяват един кораб, за да хванат неговия. Само решителна смелост може да спаси сега пътешествието. По-добре да бъдат оставени ония на брега! Само да не се оставим да ни заловят на една педя разстояние от целта! Да бъдем смели след най-смелото мореплаване, което историята познава! Макар че „Виктория“ има на борда си само осемнадесет мъже, по всяка вероятност твърде малко, за да могат да закарат прогнилия кораб до Испания, дел Кано заповядва да вдигнат бързо котва и да разпънат платната. Това е едно бягство. Но бягство към великата, решителната победа.

* * *

Но колкото кратко и опасно да беше пребиваването им на Зеления нос, тъкмо тук, в последния миг, се удава на Пигафета — неуморимия летописец, да преживее най-сетне едно от чудесата, заради които той тръгва по света; защото той пръв наблюдава на Зеления нос чудото, което ще изпълни цялото му време с вълнуващата си новост и важност. Моряците, които отиват на брега с лодка, за да купят хранителни припаси, донасят учудени известието, че на сушата е четвъртък, докато на кораба твърдят, че е сряда. Пигафета остава много учуден, защото през време на почти тригодишното пътешествие той е държал всекидневно точен дневник. Без да прекъсва, той е броил, понеделник, вторник, сряда, цялата седмица, в течение на всички години — възможно ли е да е изпуснал някой ден! Той пита пилота Алво, който също така е отбелязвал дните в корабния дневник, и виж ти — също и у него е сряда! Плавайки все на запад, околосветските пътешественици са загубили по някакъв необясним начин един ден от календара и известието на Пигафета за това странно чудо удивлява целия образован свят. Отключена е една тайна, която нито мъдреците на Гърция, нито Птолемей, нито пък Аристотел можеха да подозрат и която едва Магелановият почин разкрива; доказано е вече напълно чрез опитно наблюдение онова, което Хераклит от Понтос бе изказал като хипотеза четиристотин години преди Христа: Земното кълбо не почива неподвижно във вселената, а се върти с правилен ритъм около собствената си ос, а оня, който следва неговото въртене, плавайки все на запад, може да спечели време от безкрайността. Това ново познание — че в различните части на света времето и часовете са различни — възбужда хуманистите на шестнадесетия век толкова много, колкото теорията за относителността — нашия днешен свят. Петър Мартир веднага поисква от един „мъдър мъж“ да му обясни това чудно нещо и го съобщава на императора и папата; по такъв начин, докато другите донасят от пътешествието само подправки, именно малкият Родоски рицар донася като печалба от похода най-скъпоценното нещо на Земята: едно ново познание!

* * *

Но корабът още не се е завърнал у дома си. Прогнилата „Виктория“ се влачи още със скърцащи стави, бавна и морна, влачи се с последни сили по водите. От всички другари, с които те тръгнаха от Островите на подправките, на борда са останали сега само осемнадесет души — вместо сто и двадесет ръце работят само тридесет и шест, а тъкмо сега има такава голяма нужда от здрави мишци! Защото малко преди целта ги заплашва нова катастрофа. Старите разслабени корабни дъски не се държат вече прилепнали, непрестанно таи вода през цепнатините при сглобовете и тия цепнатини постоянно се уголемяват. Най-напред опитват с една помпа. Тя не е достатъчна. В същност те би трябвало сега да изхвърлят от борда като баласт част от двадесет и шестте тона подправки, за да облекчат опасния дълбок ход на кораба. Но дел Кано не иска да пилее имуществото на императора. Умореният екипаж се сменява ден и нощ на двете помпи — тежка каторжническа работа, но вън от нея трябва да се обслужват също и платната, да се държи кормилото, да се наблюдава от мачтата и да се вършат стотици други всекидневни работи. Лека-полека това става твърде много за изтощените моряци. Те се люшкат и вървят като лунатици, те не знаят от много нощи вече що е сън, те едва стоят на постове си: „Те бяха толкова уморени, пише дел Кано на императора, както никога не са били уморени смъртни люде.“ И все пак, всеки е принуден да изпълнява двойна, тройна служба. И те вършат това с последните си сили, които вече ги напускат, вършат го, защото целта иде все по-близо и по-близо. Осемнадесетте герои тръгнаха на 13 юли от Зеления нос: най-сетне, на 4 септември 1522 г. (скоро ще станат три години, откакто те напуснаха родината), се чува дрезгав радостен вик от мачтата: един е съзрял Кап Бисенте. При Кап Бисенте свършва за нас европейската земя, но за тях, околосветските пътешественици започва Европа, започва родината. Стръмната скала се издига бавно из водите и едновременно с това в сърцата им расте смелостта. Напред! Напред! Само два дни още, само две нощи още да издържим! Само две нощи и един ден! Само една нощ и един ден! Само една нощ още, една-едничка нощ. И най-сетне — всички се втурват на палубата и се тълпят, разтреперани от щастие — една сребърна ивица в сушата: Гуадалкивир, която се влива при Сан Лукар де Барамеда в морето. Оттук отплуваха те преди три години, водени от Магелан — пет кораба и двеста шестдесет и пет мъже. А

сега към брега се приближава един-единствен малък кораб, хвърля котва на същото място и от него излизат осемнадесет мъже, които се олюляват от изтощение, падат непохватно на колена и целуват твърдата, добрата, здравата родна земя. Най-великият подвиг на мореплаването през всички времена е завършен през този ден — 6 септември 1522 г.

Първият дълг на дел Кано още щом стъпва на брега е да изпрати до императора едно писмо с голямото известие. А между това неговите хора грабят с алчни ръце топлия пресен хляб, който им дават: от години вече те не са усещали в пръстите си този мек, хубав зальк, от години не са вкутали виното, месото, плодовете на родната земя. Потресени ги гледат другите с втренчен поглед, сякаш те са се върнали от ада — и не искат да повярват чудото. Но едва посъвзели се малко, преуморените моряци падат на постелите и спят, спят цялата нощ, спят за пръв път след толкова години безгрижен сън, спят за пръв път отново със сърце, притиснато до сърцето на родината.

На следната заран един друг платноход влечи „Виктория“, победоносния кораб, нагоре към Севиля, срещу течението на Гуадалкивир — самата тя, след като е обиколила целия свят, няма вече сила да се бори с течението. Удивени гледат и викат хората от корабите и лодките, които ги срещат; никой вече не си спомня за кораба, който потегли в далечината преди години, отдавна вече Севиля, Испания, светът смятаха, че Магелановата флота е потънала и загинала, но вижте — победоносният кораб мъчително, но все пак гордо върви нагоре по течението, върви към последния успех! Най-сетне блясва отдалече Хиралдата, бялата камбанария — Севиля! Севиля! Приветствува ги вече брегът, приветствува ги Порто де лас Муелас, откъдето те потеглиха. Дел Кано дава заповед на бомбардите — това е последната заповед на пътешествието! И ето надлъж и нашир над реката се разнася гръм. Така си взеха те преди три години с железни уста сбогом от родината. Така топовете поздравиха тържествено новооткрития Магеланов проток, така и — Великия океан. Така дадоха израз те на тържеството си, когато съзряха непознатия архипелаг на Филипините, така известиха с гръмовна радост, че са изпълнили дълга си, когато стигнаха поставената от Магелан цел — Островите на подправките. Така поздравиха за сбогом другарите си в Тидор, когато трябваше да оставят другия кораб в коварната далечина. Но никога

металните гласове не са звучали тъй ясно и с такова тържество, както сега, когато възвестяват: „Ние се върнахме! Ние направихме онова, което никой не бе извършвал преди нас! Ние сме първите люде през всички времена, които обиколихме света!“

---

[1] Обезчестяването на жените по всяка вероятност е причина за вълненията — лат. ↑

[2] Куче — исп. ↑

[3] Командир на флота — исп. ↑

ВИНАГИ МЪРТВИТЕ СА ВИНОВНИ

На брега в Севиля се събира грамадна тълпа, за да (както пише Овиедо) „се диви на тоя единствен и многопрославен кораб, чието пътуване представлява най-чудното нещо и най-голямата тайна, която е виждана, откакто бог сътвори първия човек и света“. Покъртени гледат гражданите как осемнадесетте мъже напуцат „Виктория“, как те като живи скелети стъпват един след друг на земята, люлеейки се, как се влачат напред, слаби, изтощени, уморени, болни, измъчени — тия безименни герои, всеки от които е остарял с едно десетилетие през трите безкрайни години. Обзема ги едновременно възторг и състрадание; предлагат на героите храна и питие, канят ги в домовете си, карат ги да разказват, да разказват, да разказват за своите приключения и страдания. Но моряците не искат. По-късно, по-сетне всичко това! Сега пръв дълг е да бъде изпълнен обетът, който бяха дали, когато се намираха в крайна, смъртна беда: изкупителното шествие до черквата Санта Мария де ла Виктория и Санта Мария Антигуа. С мълчаливо благоговение народът образува набожен шпалир, за да гледа как тия еднички оцелели осемнадесет души крачат към църквата боси и в бели смъртни ризи, всеки със запалена свещ в ръка, и отиват да благодарят богу на същото място, където си бяха взели сбогом, за неочакваната милост, че ги е спасил от толкова бедствия и върнал в родината. Отново гърми органът, отново свещеникът в тъмнината на катедралата издига над главите на коленичилите дарохранителницата като малко лъчезарно слънце. След като изказват на всемогъщия и на неговите светии благодарността си за своето собствено избавление, моряците навярно прочитат и една молитва за всички ония мъртви свои братя и другари, с които те бяха коленичили тук преди три години на обща молитва. Защото къде са те — ония, които тогава гледаха към Магелан, техния адмирал, когато той разви коприненото знаме, дадено му от краля и благословено от свещеника? Удавени в морето, убити от индианците, умрели от глад и жажда, изчезнали безследно или пленени. Само тях единствени, само тях избра съдбата в неизповедимата си воля, само тях благослови. И тъй осемнадесетте моряци прочитат с тихи

разтреперани устни смъртната молитва за падналия вожд и двестата души мъртви на армадата.

А между това известието за тяхното благополучно завръщане се разнася с огнен размах над цяла Европа, като възбужда отначало безмерно удивление, а после безмерен възторг. От времето на Колумбовото пътешествие насам никое друго събитие не бе така развълнувало света. Сега вече е сложен край на всяка несигурност. Съмнението, тоя най-ожесточен враг на човешкото знание, е победено на географското поле. Откакто един кораб излезе от пристанището на Севиля и плувайки все направо, се върна отново в пристанището на Севиля, оттогава е вече необоримо доказано, че Земята е обло кълбо, което се върти около себе си, и че всички морета са едно-единствено свързано море. Окончателно е надмината космографията на гърците и римляните, веднъж завинаги е свършено с твърденията на черквата и с несложната басня за антиподите, които вървят по главите си. Установен е за вечни времена обемът на Земята и чрез това е спечелена най-сетне известна мярка за земния космос; други смели откриватели биха могли все още да допълнят някои подробности на земната картина, но основният ѝ образ е даден от Магелан, неизменен до ден-днешен и до всички бъдни дни. Сега Земята е една ограничена област и човечеството завоюва тая област. В слава засиява от тоя исторически ден гордостта на испанския народ. Под тяхно знаме Колумб начена делото за откриване на света, под тяхно знаме довърши това дело Магелан. Само през един четвърт век човечеството научи повече за Земята, на която живее, отколкото през хиляди и хиляди години преди това. И поколението, което преживява щастливо и опиянено тоя преврат в пространството, станал в течение на един човешки живот, чувствава: започнало е едно ново време. Новото време.

* * *

Всеобщ е възторгът от великото духовно придобитие на това пътешествие. Дори и търговските предприемачи, които съоръжиха флотата, Casa de contratacion и Христофор де Харо, могат да се чувствуват в добро настроение. Те бяха вече записали на леда осемте милиона мараведа, които изразходваха за петте кораба, и ето че сега

неочаквано тоя един завърнал се кораб не само покрива всички сметки, но носи и непредполагани излишъци. Петстотин и двадесетте „квинтала“ (приблизително двадесет и шест тона) подправки, които „Виктория“ донася от Молуките, дават една чиста печалба от петстотин златни дуката над разноските; товарът на един кораб напълно ги обезщетява за загубата на другите четири кораба — разбира се, това е една сметка, в която загубата на двеста човешки живота е означена с нула.

Само една дузина мъже в целия свят чувствуват как изведнъж сърцето им спира от уплаха, когато чуват новината, че един от корабите на Магелановата армада е обиколил света и благополучно се е върнал назад. Това са разбунтуваните капитани и техният пилот, които бяха дезертирали със „Сан Антонио“ и бяха се завърнали една година по-рано в Севиля. Радостното известие звъни в ушите им като погребален звън. Те отдавна спяха с надеждата, че никога в Испания не ще се завърне един такъв опасен свидетел и обвинител, открито бяха подписали в съдебния протокол смъртния акт на Магелан. С такава сигурност бяха смятали те, че корабите и екипажът отдавна вече гният в океана, щото, без да се стесняват, славеха пред кралската следствена комисия своя бунт като патриотично дело и грижливо премълчаваха, че Магелан бе намерил вече протока в критическия миг, когато те го напуснаха. Те разказваха нещо само за един „залив“, в който бяха навлезли, и че диреният от Магелан път е безцелен и без полза. Но затова пък толкова по-тежко обвиняваха те отсъстващия адмирал. Той бе коварно умъртвил доверените лица на краля, за да предаде флотата в ръцете на португалци, и те са спасили собствения си кораб само като са оковали натрапения им негов братовчед Мескита.

Разбира се, кралският съд не дава пълна вяра на показанията на бунтовниците и с едно безпристрастие, което трябва да му се признае, обявява и двете страни за подозрителни. Както разбунтуваните капитани и пилоти, тъй също и верният Мескита биват затворени, като в същото време властите забраняват на Магелановата жена — тогава тя още не знаеше, че е вече вдовица — да напуска града. Ще трябва да се дочака, бе решил кралският съд, докато се завърнат като свидетели и другите кораби и адмиралът: но когато изминава цяла година и почти още една без вест от Магелан, сърцата на бунтовниците отново добиват смелост. Обаче сега топовните поздрави, които известяват завръщането

на Магелановия кораб, гърмят убийствено в съвестта им. Сега те са загубени. Магелан е успял в своето дело, той ще си отмъсти ужасно на ония, които го напуснаха подло, престъпвайки клетвата си и морското право, и оковаха във вериги верния му капитан.

Но каква въздишка на облекчение, когато те научават, че Магелан е мъртъв! Главният обвинител е ням. И още по-сигурни се чувствуват те, като чуват, че дел Кано е докарал „Виктория“. Дел Кано — но това е техният съучастник, съвиновник в бунта през оная нощ в залива „Сан Хулиан“! Ах, той не ще ги обвини, не може да ги обвини за едно престъпление, което и сам той бе извършил. Не против тях, а в тяхна полза ще свидетелствува той. И тъй — благословена да е Магелановата смърт, благословено да е свидетелствуването на дел Кано! И те излизат прави; наистина Мескита бива пуснат от затвора и дори обезщетен, обаче самите те благодарение на помощта на дел Кано излизат безнаказано от кашата и техният бунт бива забравен всред общата радост. Винаги живите излизат прави, мъртвите виновни.

* * *

Между това бързият пратеник на дел Кано занася във Валядолидския дворец известието за благополучното завръщане. Император Карл току-що се е върнал от Германия; той прекрачва сега от един исторически миг към друг. На събора във Вормс той е видял с очите си как духовното единство на църквата бе завинаги разкъсано чрез решителната ръка на Лютер; а тук той научава, че в същото време един друг мъж е претворил картината на света и доказал с цената на своя живот пространственото единство на океаните. Нетърпелив да научи повече за славния подвиг, защото той лично бе съдействувал за тоя подвиг, който е може би и най-пълният, най-трайният успех, преживян от него, императорът изпраща още същия ден, 13 септември, заповед до дел Кано веднага да дойде в двореца с двама от най-интелигентните си и изпитани хора и да му донесе всички книжа, които се отнасят до пътешествието.

Двамата моряци, които Себастиан дел Кано взема със себе си във Валядолид, трябва действително да са били най-изпитаните и най-интелигентни моряци, а именно — Пигафета и пилотът Алваро; но

затова пък твърде тъмно изглежда поведението на дел Кано към другото желание на императора — да му предаде всички книжа на флотата. Известно подозрение хвърля тук сянка върху неговите човешки постъпки, защото дел Кано не предава нито един ред, написан от ръката на Магелан (единственият написан от Магелан документ през време на пътешествието дължи своето запазване на обстоятелството, че попада в ръцете на португалците с „Тринидад“). А едва ли е възможно да се съмнява сериозен човек, че Магелан, тоя точен, фанатичен в дълга си мъж, не ще е водил, съзнавайки важността на мисията си, редовен дневник; само една ревнива ръка би могла да унищожи тайно тоя дневник. По всяка вероятност за всички ония, които се бяха възпротивили на своя вожд през време на пътешествието, изглежда твърде опасна възможността императорът да получи безпристрастно известие за ония лоши произшествия; по такъв начин след смъртта на Магелан мистериозно изчезва всеки ред, написан от неговата ръка, и не по-малко забележително е и загубването на оня голям дневник, който Пигафета води и чийто саморъчен оригинал той предава лично на императора при тоя прием. Защото тоя оригинален дневник в никакъв случай не може да бъде идентичен с по-късното, познато нам пътеописание, което очевидно е само едно общо извлечение от тоя дневник, и че тук действително имаме работа с две различни книги, доказва го докладът на мантуанския пратеник, който съобщава на 21 октомври изрично за една ден по ден водена книга на Пигафета, за да обещае след три седмици само едно късо извлечение от нея — значи именно това, което ние познаваме днес като описание от Пигафета и което се допълва твърде недостатъчно от бележките на различните пилоти, както и от писмото на Петер Мартир и Максимилиан Трансилванус. По какви причини е изчезнал така безследно тоя саморъчен дневник на Пигафета, ние можем само да предполагаме; трябвало е очевидно да се потуши всичко онова, което съобщаваше за съпротивата на испанските офицери срещу португалеца Магелан, за да се постави в хубава светлина тържеството на дел Кано, баскийския благородник. Също и тук, както много често в историята, националната суетност побеждава справедливостта.

Това съзнателно поставяне на Магелан в тъмнина изглежда, че е тежко разстроило верния Пигафета. Той усеща, че тук теглилките са разменени. Светът винаги възнаграждава последния, щастливеца, който

завършва един подвиг, и забравя всички ония, които го подготвят и правят възможен чрез своя дух и своята кръв. Тоя път делбата е особено и просто възмутително несправедлива. Тъкмо оня, който искаше да попречи в решителния миг на Магелановото дело, бившият бунтовник против Магелан, Себастиан дел Кано, събира всичката слава, всичката чест, всичките почести. Едно по-раншно негово престъпление (поради което той бе, може да се каже, избягал при Магелановата флота) — продал бе на чужденци един кораб — бива тържествено обявено за опростено и императорът му дава доживотна пенсия от петстотин златни дуката. Вън от това императорът го въздига в рицарство и му дава герб, който символично го посочва като извършител на безсмъртния подвиг. Две кръстосани канелени вейки с мускатови орехи и карамфил изпълват средата на герба, а над него се издига един шлем, който носи земното кълбо с гордия кръгъл надпис: „Ти пръв ме обиколи“. И още по-безумна става несправедливостта чрез награждаването и на оня Естеваон Гомес, който дезертира в Магелановия проток и бе разправял пред съда в Севиля, че не е бил намерен никакъв проход, а само един отворен залив. Именно тоя Естеваон Гомес, който така дръзко бе отричал Магелановото откритие, получава благородническа титла за заслугата, че „като водач и главен пилот е намерил протока“. Всичката слава, целият подвиг на Магелан биват по някаква злоба на съдбата приписани тъкмо на ония, които най-ожесточено се бяха опитвали през време на пътешествието да попречат на неговото жизнено дело.

Пигафета мълчи и си мисли. За пръв път тоя трогателно вярващ, тоя чудно верен момък усеща лъха на вечната несправедливост, която изпълва нашия свят. Той тихо се оттегля — „аз се магнах колкото бе възможно по-скоро оттам“. Нека дворцовите ласкатели премълчават Магелан, нека непризваните да се натискат, за да получат почестите, които се падат нему — Пигафета знае чия идея, чие дело, чия заслуга беше тоя безсмъртен подвиг. Тук, в двореца, той не може да говори, но в името на справедливостта той се заема да прослави пред поколенията великия забравен мъж. Нито с една дума не ще спомене той в своето описание на завръщането им името на дел Кано; само „ние пътувахме“, „ние решихме“, пише той, за да подчертае, че дел Кано не е извършил нищо повече от другите. Нека дворецът да награждава тоя случаен щастливец — само на Магелан принадлежи истинската слава, само на

него, когото никакви други почести не могат вече да възнаградят. С трогателна вярност застава Пигафета на страната на победения и свидетелствува с красноречиво слово в полза на онемялото право. „Аз се надявам, пише Пигафета в посвещението на своята книга до Великия майстор на Родос, че славата на един тъй великодушен капитан никога не ще угасне. Между многото други добродетели, които го красяха, особено забележителна бе една, а именно тая, че той остана най-постоянният от всички дори и в най-голямото нещастие. Той понасяше глад по-търпеливо, отколкото всеки друг. По цялата Земя нямаше човек, който да разбира повече от него науката за картите и мореплаването. И че това е истина, вижда се от обстоятелството, че той откри неща, които никой преди него не бе имал смелост ни да види, ни да открие.“

* * *

Винаги едва смъртта разкрива последната жизнена тайна на една личност. Едва в последния миг, когато идеята му победоносно се осъществява, става явна вътрешната трагика на тоя самотен човек, комуто винаги бе съдено да носи товара на задачата и никога да не се радва на крайното ѝ осъществяване. Съдбата бе избрала от масата на безбройните милиони тоя тъмен, мълчалив, зазидан в себе си човек, който бе непоколебимо готов да вложи за осъществяването на тая идея всичко земно, което имаше, и още и своя живот. Тя го повика само за изпълнение на една повинност, а не и за радост и като някакъв надничар го отпрати без благодарност и милост веднага след извършване на подвига. Други жънат славата на неговото дело, други прибират печалбата, други празнуват празниците, защото съдбата искаше да бъде строга към тоя твърд войник, както строг бе самият той във всичко и към всички. Тя му позволи да има само едно, онова, което той желаше с всичката сила на душата си: да намери пътя около Земята. Но нему не е дадено тържеството на завръщането — блажената част от делото му. Нему е позволено само да види, да хване венеца на победата, но когато посяга да го сложи на главата си, съдбата казва „стига“ и покосява издигнатата му в копнеж ръка.

Само това единствено нещо, само то е позволено на Магелан, само подвигът, но не и неговата златна сянка, не и временната слава. Поради това няма нищо по-покъртително в тоя миг, когато неговият жизнен блян е станал действителност, отколкото да се препрочете още веднъж завещанието на Магелан. Съдбата му отказа всичко онова, за което я бе молил в часа на заминаването си. Нему не се пада нито едно от нещата, които той успява да извоюва за себе си и за своите в договора с императора. Нито едно-единствено — наистина и буквално: нито едно-единствено! — от всички ония разпореждания, които той прави с толкова предвидливост и разум в своята последна воля, не ощастливява след геройската му смърт живота на неговите потомци, жестокосърдечно е отблъснато всяко негово дори и най-чисто и най-набожно желание. Магелан бе определил да бъде погребан в катедралата на Севиля, а неговото тяло гние на чужд бряг. Той искаше да бъдат прочетени над ковчега му тридесет литургии — вместо това около безсрамно осакатеното му тяло реве в диво тържество ордата на Силапулапу. Трима бедняци трябваше да бъдат облечени и нахранени в деня на неговото погребение, а нито един-едничък не получава обувки и сива дреха и храна. Никой не бива призван, дори най-нищожният просяк, за да „се моли за спасението на неговата душа“. Сребърните реали, които той завещава за светия кръстоносен поход, милостинята за затворниците, даренията за манастирите и болниците — те не биват изплатени. Защото няма нищо и няма никой, който да изпълни последната му воля, и ако другарите му бяха донесли в родината неговото тяло, те не биха намерили налице нито един маравед, за да му купят смъртен саван.

Но не станаха ли поне Магелановите наследници богати хора? Не получиха ли според договора неговите потомци една пета част от всички печалби? Не стана ли неговата вдовица една от най-богатите жени в Севиля? Не станаха ли неговите синове, неговите внуци и правнуци *adelantados* не станаха ли наследствени управители на новооткритите острови? Не, никой не наследява нищо от Магелан, защото никой от неговата кръв не е вече жив, за да търси наследство от него. През трите години умират след него и Беатрикс — жена му, — и двамата му невръстни синове. Нито брат, нито племенник, нито какъвто и да било кръвен роднина няма налице, за да носи герба: никой, никой, никой! Напразна бе грижата на благородника, напразна грижата на

съпруга, на бащата, напразно бе набожното желание на вярващия християнин. Единствено Барбоса, неговият тъст, е още жив, но колко трябва да е проклинал той деня, когато той тъмен гост, той „летящ холандец“ престъпва прага на къщата му! Той взе дъщеря му и тя умря, той заведе със себе си в пътешествието сина му и не го доведе вече назад. Страшна атмосфера на нещастieto цари около тоя мъж! Оня, който му бе приятел и помощник, него той завлече със себе си в тъмния си жребий, оня, който му се довери, трябваше жестоко да плаща за това. На всички, които бяха около него и за него, неговото дело изсмука като вампир щастието и живота. Фалейро, бившият му съдружник, бива хвърлен в тъмница веднага щом стъпва в Португалия; Аранда, който му проправи пътя, бе привлечен под позорно съдебно следствие и загуби парите, които изразходва за Магелан. Енрике, комуто той обеща свобода, бива веднага след смъртта му наново обърнат в роб; Мескита, неговият братовчед — три пъти окован във вериги, защото му бе останал верен, Барбоса и Сераон биват сполетени след три дни от неговата участ и намират смъртта си и само един, оня, който бе против него, Себастиан дел Кано, взема всичката слава на верните, на мъртвите, и всичката печалба.

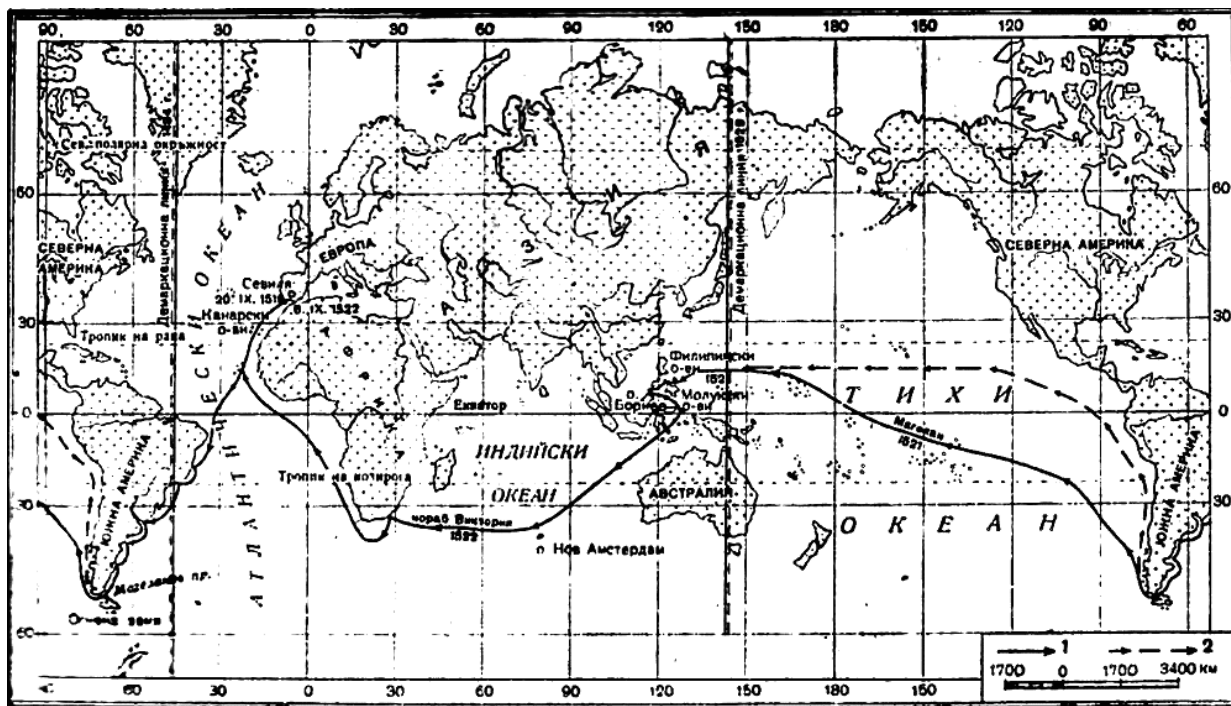
И още по-трагично: дори подвигът, за който Магелан пожертвува всичко това и самия себе си, дори и той изглежда при повърхностен поглед напразно извършен. Магелан искаше да спечели за Испания Островите на подправките и действително ги спечели с цената на своя живот, но онова, което той започна като героично предприятие, биде свършено като жалка посредническа сделка: император Карл продава на португалците Молукските острови за триста и петдесет хиляди дуката. Пътят към запад, който Магелан намери, едва ли ще бъде повече използван, улицата, която той отвори, не носи ни злато, ни печалби. Също и след смъртта му — нещастieto преследва всички ония, които се доверяват на Магелан; почти всички испански флоти, които поискват да повторят неговия смел моряшки подвиг, погиват в Магелановия проток; скоро моряците започват страхливо да избягват тоя път и испанците предпочитат да влачат своите стоки с дълги кервани през теснината при Панама, вместо да се излагат на опасност в мрачните фиорди на Патагония. В края на краищата Магелановият проток, чието откриване цял свят поздрави с такава радост, остава поради опасността си с толкова малко значение за мореплаването, че бива забравен още

през живота на същото поколение и става отново мит, какъвто е бил до преди. Тридесет и осем години след Магелановото преминаване в прочутото стихотворение на „Агауана“ намираме съвсем открито казано, че Магелановият проток не съществува вече, че той не може да се намери, нито да се премине, защото е затворен или от някоя планина, или от някой остров. Той бива така забравен, става толкова из областта на приказките, че дръзкият пират Франсис Дрейк го използва след половин столетие като сигурно скривалище, че той може да излита от него като ястреб и да напада нищо неподозиращите испански колонии по западния бряг и да ограбва корабите със сребро — едва тогава испанците си спомнят отново за съществуването на този проток и бързо изграждат една крепост, за да не позволят преминаването на други морски разбойници. Но нещастие преследва всекиго, който върви по следите на Магелан. Флотата, която Сармиенто повежда през теснината по заповед на краля, загива, крепостта, която той изгражда, остава жалка развалина и името ѝ — „Гладно пристанище“ — страхотно напомня за гладната смърт на нейните колонисти. Оттогава насам през протока минават сегиз-тогиз само отделни китоловци, само някой смел платноход минава през улицата, за която Магелан бленуваше, че ще стане най-големият търговски път от Европа за Изтока. И когато през един есенен ден на 1913 г. председателят Уилсън натиска във Вашингтон електрическото копче, което отваря шлюзите на Панамския канал и с това свързва завинаги двата океана — Атлантическия и Тихия, Магелановият проток става свършено излишен. Той е напълно победен и остава вече само едно историческо, само едно географско понятие. Тъй дълго диреният „расо“ не става път за хиляди и хиляди кораби, не става най-близкият и най-къс път до Индия, Испания не става чрез неговото откриване по-богата, Европа — по-могъща; сред всички годни за обитаване области на света крайбрежието между Патагония и Огнена земя се смята и досега за едно от най-пустите и най-бедните на Земята.

Но никога в историята практическата полза не определя моралната стойност на едно дело. Само оня обогатява трайно човечеството, който умножава неговото знание за самото себе си и повишава творческото му съзнание. В този смисъл обаче Магелановият подвиг надминава всички подвизи от онова време и особена слава сред славата му е в нашите очи обстоятелството, че той не пожертвува за

своята идея, както повечето вождове, живота на хиляди и стотици хиляди хора, а само своя собствен живот. Незабравима ще остане поради това действително героично самопожертвуване прекрасната смелост на тия пет мънички, слабички, самотни кораби, които тръгнаха на свещена война против неизвестността, незабравим ще остане и самият той, който пръв има смелостта да помисли за обикалянето на света, което неговият последен кораб преодоля. Защото с напразно търсената от едно хилядолетие мярка за обема на нашата Земя цялото човечество за пръв път спечелва една нова мярка за своята мощ, с големината на преодоляното световно пространство то за пръв път съзнава с нова жажда и нова смелост своето собствено величие. Винаги един човек само тогава дава най-възвишеното нещо, когато дава пример, и ако има някой подвиг, това е именно почти забравеният Магеланов подвиг, който доказва за вечни времена, че една идея, окрилена от гений и понесена решително напред от страстно желание, излиза по-силна от стихииите на природата, че винаги един-едничък човек може със своя малък тленен живот да превърне онова, което е било само блян за стотици поколения, в действителност и нетленна истина.

Околосветското пътуване на Магелан

ХРОНОЛОГИЧЕСКА ТАБЛИЦА

Рождена дата на Магелан	около 1480 г.
Военна служба в Индия	1505 — 1512 г.
Военна служба в Африка	1513 г.
Аудиенция при краля, освобождаване от португалска служба	1515 г.
Скъсване с родината, заминаване за Севиля и преименуване на Фернандо Магелан	20 октомври 1517 г.
Подписване на договор с испанския крал	22 март 1518 г.
Петте кораба на Магелан напускат Севиля	10 август 1519 г.
Флотилията от Сан Лукар де Барамеда излиза в открито море	20 септември 1519 г.
Флотилията достига Тенерифе	26 септември 1519 г.
Флотилията напуска Тенерифе	3 октомври 1519 г.
Флотилията достига Рио де Жанейро	13 декември 1519 г.
Флотилията напуска Рио де Жанейро	26 декември 1519 г.
Флотилията достига Рио де ла Плата	10 януари 1520 г.
Флотилията напуска Рио де ла Плата	2 февруари 1520 г.

Флотилията се установява на зимовка в зал. Сан Хулиан	31 март 1520 г.
Бунт в зал. Сан Хулиан	2 април 1520 г.
Съд над метежниците, наказание на Кесада	7 април 1520 г.
Загуба на първия кораб — Сант Яго	29 май 1520 г.
Флотилията напуска залива Сан Хулиан	24 август 1520 г.
Флотилията излиза от устието на р. Санта Крус	18 октомври 1520 г.
Флотилията достига Нос на девиците при входа на Магелановия проток	21 октомври 1520 г.
Всичките кораби влизат в Магелановия проток	25 октомври 1520 г.
„Сан Антонио“ дезертира	8 ноември 1520 г.
Флотилията излиза в Тихи океан	28 ноември 1520 г.
Флотилията хвърля котва на Островите на крадците	6 март 1521 г.
Флотилията достига Филипинския архипелаг	16 март 1521 г.
Флотилията хвърля котва на о-в Масава	28 март 1521 г.
Флотилията влиза в пристанището на Себу	7 април 1521 г.
Смъртта на Магелан на о-в Мактан	27 април 1521 г.
Смъртта на Сераон и Барбоса	1 май 1521 г.
Изгаряне на „Консепсион“	4 май 1521 г.
„Виктория“ и „Тринидад“ достигат Молукските о-ви	8 ноември

(о. Тидор)	1521 г.
Излизане от строя на „Тринидад“	18 декември 1521 г.
„Виктория“ продължава околосветското плаване	21 декември 1521 г.
„Виктория“ напуска о-в Тимор	13 февруари 1522 г.
„Виктория“ заобикаля н. Добра Надежда	18 май 1522 г.
„Виктория“ достига о-ви Зелени нос	9 юли 1522 г.
„Виктория“ достига Сан Лукар	6 септември 1522 г.
„Виктория“ достига след тригодишно плаване Севиля	8 септември 1522

Издание:

Автор: Стефан Цвайг

Заглавие: Магелан

Преводач: Асен Разцветников

Година на превод: 1939

Език, от който е преведено: немски

Издание: трето

Издател: Наука и изкуство

Град на издателя: София

Година на издаване: 1966

Националност: немска

Печатница: ДПК „Стоян Добрев — Странджата“ — гр. Варна

Редактор: М. Данилевски

Художествен редактор: Д. Донков

Технически редактор: Л. Коларова

Художник: Ас. Старейшински

Коректор: М. Илчева

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/14538>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.